

ČASOPIS

**ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE**

XXIV

1929

3-4

IZDAJA ZGODOVINSKO DRUŠTVO V MARIBORU

Vsebina. — Table des matières.

Stran. — Page.

I. Razprave. — Dissertations.

Burian V., Josip Dobrovský (1753—1929) — Centenaire de sa mort	137
Baš Fr., Maribor (Mestna meja) — Les confins de la ville	143
Kotnik dr. J., Slovenski rokopis z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja — Un manuscrit slovène de Leše près de Prevalje du milieu du 18. siècle	174
Glaser J., K bibliografiji Zupančičevih spisov — Suppléments à la bibliographie des écrits de Zupančič	190

II. Izvestja. — Rapports.

Kotnik dr. J., Še nekaj o Ivanu Vrbanu-Zadavrskem in njegovi dobi — Encore quelques notes sur Ivan Urban-Zadavrski et son temps	198
Mravljak Jos., Marenberg 1257/59 in 1272, dvoje spornih vprašanj — Marenberg 1257/59 et 1272, deux points de controverse	200
Ilešič dr. Fr., Miklošičev prevod »Lipe« Jana Kochanowskega — La traduction de la »Lipa« de Kochanowsky par Miklošič	204

III. Slovstvo. — Littérature.

Mal dr. Jos., Slovenci v desetletju 1918—1928. Dr. P. Strmšek	205
Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. V. Bohinec	210
Kontler — Kompoljski, Narodne pravljice iz Prekmurja. J. Glaser	211
Probszt dr. Günther, Die geprägten Schaumünzen Innerösterreichs. Dr. B. Saria	213
Sakâzov Ivan, Bulgarische Wirtschaftsgeschichte. Fr. Baš	218
Recherches a Salone. Dr. B. Saria	214

IV. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Imenik članov Zgod. društva v Mariboru	229
Muzejsko društvo v Ptujju	225

Letna udnina, oziroma naročnina Din 40.—, za inozemstvo Din 50.—, Knjigotrška cena
Din 60.—.

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič.
Za vsebino posameznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.

Josip Dobrovský. (1753 † 6. I. 1829)¹⁾

Václav Burian, Ljubljana.

Slavnostni govor ob 100letnici smrti Dobrovskega
v Mariboru 3. febr. 1929.

Ko se je začel češki narod v 2. polovici XVIII. stol. polagoma probujati iz dolgotrajnega splošnega mrtvila k novemu življenju, mu ni bilo treba niti velikega politika, niti pesnika in ne filozofa, temveč vztrajnega znanstvenega delavca, namreč filologa v najširšem in najožjem pomenu te besede. In takega je ob pravem času dobil v osebi eksjezuita abéja Josipa Dobrovskega, moža univerzalnega duha in evropskega razgleda, ki je že v zgodnji mladosti postal središče vsega češkega znanstvenega in kulturnega prizadevanja in ki je v svojih delih utelesil vse pozitivne vrednote jožefinskega prosvetljenstva, kojega sin je bil ne samo po vzgoji, temveč tudi po svojem prirojenem naturelu.

V češki in evropski znanstveni svet se je vpeljal že l. 1778. s svojo eksegetično razpravo o praškem fragmentu evangelija sv. Marka (Fragmentum Pragense s. Marci), v kateri je z bistro analizo pobijal vse zastarele legende o avtorstvu sv. Marka, kar mu je sicer prineslo slavo pri znanstvenikih, kakršen je bil n. pr. nemški orientalist Michaelis, a tudi dovolj sovraštva, zlasti v domačih cerkvenih krogih. Že v tej svoji prvi študiji iz takrat modne orientalistike se je Dobrovský pokazal znanstvenika in kritika svobodnega duha, ki vkljub vsem tradicijam in brez ozira na levo in desno gre za edinim višjim ciljem: za resnico. In v imenu te znanstvene resnice je moral še pozneje pogosto pobijati marsikatero legendo in izmišljotino tudi na polju domače češke zgodovine in jezikoslovja, s katerima se je pridno pečal zlasti v zadnjih desetletjih XVIII. stol. in v katerih si je pridobil velik sloves, še preden se je proslavil s svojimi slavističnimi deli. Star komaj 30 let in kot zaseben znanstvenik, neodvisen od državnega in cerkvenega birokratizma, se je z vso

¹⁾ Poleg v tekstu in pod črto navedenih opomb opozarjam zlasti na sledečo literaturo o Dobrovskem: J. Jakubec v Lit. čes. XIX. stol. (2. izd.) I. str. 157—294, II. str. 116—202; Arne Novák, Jos. Dobrovský, Zlatoroh 53 (Praha 1928) in Mil. Hýsek v Nár. List 1929, č. 6.

znanstveno vnemo in akribijo posvetil študiju vseh perečih vprašanj takratnih čeških znanstvenih in kulturnih problemov. Njih serijo je pričel v svojih časopisih »Böhmische (und Mährische) Litteratur« (1779 in 1780) in »Litterarisches Magazin« (1786 in 1787), v katerih se je kazal doslednega prosvetljenca, glasnika znanstvene in verske svobode, borca zoper stari svetovni nazor, na katerega ruševinah je hotel preroditi češko življenje, — kar vse mu je na eni strani prinašalo priznanje in slavo, na drugi pa boj in polemiko, v kateri se je pogosto pokazal lessingovskega ironika in satirika. Kakor je že iz tega razvidno, bila so prva leta njegove delavnosti popolnoma v znamenju negacije, toda ne sme se pozabiti, da je bil Dobrovský sin stoletja, ki je prižigalo nove miselne luči, in sin naroda, ki se je samo s porazom starega sveta mogel preroditi k novemu življenju. Imela je torej njegova negacija svojo veliko moraino in aktivno vsebino in to tem bolj, ker je Dobrovský tudi sam kazal nova pota in ustvarjal nove vrednote.

Iz češke kulturne in literarne zgodovine je že v svojih časopisih posvetil posebno pažnjo husitski in češkokobraski dobi, s tem predmetom se je vnovič pečal tudi v svojem spisu »Geschichte der böhmischen Pikkarden und Adamiten« (Abh. BGW 1788) in je bil med češkimi znanstveniki sploh prvi, ki si je upal neustrašeno korigirati razširjeno jezuitsko mnenje o češki reformaciji. V zvezi s tem se je pa tudi javno (Magazin III, 140) zahvalil Slovencu Kašparju Royku, takrat že profesorju na praški univerzi, da je v svojem spisu o koncilu v Kostnici (Die Geschichte der großen Kirchenversammlung in Kostnitz) tako pogumno rehabilitiral Husa. Tudi pozneje je še pogosto posegel v kardinarna vprašanja stare češke zgodovine, zlasti v vprašanja svetovaclavske in cirilo-metodijske legende; v tozadevnih delih (Bořivoj's Taufe 1803, Ludmila und Drahomir 1807, Wenzel und Boleslaw 1819) mu sicer ni uspelo dočela dognati zgodovinsko resnico, tako n. pr. ni poznal najvažnejšega vira, staroslovenske legende o sv. Vaclavu iz 1. polovice X. stol., ki jo je šele pozneje objavil ruski učenjak Vostokov, toda vkljub temu je v njih pčložil trden temelj poznejšemu kritičnemu raziskavanju in sijajen vzgled znanstvene metode, utemeljene na točni dokumentaciji (njegova parola se je glasila: »dokazov zahtevam, ne možnosti«) in na kritičnem študiju pristnih virov.

Ravno tako je začel Dobrovský že v svojih časopisih razvijati bogato delavnost v prid češkega književnega jezika. Na tem polju je postal res genijalen ustvaritelj. Kakor v zgodovinskih problemih, tako je tudi v jezikovnih vprašanjih pričel z negacijo, kajti njegovemu nacionalističnemu in empiričnemu duhu ni bilo nič tako zopernega kakor baš jezikovni barok, ki je še v njegovi dobi bogato cvetel v purizmu in neologiziranju psevdofilologov, kakršni so bili n. pr. Vusín, Pohl in Šimek. Dobrovský je takoj zapazil veliko nevarnost, ki preti češkemu jeziku s te

strani, in je dosledno pobijal njihove izmišljotine (Litt. 1779, 1780; Mag. I. in III.). S tega stališča je malo pozneje zavračal tudi Pohlinovo »Kraynsko gramatiko« in njegov slovar, kakor se to kaže iz njegove korespondence z Zlobickým²⁾. Toda Dobrovský ni ostal samó pri pobijanju tega neologiziranja, temveč je gradil češkemu jeziku tudi trden temelj, na katerem bi se dvignil iz svojega propada. Proti neologiziranju je poudarjal predvsem zgodovinsko kontinuiteto češkega jezika in je tako rešil njegovo tradicijo, katere je bilo neobhodno treba za njegov nadaljnji književni razvoj. S tem njegovim zgodovinsko-tradicionalnim stališčem je v zvezi tudi njegovo zagovarjanje stare češke ortografije (Litt. 1780, 111). Razen tega je tudi pokazal na živo govornico in narečja kot bogat pomlajajoč vir in tudi iz drugih slovanskih jezikov (po njem: dialektov!) je dovoljeval sprejemati besede, kar se je seveda moglo vršiti le po zakonih stroge analogije (Mag. I. 94). Dobrovský si je že takrat razjasnil tudi razmerje češčine do slovaščine in v skladu s poročili Slovaka Ribaya je smatral slovaščino le za »variacijo«, t. j. za narečje češčine (Mag. I. 95, II. 161), kar je bilo velikega pomena baš v dobi, ko so se hoteli katoliški Slovaki (Bajza in Bernolák) literarno odcepiti od Čehov. Dobrovskega avtoriteta je to za pol stoletja zadržala. Dobrovský je svoje češko-slovaško edinstvo utemeljeval ne samo z jezikovnimi in zgodovinskimi dokazi, temveč tudi s praktično-razumskimi interesi.

Ko si je Dobrovský že v svojih prvih študijah o češkem jeziku in literaturi nabral dovolj materiala, je mogel končno pristopiti k sistematičnemu delu, v katerem je iz empirične snovi jasno in logično skonstruiral zgodovinski razvoj češkega jezika v zvezi z njega književnostjo; ta njegova metoda je ostala za dolgo dobo vzgled tudi mlajšim češkim literarnim zgodovinarjem (med Slovenci tudi Metelku). Takšno je bilo predvsem njegovo delo »Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur«, iz l. 1791. in 1792., ki je imelo tudi velik buditeljski pomen, ker je vsebovalo iskreno apologijo češkega jezika in naroda, podprto s slovansko orientacijo. Kmalu nato je položil tudi trden temelj češkemu slovarju, ki ga pa ni sam končal, temveč je s svojim začetkom (I. zvezek je izšel l. 1802.) pokazal genialen načrt, ki sta ga izvršila šele njegova učenca Ant. Jar. Puchmayer in Václav Hanka. Na podlagi nadaljnjih svojih gramatičnih del, n. pr. »Die Bildsamkeit der slavischen Sprache« (1790 in 1799), »Abhandlung über Ursprung und Bildung der slavischen, insbesondere der böhmischen Sprache« (1791), »Entwurf der böhmischen Deklinationen« (1803), »Slovo slovenicum, in specie chechicum« (1799), je pa l. 1809. izdal svojo popolno slovnico češkega jezika »Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache« (2. popravljena izdaja 1818), v kateri je končno postavil teoretičen temelj novega češkega književnega

²⁾ Izdal jo je Ad. Patera »Vzájemné dopisy Jos. Dobrovského a Jos. Val. Zlobického z let 1781—1807«, Praha 1908 (Sbírka pramenů České Akademie).

jezika. Ta njegova gramatika pomeni delo, ki začenja v češki filologiji in v razvoju češkega jezika novo epoho; ob nji se je odgojila vsa češka preporoditeljska generacija in tudi med Slovenci so jo pogosto rabili, kakor n. pr. zlasti Franc Metelko. Četudi je v nji danes že marsikaj zastarelo, vendar moramo občudovati poleg čvrstega sistema zlasti njeno popolnoma moderno komparativno metodo in široko slovansko bazo, katere lastnosti sploh odlikujejo njegova slovniška dela. Pri Dobrovškem-bohemistu pa po navadi ni dovolj razumljiva zlasti ena stvar, namreč, kako je mogel on, ki je imel takšen jezikovno opazovalni talent, ki ga je pokazal zlasti v vprašanju češke prozodije, kako je mogel ravno on smatrati razvoj češkega jezika za končan, za zaključen; toda mi danes vemo, da ga je k temu skepticizmu zapeljal baš njegov preveč historizujoči racionalizem in da je to svojo pomoto pozneje sam z dejstvi korigiral.

Z njegovimi bohemističnimi deli je v najožji zvezi tudi njegova slavistična delavnost, v katero ga je vpeljal njegov starejši tovariš Fortunat Durych. Izšel je iz eksegetičnih biblijskih študij in se je od prve svoje razprave o evangeliju sv. Marka do konca svojega življenja vztrajno pečal z vprašanjem slovanskih prevodov biblije. Pri Trubarjevih prevodih sv. Pisma je n. pr. že dobro slutil, da je Trubar jezikovno rabil tudi češko utrakvistično biblijo Norimberško iz l. 1540⁹⁾. Tudi njegovo temeljito proučevanje češke zgodovine in jezika ga je naravnost sililo, opreti svoje rezultate na širšo slovansko podlago. Zato si je tudi zgodaj prizadeval razrešiti medsebojno razmerje slovanskih jezikov in po nekotikerkih korekturah je podal njihovo klasifikacijo v »Slavinu« (1806, 362 in 291), ki ima še dandanes svojo splošno veljavnost. V nji je določil slovenščini, ki jo je prej prišteval k hrvaščini, že samostojno posebno mesto. Ravno tako je v zvezi s češko zgodovino posvetil celo serijo interesantnih razprav stari slovanski zgodovini in kulturi, med katerimi so največjega pomena zlasti študije o vplivu cirilo-metodijske liturgije na Češkem in Moravskem, o starosti cirilice in glagolice ter o vplivu vzhodne kulture na Čehe. Z raziskavanjem slovanskih starožitnosti se je v njem čimdalje bolj probujal tudi živ slovanski čut, kateremu je dal izraza posebno v svojem predavanju na čast cesarju Leopoldu II. v Pragi l. 1791.; toda šele njegova pot na Rusko l. 1792. je v njem utrdila Slovana in mu odprla resen pogled na Slovanstvo kot celoto. Slavistiki se je popolnoma posvetil zlasti v zadnjih desetletjih svojega življenja in ji je vtisnil vse tipične znake svojega kritičnega in racionalističnega značaja, s čimer jo je postavil na trdna realna tla. Poleg dveh monografij »Glagolitica« (1807) in »Entwurf zu einem Etymologicon der slavischen

⁹⁾ Prim. V. Burian, Po stopách češtvi a české knihy v starším slovinském písemnictví (2 kap.), Slavia VIII.

Sprache« (1813) ter svojih časopisov »Slavin« (1806) in »Slovanka« (1814-15), v katerih je že odprl prostor tudi sodobnim slovanskim vprašanjem, si je pridobil v slovanskem in mednarodno-znanstvenem svetu velik sloves posebno s svojo slovnico staroslovenskega jezika »Institutiones linguae slavicae dialecti veteris« (Dunaj 1822) in z razpravo »Cyril und Method, der Slaven Apostel« (Praga 1823). V teh svojih delih je obdelal vsa najvažnejša vprašanja slavistične stroke, kakor je to zahteval nemški učenjak Aug. Lud. Schlözer, in je v njih pokazal pot tudi nadaljnjim raziskavanjem. Njihova trajna cena zopet sloni na strogi znanstveni komparativni metodi; marsikaj je v njih seveda zgrešenega in danes zastarelega, Dobrovský n. pr. ni pravilno razrešil vprašanja starosti cirilice in glagolice, poudarjajoč prioriteto cirilice, tudi v svoji staroslovenski gramatiki ni popolnoma pravilno dognal pristnega stanja cerkveno-slovanskega jezika, toda na drugi strani še danes drži njegova teorija o južni domovini staroslovenščine, ki jo je dosledno in vztrajno zagovarjal proti panonski teoriji Kopitarjevi in Šafaříkovi, in še danes velja njegov nazor, da je staroslovenščino smatrati za sestro in ne za mater živih slovanskih jezikov.

Veliki univerzalni duh Dobrovskega se je torej uveljavil na vseh poljih češkega in slovanskega znanstvenega ustvarjanja in njegovo pionirsko delo je vplivalo na razvoj češke in slovanske znanosti tako s svojim pozitivizmom kakor tudi s svojo negacijo, ker je odpiralo za bodočnost nove vidike, nudilo zanesljiv vzgled in netilo v mlajši generaciji strast in veselje do nadaljevanja na poti, katero ji je stari patriarh pripravljaval s težavo in z naporom vseh moči. In v tem tiči pravzaprav njegov veliki buditeljski čin. Tega pomena pa mu še za njegovega življenja ni hotela priznati mlajša češka romantična generacija, ki je gradila svoj buditeljski program v nasprotju ž njim bolj na čustveni podlagi, in sicer predvsem zaradi njegove skepse glede nadaljnjega razvoja češkega književnega jezika, zaradi njegovega pobijanja idealističnega pojmovanja stare češke in slovanske preteklosti in zaradi njegovega zanikanja Hankovih et comp. falsifikatov (Zelenogorski rokopis), očitajoč mu, da je pisal svoja dela samo v nemščini in latinščini in da je bil sploh bolj Nmec kakor Čeh, kratkomalo, da je bil le »slavisierender Deutsche«. Takšni in tem podobni očitki, ki so Dobrovskemu zagrenili zadnja leta njegovega življenja, so bili neupravičeni in popolnoma nepravilni in so bazirali, kakor so pokazala najnovejša raziskavanja, na antagonizmu romantično navdušenih in čustveno pretirajočih duš proti njegovemu prosvetlensko mrzlemu racionalizmu in treznemu kriticizmu. Vendar ga je baš v tej dobi tujina pogosto odlikovala za njegove znanstvene zasluge s častnim članstvom svojih znanstvenih društev in akademij, s čimer je najbolj dokumentirala njegov evropski sloves in pomen. Da je bila to obenem odlika za njegov mali češki narod, se razume

pač samo ob sebi. Posebno v slovanskem svetu je postal v zadnjih decenijah svojega življenja priznana avtoriteta in središče, kakor nam o tem priča zlasti njegova bogata korespondenca s skoro vsemi odličnimi Slovani, ki pravzaprav dopolnjuje njegovo literarno delo, ker vsebuje razen celih znanstvenih partij tudi mnogo gradiva k literarni in praktični slovanski vzajemnosti. S češkoslovenskega stališča je v tem oziru najpomembnejša njegova korespondenca z Jernejem Kopitarjem. Pred njim mu je dopisoval sicer že Valentin Vodnik, toda njuna korespondenca je zastala⁴⁾, ko mu je začel spomladi l. 1808. dopisovati 28letni temperamentni »aemulator in slavicus«⁵⁾ Kopitar. Iz njune korespondence je najbolj razvidno, koliko je stari češki prosvetljenec vplival na mladega slovenskega romantičnega adepta, toda zanimivo je opaziti, kako je obratno tudi Kopitar vplival na Dobrovškega, katerega je vedno vzpodbujal, da končno izda svojo staroslovensko gramatiko, in katerega je znal celo pridobiti za sotrudnika dunajskih romantičnih organov. Kakor sta se principiuelno razlikovala že po svojem značaju in po svojem svetovnem nazoru, tako se nista seveda docela strinjala tudi v marsikaterih slovanskih problemih, ne samo znanstvene, temveč tudi praktično-politične vsebine (n. pr. v vprašanju avstroslavizma in rusofilstva, v vprašanju slovanskega pravopisa, slovanske akademije na Dunaju itd.), toda vkljub temu sta se medsebojno dopolnjevala, s čimer sta dala lep primer in trden temelj tudi nadaljnjim češko-slovenskim literarnim stikom.

Končno Dobrovský ni bil le velik učenjak, temveč tudi velik človek čistega in taktnega karakterja ter z bogato razvitim smislom za prijateljstvo, kar je neštetokrat v svojem življenju pokazal. To so povdarjali pri njem vsi, ki so stopili ž njim v bližnji prijateljski in osebni stik, kakor n. pr. sam Goethe, Jakob Grimm in zlasti Kopitar. Ko je dne 6. januarja l. 1829. umrl v Brnu (čudna usoda: narodil se je slučajno na Slovaškem, celo življenje je preživel na Češkem in umrl na Moravskem), kjer je bil tudi pokopan, se je Kopitar v iskrenem nekrologu poklonil ne samo njegovemu velikemu geniju, temveč tudi njegovi osebi, imenujoč ga »čista, plemenita in velika duša«⁶⁾. In to zares po pravici.

Češki in slovanski znanstveni svet, spominjajoč se letos njegove smrti, gleda hvaležno in s priznanjem na njegovo veliko tradicijo in njegov slovanski program, ki še od daleč ni izvršen, in se složno poklanja njegovim Manom.

Sláva budiž jeho nehynoucí památce, sláva jeho iniciátorskému dílu, které i nadále přinásejž »radostné poselství«, jako je Slovanům přinášelo už před sto lety.

⁴⁾ Prim. V. Burián v Slavii IV. str. 123 sl.

⁵⁾ Oesterreichischer Beobachter 1829, št. 66. in 69.

Maribor.

(Mestna meja.)

Franjo Baš, Maribor.

I.

Vsako mesto je ob svojem času produkt geopolitičnih komponent. Naj že obravnavamo razvoj mest z izključno historičnega ali z izključno geografskega vidika, povsod pridejo do izraza razvojni pogoji v tempu gibanja prebivalstva in topografskega razširjanja kraja, ki so posledica geografskih lastnosti zemlje ter časovnih, gospodarskih in političnih razmer. Politični momenti so tisti činitelji, ki dovedejo geografske lastnosti zemlje do izraza, često pa tudi politični momenti manjkajoče geografske pogoje za razvoj nadomestijo. Primeri Leningrada in Rima ali pa razmerja med Syrmijem in Beogradom, Salono in Splitom, Aquilejo, Trstom in Reko, Št. Vidom, Celovcem in Beljakom ali Poetovijem in Mariborom kažejo poleg kolonijalnih mestnih gob kot južnoafriški Johannesburg ali avstralski Coolgardie in poleg historičnih mestnih oaz kot Karakorum v Mongoliji in Palmyra v Siriji, da mora vsak historično-geografski očrt kakega mesta poleg geografskih temeljev lege, hidrografske, pedološke, podnebne, rastlinske, morfološke, prometne razmere, upoštevati tudi politične zgodovinske činitelje¹⁾, ki so pozitivno ali negativno oživljali geografske podlage ter s tem pozitivno ali negativno vodili mestni razvoj.

Problem mestne meje. to je problem, kje prehaja dežela v mesto, rešimo na podlagi današnjih političnih in gospodarskih razmer mesta in pokrajine, v kateri se mesto nahaja, in sicer na temelju vplivov, katere izvajajo na razvoj mesta politične, geografske in gospodarske razmere. Problem mestne meje obstoja samo pri mestih, katera se pozitivno razvijajo. Ker pa je vsako politično dejanje, ki bi hotelo razvoj večjega mesta, za kakršnega že lahko smatramo tudi Maribor, zaustaviti, anahronistično kulturno herostratstvo in kot tako trajno nemogoče, stopijo politična vprašanja kot za razvoj mesta negativna v ozadje in pridejo v poštev samo kot za mestni razvoj pozitivni činitelji, ki vsaj vzdržujejo današnji tempo mestnega razvoja.

Politična dejanja kot za mesto negativni razvojni činitelji lahko obstojajo samo kot izraz mednarodnih izprememb, kot izprememba politične pripadnosti, po kateri se del ozemlja, ki spada prometno k mestu ali obratno, odtrga drugo od drugega. Pri Mariboru ni iz narodnostnih razlogov računati z izpremembo državne meje, vsled tega pa tudi ne z negativnim razvojem mesta, kakor se pojavlja v raznih drugih primerih. Bi-

¹⁾ Prim.: Kranjec S.: Čas XXII., Ljubljana 1927/28 p. 195.

tolj je izgubil v korist Albanije in Grčije veliko sveta, ki je gospodarsko gravitiral k njemu. Še značilnejši primer je Reka. Naravnost katastrofalna pa je za Radgono oddelitev od Prekmurja, severnega Murskega polja in severovzhodnih Slovenskih goric, ker so edino te pokrajine oživljale trgovino Radgone, vsled česar bi Radgona politično spadala k severovzhodni Sloveniji. Izredno vlogo v svojo korist je igral s svojo prometno gravitacijo na slovensko ozemlje Koroške ob plebiscitu Celovec. Neglede na bližino meje pa ne pride to vprašanje v poštev za Subotico, ker ta vsled kmetskega značaja prebivalstva ne vpliva z intenzivno privlačnostjo prometa mnogo dalje kot segajo meje mestnih in meščanskih posestev. Obratno v pozitivnem razvojnem pravcu pa se uveljavljajo na temelju političnih izprememb Beograd, Praga in Split.

Pri mestni meji pride v poštev v prvi vrsti konkretna geografska kakovost zemlje, poleg tega pa današnje gospodarsko udejstvovanje mestnega in okoliškega človeka. Mestna meja ne nosi kakor mestni razvoj znakov preteklosti, ona izraža nasprotno izglede za bodoči razvoj na temelju topografskih izrazov dosedanjega mestnega razširjanja. Vsled tega se takšno vprašanje ne sme reševati pod vidikom ene same znanstvene discipline, ker je to deloma zgodovinsko, splošno pa geografsko, nadalje upravno, narodopisno in socijološko vprašanje. Na Štajerskem obstoja problem mestne meje pri Mariboru, o kateri ravno danes javnost mnogo razpravlja; v manjši meri tudi pri Ptujju, medtem ko izgleda, da je pri Celju Gaberje popolnoma samostojen gospodarski inicijator, ki je iz lastne gospodarske sile topografsko strnil Gaberje z mestom, tako da je pri Celju šele treba rešiti vprašanje, ali je razvoj Gaberja in okolice resnična posledica razvoja mesta Celja. Prav tako topografsko vprašanje mestne meje obstoja tudi pri Dravogradu z ozirom na Mežo.

V naši geografski literaturi se je s problemom mestne meje bavil V. Bohinec²⁾. Metodično je njegova razprava važna, ker poda mnogo ugotovitev in način proučavanja mestne meje v svetovni literaturi, zlasti nemški; strokovno pa, ker ugotovi mestno mejo Ljubljane na meji aglomeracije ljubljanskega in okoliškega prebivalstva. Dvig prebivalstva Ljubljane gre na račun priseljevanja ljudi z dežele v mesto. Vsled tega raste prebivalstvo Ljubljane in pod njenim vplivom tudi bližnje okolice. V daljši okolici pa prebivalstvo relativno pada. Meja med naraščanjem in relativnim padanjem okoliškega prebivalstva je antropogeografska meja Ljubljane. Številni očrti mest v »Savremeni Opštini« in »Novi Evropi« našega problema, razen splošno, ne načenjajo. Zanimivo je, da se ne bavi z mestno mejo noben izmed številnih opisov mest³⁾ (Kragujevac, Visoko, Užička Požega, Berane, Podgorica, Prijedor, Reser itd.) v srbski geo-

²⁾ Bohinec V.: Geografski vestnik II. 1926, p. 26.

³⁾ Glasnik Geografskog društva u Beogradu.

grafiji. Vzrok je pač ta, ker so opisana mesta nastala v novem veku in se pri njih danes še vrši proces definitivnega pretapljanja vasi v mesto, proces, ki se je pri Mariboru zaključil z dobo od prosvitljenega absolutizma z merkantilizmom do otvoritve železnic. Večina naših balkanskih mest nudi s svojim prebivalstvom še polvaški in že polmestni značaj. V Bolgariji pa imamo celo mesta, ki imajo izrazito živinorejski značaj, n. pr. Panagjuršte, Koprivštica, Kotel in Karnobat. Meščana v socialnem smislu besede še ni in vsled tega še ne obstoja potreba po razmahu pridobitvenih panog, po industrijalizaciji itd. Ker je mestni duh še napol kmetski, še ne čuti v sebi nujnosti obrtno-trgovskega razvoja, ki ni imel in tudi nima tozadevnih prometnih predpogojev, kot cest in železnic. Radi tega so naša balkanska mesta radi pomanjkanja prometnih sredstev ter radi gospodarskih potreb ozemlja, v katerem ležijo, razvojno približno isto, kar je bil Maribor do prosvitljenega absolutizma in do zgraditve železnic, namreč središče gospodarsko bistveno avtarktnih ozemelj, kjer se trgovina koncentrično vrši po sejnih (Berane, Valjevo, Resen itd.). Prometne in trgovske zveze so mnogokje še predvsem osebne in ne samo trgovske. Dalmatinski otočani⁴⁾ se s prihranki vselijo v mesto, da vodijo tam gostilno, katero obiskujejo gostilničarjevi rojaki. Prometni položaj teh mest odgovarja položaju slovenskih tržišč, kot Velikovec, Ljutomer ali Črnomelj. Vojvodinska mesta pa tega problema večinoma zopet ne poznajo, ker so ta mesta kot Subotica velike občine z občinskimi in meščanskimi poljskimi ozemlji, tako da se razvoj še v daljni bodočnosti lahko svobodno in nemoteno vrši po mestnem ozemlju.

Problem mestne meje je doma v zahodnem delu naše države z Dalmacijo,⁵⁾ kjer imamo tozadevno vprašanje pri Dubrovniku in Gružu. Povsod pa je izraz modernega trgovskega in industrijskega razmaha in se vsled tega prikazuje očitno pri mestih z izrazito industrijo.

V srednjem in zgodnjem novem veku je tvorilo mestno mejo mestno obzidje, do katerega so segali mestni privilegiji in živeli stanovsko zavedni meščani. Pomanjkanje življenskega prostora v mestu in izključitev od meščanskih pravic pa sta vedno jačila predmestni živelj, pred mestnim obzidjem. Tako je l. 1848., ko je z marčno revolucijo padel fevdalni upravni sistem, nastalo za Maribor konkretno vprašanje: kako urediti razmerje med mestom in predmestji. Stari mestni privilegiji, pozneje pa merkantilizem so povzročili, da je v času otvoritve južne železnice leta 1847. Mariborčan s svojim kapitalom bil odločujoč činitelj predmestnega gospodarstva, da pa je bila delovna sila predmeščana pravtako odločilna za mesto. Življenski interesi mestnega kapitala in predmestnih delovnih sil so na podlagi topografske sklenjenosti predmestij z mestom ustvarili

⁴⁾ Marčić L.: Glasnik Geografskog društva XIV. Beograd 1928, p. 41.

⁵⁾ Prim.: Milojević B. Z.: Annales de Géographie XXXVI. Paris 1927, p. 369.

harmoničen gospodarski organizem, ki je spadal tudi upravno v enotne roke.

Dva činitelja sta sili Maribor, da potisne mestno mejo z obzidja. Romantična revolucionarna krilatica »svoboda, enakost, bratstvo« je terjala enakost in smrt vsem socijalnim, zlasti pa stanovskim razlikam. Med deželanom in meščanom naj prav tako izgine vsaka stanovska razlika kot med plemičem in meščanom in s tem tudi razlika med dosedaj privilegiranim mestom in zapostavljenimi predmestji. Za tem političnim geslom racijonalistično navdahnjenih in romantično navdušenih meščanov pa so tičali konkretni, realni, gospodarski razlogi. Rekli smo že, da se pri nas v dobi od merkantilizma do otvoritve železnic prekvasi do takrat napol vaški mariborski značaj v izrazito mestnega. Kot ostanek dobe pa, ko »ni bilo meščanov doma, kadar so šli kmeti na polje«, so ostala mnoga mestna in meščanska posestva v bivšem koroškem, magdalenskem in graškem predmestju⁶⁾. Praktično so sedaj mariborski meščani stremeli za tem, da priklopijo ta predmestja k Mariboru, ker so predstavljala itak, kar se zemlje in hiš tiče, bogato last meščanov in s tem tudi mesta.

S političnega vidika je bila po marcu l. 1848. ta agitacija mogoča in taktično smotrena. Kajti fevdalna uprava, po kateri je Magdalensko predmestje spadalo k okraju Vetrinjski dvor, Koroško in Graško pa k okraju Grad Maribor, je bila na tem, da se likvidira in je obstojalo odprto vprašanje, kako urediti upravo teh predmestij, oziroma, kako urediti razmerje med mestom in predmestji. Ker je šel razvoj avstrijskega alpskega meščanstva bistveno enotno pot, ni bil problem mesta in predmestij samo mariborsko, ampak precej splošno državno-upravno vprašanje, ki je našlo svojo rešitev v provizoričnem občinskem zakonu l. 1849.⁷⁾ S tem zakonom je prišlo do veljave (§ 2) načelo, da morajo mesta in predmestja tvoriti eno občino. V mariborskem slučaju je rešitev odgovarjala fevdalni avtonomistični miselnosti, da naj vsak stan upravlja, kar je posestno njegovega, na drugi pa pripravila združitev ozemlja, katerega je poprej obvladoval meščan kot imejitelj zemlje in katerega obvladuje v tem času še s tekočim kapitalom.

Provizornemu občinskemu zakonu iz l. 1849. je sledil poziv državne oblasti občinam, da se v smislu zakona konstituirajo in da predlagajo obseg občin⁸⁾. Maribor predlaga, da se združijo v eno mestno občino: mesto Maribor (2246 preb.), Magdalensko (495), Koroško (593) in Graško predmestje (657) kot celote. Od katastralne občine Pristava se naj priključi k mestu samo ravno ozemlje do vznožja Piramide in Kalvarije, to

⁶⁾ Baš F.: Geografski vestnik II. Ljubljana 1926. p. 146. O številu prebivalstva bom govoril na drugem mestu.

⁷⁾ R. G. B. 1849. 17. III. 170.

⁸⁾ Mestni arhiv Nr. 24 od 26. III. 1850.

je do višine Pristave kot take. Kar pa je severno od tod, iz policijskih in ekonomskih razlogov ne spada k Mariboru, ampak h Krčevini in Lajterspergu, med katerimi občinami se vleče Pristava kot ozek jezik do razvodja Pesnice. Okrajno glavarstvo pa z delitvijo Pristave ni soglašalo⁹⁾ in je odredilo, ker inkorporacija cele Pristave ni bila na mestu, komisijski ogled v terenu, ki naj reši principijelno vprašanje združitve mesta in predmestij. Uspeh komisijskega razgovora pa je bil obraten namenu okrajnega glavarstva. Predmestja so proti nameravani inkorporaciji mesta rekurirala. Ugovori so obstojali formalno v dejstvu, da se po zakonu katastralne občine razen v izrednih in nujnih slučajih ne smejo deliti (slučaj, ki bi prišel v poštev pri Pristavi); glavno pa so bili gospodarski razlogi. Magdalenčani n. pr. so bili sicer za inkorporacijo, ali pod pogojem¹⁰⁾, da se vsi dohodki mestnega magistrata mariborskega uporabljajo za mesto in predmestja. Obenem s to navidezno samoobsebi umevno zahtevo pa se zavarujejo že v naprej pred izenačenjem davkov, kateri so bili, kar se n. pr. okrajnih doklad in pridobnine tiče, v predmestjih za polovico manjši kot v mestu. Pa tudi Mariborčani so, kar se tiče splošne občinske uporabe mariborskih davščin, zelo previdni. Pripravljeni so odstopiti celokupni razširjeni občini dohodke¹¹⁾, ki jih prinaša mitniški mostni ekvivalent, tržne pristojbine, pristojbine in dohodke od tržnic, pristaniške dajatve, dohodke od taks, ki jih plačajo novi meščani, in dohodke iz zakupa ribolova. Stari občini pa pridržujejo obligacije, poslopja, posestva in dohodke, ki iz tega izvirajo. V teh dveh dejstvih vidimo, da prepuščajo meščani novi razširjeni občini dohodke, ki jih ne plačujejo oni, temveč okoličani. V rezerviranih dohodkih pa še tiči stari duh, ki ne zna ločiti med javno in privatno lastnino. Kajti šole, bolnica itd. niso nastale iz mestne inicijative, ampak so se razvile iz zapuščine gotovih meščanov; ko pa so dohodki iz teh glavnih postal nezadostni za vzdrževanje zadužbine, takrat je občina podprla zadužbino iz svojega. Ker pa so bile te zadužbine ustanovljene za meščane, zato naj tudi v razširjeni občini ostanejo v lasti starega mesta. Ta svoj sklep utemeljujejo Mariborčani s tem, ker morajo skrbeti za plače penzionistov in provizijoristov, za šole, gledališče itd. S tem kažejo, da demokratski duh še ni prodril v duševnost Mariborčanov; ali to jih ne ovira, da ne bi proti državni oblasti dokazovali, da med mestom in predmestji, ki so hčerke mesta, ni nobene druge razlike ko nižja pridobnina v predmestjih, in da ne bi na drugi strani dokazovali, da se predmestja nočejo združiti z mestom v eno enoto, ker so ona konservativni zastopniki reakcije in predmarčnih razmer¹²⁾.

⁹⁾ Mestni arhiv Nr. 740 od 30. IV. 1850.

¹⁰⁾ Mestni arhiv Nr. 125 od 22. V. 1850.

¹¹⁾ Mestni arhiv Nr. 200 od 20. VI. 1850.

¹²⁾ Mestni arhiv Nr. 125 od 22. V. 1850.

Kajti v predmarčnih razmerah so se predmestja na račun bolj obdavčenega mesta lahko razvijala v lastni trgovini in obrti in predmarčnih prilik si zopet žele nazaj. Povdarjajo pa meščani dejstvo, da so v predmestjih najmočnejši gospodarski sloj ravno meščani, ki pa se radi političnih razmer ne morejo popolnoma razviti; z inkorporacijo ostanejo davščine v mestu stare, da pa se izvrši izenačenje bremen, se zvišajo v predmestjih pridobnina in doklade, ki postanejo iz okrajnih občinske.

O definitivni inkorporaciji je odločala državna oblast, glavarstvo, kresija, notranje ministrstvo. Mesto je imelo inicijativo samo v toliko, v kolikor se je morala občina konstituirati v duhu novega zakona.

Predmeščani se branijo z vsemi štirimi zvišanja davščin. Napram temu ugotavljajo meščani, da so predmestja dosedaj plačevala zato manj davkov ko mesto, ker je za predmestja plačeval ves okraj Grad Maribor, oziroma Vetrinjski dvor. Ker pa po novih razmerah ne bo več dežela redila predmestij, zato bodo morala sedaj predmestja iz svojega žepa skrbeti za razsvetljavo ulic, za bolnike in za preskrbo revežev. Vsled tega bo zvišanje davščin potrebno tudi v slučaju, če se ne združijo z mestom.

V tej dobi so Mariborčani nameravali ulice tlakovati. Vsled tega so se predmestja bala, da se bodo njihove zvišane davščine uporabile za tlakovanje mestnih ulic. Tozadevno pa opozarjajo Mariborčani na nekatere ceste v Koroškem (cesta na pokopališče in cesta k Dravi) in Graškem predmestju (Mlinska in Cvetlična ulica), ki so v gorostasnem stanju in ki po izboljšanju kar kričijo.

Meja med Pristavo in davčno občino Graška vrata je bila današnja Aleksandrova cesta. Topografsko in upravno je bilo jasno, da se ne more nova omejitev, ako se izvrši, izvršiti polovičarsko, da bi se gospodarsko enotni svet na obeh straneh današnje Aleksandrove, takratne Graške ceste, razdvojil. Vprašanje predmestij, zakaj se ni nikoli prej mislilo na združitev mesta in predmestij, je bilo le formalnega značaja. Kajti jasno je bilo, da je bilo nemogoče misliti na priklopitev mestni občini v času, ko so imele v poštevh prihajajočo zemljo tri fevdalne gosposke: Maribor-mesto, Grad Maribor in Vetrinjski dvor z vsemi mogočimi fevdalnimi privilegiji in dajatvami.

Debata o načinu priključitve predmestij se je razvila v politično prerekanje, v katerem je mesto Maribor hotelo od predmestij izsiliti privolitev za inkorporiranje k mestu, predmestja pa se zasigurati z dosedanjo višino obdavčenja in zavarovati se pred majorizacijo notranjega mesta. Radi kurijalnih volilnih redov po davčnem cenzusu in pa radi števila prebivalstva (predmestja 1922, mesto 2246 prebivalcev) je bil strah predmestij glede majorizacije opravičen. Splošno pa je vsa razprava, ki se je izražala v rekurzih predmestij proti inkorporaciji in v odgovorih mesta na te rekurze, zadobila značaj brambe lokalne zavesti in lokalnega ponosa. Konec

vsej razpravi je napravilo notranje ministrstvo¹³⁾, ki je 14. julija 1850. ugodilo rekurzu predmestij proti inkorporaciji k mestu.

S trmastim nastopom od strani mesta, ki je nastopalo proti predmestjem kot poveljujoč fevdalni gospod, ni doseglo torej mesto ničesar. Sedaj, ko je bilo ugodeno lokalnemu ponosu predmestij, se je streznilo tudi mesto in izprevidelo, da bo treba nastopati proti predmestjem kot enak proti enakemu in ne kot privilegirani meščan proti nepriviligiranemu deželanu. Meščani, ki so imeli gospodarski vpliv v predmestju, ki so pa politično bili tam v manjšini, in obrtniki v predmestju, ki so delali predvsem za mesto, so bili najbolj zainteresirani na harmoničnem medsebojnem življenju. Ni n. pr. bilo vseeno predmestjem, ali zapre mesto mestno šolo predmestnim otrokom, ali pa mestu, kakšna bodo prometna sredstva v predmestjih itd. Iztreznjeni po odločbi notranjega ministrstva, so prišli na obeh straneh do veljave gospodarsko odločujoči zmernejši faktorji, ki so v medsebojnih pogajanjih dosegli sporazum 7. sept. 1850.¹⁴⁾

Sporazum, katerega je potrdila v predmestjih večina občanov, ugotavlja soglasno voljo po združitvi predmestij z mestom. Združitev pa se naj izvrši na ta način, da pripusti mesto polno solastnino predmestjem pri vseh mestnih dohodkih. S tem, da pridejo predmestja do solastnine vseh dohodkov, pride tudi užitek dohodkov v souporabo predmestij. Na drugi strani pa prispevajo tudi predmestja k vsem mestnim bremenom. Z eno besedo: predmestja delijo z mestom vse prednosti in vsa bremena. V sporazumu, ki predstavlja krstni list današnje mariborske občine, manjka principijelno izenačenje davkov, ki bi zadelo gospodarsko najjačjega v predmestjih, to je meščana. Pridrži se status quo s tem, da se vse mestne in predmestne dajatve in dohodki v dosedanji višini uporabljajo za ves bodoči občinski okoliš. Med mestom in predmestji sklenjeni in od predmeščanov odobreni sporazum je odobrila tudi večina mariborskega meščanstva. Mariborsko mesto izroči vse svoje dohodke kritju občinskih potreb in to tako mesta kot predmestij. V isto svrho prepustijo tudi predmestja svoje dohodke. Če pa skupni dohodki ne zadostujejo za kritje občinskih potreb, potem se za njih kritje naložijo doklade k direktnim in indirektnim davkom. Temeljno premoženje mesta ostane last notranjega mesta, prav tako pa ostane temeljno premoženje predmestij izključna last predmeščanov. Ta sklep meščanov so predmeščani vzeli na znanje in ga odobrili¹⁵⁾.

Vzporedno z razmotrivanjem inkorporacije pa je teklo vprašanje konstituiranja mestne občine in prireditve mestnega občinskega statuta. Prvotno so Mariborčani čakali na inkorporiranje predmestij. Po odobre-

¹³⁾ Mestni arhiv: Nr. 4232 od 19. VII. 1850.

¹⁴⁾ Mestni arhiv: Nr. 524 od 20. IX. 1850.

¹⁵⁾ Mestni arhiv: Nr. 558 od 2. X. 1850.

nem rekurzu predmestij po notranjem ministru so po vzgledu občinskega statuta Gradca stavili predlog, katerega pa so naknadno po inkorporaciji izpremenili po kresijski vladi. Vendar pa je bilo radi splošne reorganizacije uprave vprašanje občinskega reda za mesto Maribor definitivno rešeno šele 13. III. 1866.¹⁶⁾

Ko je tako izgledalo, da je na podlagi sporazuma med Mariborom in predmestji vprašanje inkorporacije rešeno, je nastopilo dvoje novih vprašanj: Kako razmejiti od mesta katastralno občino Pristavo in kako rešiti vprašanje oreškega pristana in oreškega loga med Meljem in približno današnjim brodom.

Vprašanje razdelitve katastralne občine je bilo nujno, ker sredina današnje Aleksandrove ceste od Gradu pa do Lajteršperga ni mogla biti mestna meja, ker je bila cesta činitelj, ki je družil in ne ločil obe strani prebivalstva. Državna oblast je to vprašanje prepustila v rešitev občinam samim. V bistvu je obveljal predlog občine Lajteršperg¹⁷⁾, da se od ravnega dela, ki pripade Mariboru, severno ležeči del Pristave ne konstituira kot samostojna občina, temveč se razdeli tako, da pripade večji dvetretjinski del zahodno od Počohovskega brega h Krčevini, manjši del — ena tretjina površine — na vzhodu Počohovskega brega pa k Počohovi in s tem k Lajteršpergu. S tem predlogom se je strinjala občina Krčevina. Zastopstvo občine Pristave je izjavilo v bistvu isto dne 23. X. 1850, češ, da soglaša s potrebo delitve katastralne občine Pristave; kajti vinogradniški in gozdni predeli severno od Piramide (katero pa v tem času nazivajo še Grad - Schloßberg) ne spadajo k mestu, ker bi ne mogli plačevati mestnih bremen, pravtako pa tudi ne uživati mestnih koristi. Izjavilo je željo občanov, da pridejo h Krčevini. Načelno je bilo vprašanje s tem rešeno in nova meja Maribora je stekla na vznožju Piramide, Kalvarije v podaljšani črti današnje mestne meje v parku med Trubarjevo ulico in cesto k Trem ribnikom na vzhod in zahod.

Vprašanje razširjenja mesta na predmestja je bilo s tem rešeno. Z ukinitvijo patrimonijalnih sodišč in okrajnih gosposčin¹⁸⁾ se je Maribor združil s predmestji; statistični izkaz novih občin koncem leta 1850.¹⁹⁾ ga navaja kot novo občino Maribor - mesto, ki je nastala po združitvi s predmestji na podlagi zakona od 17. III. 1849. in ki ima 4168 prebivalcev. Zastopniki mesta in predmestij so bili pozvani na Dunaj²⁰⁾, da v notranjem

¹⁶⁾ L. G. B. 1866 št. 8 p. 15.

¹⁷⁾ Akt okr. glav. od 14. X. 1850.

¹⁸⁾ Mally A.: Gassen-, Straßen- und Plätze-Buch der Stadt Marburg a. d. Drau. Marburg 1906, p. 81.

¹⁹⁾ Priloga L. G. B. 1850.

²⁰⁾ Mestni arhiv: Nr. 666 od 28. I. 1851.

ministrstvu poročajo o gospodarskih razmerah mesta in predmestij in da poročajo o statutih razširjene mestne občine.

Če pa so država, dežela, mesto in predmestja smatrali zadevo inkorporacije predmestij z mestom za načelno rešeno, je bila drugačnega naziranja vas Orešje, ki je bila sestavni del občine Graško predmestje. V Orešju je obstojala takrat soseska in Orešani so stali na stališču, da sklep mesta in predmestij glede skupnih občinskih bremen in koristi ne veže soseske, in so zato vztrajali na tem, da ostane oreški pristan in oreški log izključna last oreške vaške soseske. Zato pa bodo Orešani vzdrževali oreško cesto²¹⁾ od Drave nad Meljem pa do polovice ceste do železniškega mostu. Na ta ugovor oreške soseske odgovarjajo²²⁾ Mariborčani, stari in novi, da spada Orešje h Graškemu predmestju, s katerim se je mesto ujedinilo na temelju enakosti in ravnopravne delitve občinskih koristi in bremen, vsled česar velja ta sklep tudi za Orešje. V slučaju pa, da Orešje ne stavi kot ostali svojih dohodkov na razpolago novi mestni občini, potem mora biti ono tudi izključeno od mestnih dohodkov, kar pa je iz praktičnih upravnih razlogov nemogoče.

Ujedinjenja predmestij in s tem tudi Orešja z mestom v eno občino oreško nasprotovanje ni moglo preprečiti, ker je prišlo prepozno; razen tega je Orešje štelo le 9 kmetij in je vsled tega razumljivo, da se na ugovarjanje oreške soseske državna oblast ni ozirala. Ko pa oreška soseska s svojim ugovorom ni mogla preprečiti inkorporacije k mestu, je skušala rešiti vsaj vprašanje oreškega pristana in loga sebi v prid. Oreški pristan je bil prvotno tam, kjer se Počohovski potok izliva v Dravo. Do graditve železnice ni igral posebne vloge. Ko pa je rabila železnica mnogo lesa, takrat je prihajal oreški pristan vedno bolj do veljave; kajti hudi klanci z mariborskega pristana na Glavni trg so bili vzrok, da je les pristajal v vedno večjih množinah v oreškem pristanu. Tu ni bilo klavcev pri dovozu, vsled česar je bil dovoz k železnici uspešnejši. Posledica tega je bila, da se je pristajališče vedno bolj širilo ob Dravi navzgor in da je prej malo vredni svet postal za lastnika vir dohodkov in vsled tega pridobil na svoji važnosti. V začetku 19. stoletja je bil pristan, za kar je takrat veljal prostor pod izlivom Počohovskega potoka, tako malo frekventiran, da se Orešani niso zavedali dovolj svoje posestne pravice in so pustili, da je pri napravljanju katastra l. 1824. obveljalo stališče meljskega gospoda Kriehuberja, ki je katastrsko merjenje plačal, da je spodnji pristan prišel v katastralni zapisnik kot njegova last. Koliko je pristan vreden, pa so spoznali Orešani v času gradnje južne železnice in v času, ko je vsled padca fevdalizma in preurejanja uprave bilo marsikaj nejas-

²¹⁾ Mestni arhiv: Nr. 9947 od 3. I. 1851.

²²⁾ Mestni arhiv: Nr. 20 od 10. I. 1851.

nega. Misleč, da je čas za nje ugoden, so nastopili proti Meljski graščini. Uspeh je bil ta, da se je definitivno ugotovilo, da je pristan od Počohovskega potoka pa do Melja lastnina²³⁾ Meljske graščine, nad Počohovskim potokom pa oreške soseske. Orešani pa imajo v logu Meljske graščine za pristanom pravico pasti živino, saditi in sekati drevesa, grabiti steljo itd. Pravno razmerje v Orešju je bilo torej urejeno: Pristan in log pod izlivom Počohovskega potoka v Dravo je postal končno veljavno in splošno priznana lastnina graščine Melje z zasiguranimi užitninskimi pravicami Orešanov, pristan in log nad izlivom Počohovskega potoka v Dravo pa last Orešja. Pomen pristana, v katerem je smel lastnik pobirati pristojbino od pristalih šajk in splavov, pobrežno pravico in pravico do nakladanja in izkladanja lesa, je s tem, da je bil razdeljen, padel. To je omogočilo sporazum, po katerem so Orešani pridržali užitninske pravice, pristan in log pa je prešel v last mestne občine. Tako je bilo inkorporiranje predmestij k mestu izvršeno.

Nekatere izpremembe mestnih mej so se izvršile še naknadno. Leta 1857. je mesto kupilo za kadetnico vrsto parcel, ki so bile iz Radvanj vtelešene v Maribor²⁴⁾.

Iz policijskih, gospodarskih in geografskih razlogov je 23. XII. 1865. Maribor zopet odstopil Krčevini svet severno od Vinarske ulice in Tomšičevega drevoreda²⁵⁾.

Lajteršperg je pri prezidavi glavnega kolodvora radi enotne kolodvorske uprave odstopil mestu trikot pod Alviesom. Pod pristavo Meljem je segala občina Lajteršperg do Meljske ceste pri št. 69. Ko je mestna občina zabranila tamkajšnjim otrokom obisk mestnih šol, je Lajteršperg l. 1902. odstopil²⁶⁾ omenjeni jeziček Mariboru.

Železnica in liberalizem, ki je sistematično razvijal industrijo, trgovino in s tem predvsem meščanstvo, pa sta po času, ko so se l. 1850. združila predmestja z mestom, ustvarila pri Mariboru troje: Izrazito kmetijske izven mestnega pomerija ležeče vasi Studenci, Pobrežje, Krčevina in Orešje so zrastle z mestom v eno selišče. Pod vplivom mestnega gospodarskega življenja sta na zeleni trati zrastle nova kraja Nova vas in Tezno. In v bivših kmetijskih vaseh, ki so topografsko še ločene od Maribora, kot v Radvanjah, izgublja prebivalstvo kmetijski značaj in se razvija v delavstvo, ki se živi od dela v mestu. To troje dejstev nam kaže, da meja občine in meja mariborskega selišča ni meja mesta. Nastane vprašanje: kje je meja Maribora, kje je meja med mestom in deželo?

²³⁾ Mestni arhiv: Nr. 349 od 11. II. 1853.

²⁴⁾ Akt od 18. IX. 1861.

²⁵⁾ Baš F.: GV II, 1926 p. 147., podrobneje pa »Commissions-Protocoll« št. 3548 od 23. XII. 1865.

²⁶⁾ Mally A., o. c., p. 82.

II.

Najprej se je pojavil problem mestne meje pri glavnih mestih Srednje in Zahodne Evrope, tudi Amerike, kjer je bila privlačnost na prebivalstvo iz provinc največja. Velika mesta, kot Dunaj, Budapest, Berlin, Pariz, New York so se razširila pod vidikom, da je mestna meja črta,^{26a)} preko katere se v doglednem času pri današnjem tempu mestnega razvoja ne more misliti na nastoj mestnih življenskih prilik. Vse, kar lahko postane v doglednem času torišče mestne industrije, ali prostor, kjer stanuje ali kamor prihaja na oddih prebivalec, ki živi od dela v mestu, spada v mestno občino. Pod temi vidiki nastali veliki Berlin obsega ozemlje, ki odgovarja površini kroga s polumerom 15 km. Vprašanje doglednega časa v gornji formulaciji je izrazito praktično, življensko vprašanje, ki se ne more reševati teoretično v naprej, ampak se rešuje sproti, ko se pojavi njegova nujnost v konkretni obliki. Inkorporirati l. 1850. čisto kmetijske in od mesta teritorialno ločene Studence ali Pobrežje, bi bila upravna nemogočnost in znanstvena napaka, kot n. pr. danes vključiti mestu čisto kmetijsko in od mesta geografsko ločeno Kamnico, Sv. Peter ali Limbuš.

Teoretično lahko analiziramo vprašanje z gospodarskimi dobami v razvoju mesta. Razvoj, ki je združil Pobrežje, Studence, Orešje, Krčevino z Mariborom, ustvaril Tezno ter Novo vas in izpremenil izraz Radvanja, je bil izzvan od železnic in industrije, ki se je razvila v Mariboru. Ta doba je trajala do nastoja Jugoslavije. V novi Jugoslaviji se splošno kaže dve smernici gospodarskega razvoja, skupni vsej jugovzhodni Evropi. To je stremljenje po industrijalizaciji in s tem po industrijski osamosvojitvi države in industrijski izrabi vseh naravnih zakladov zemlje, poleg tega pa težnja, da se z agrarno reformo zadovolji podeželski proletarijat. Za razvoj mest pride v poštev predvsem industrijalizacija, z njo pa za Maribor vprašanje, v koliko bo on pri tej industrijalizaciji države sodeloval in v koliko se bo s tem razvil. Tisti teoretični dogledni čas bi bil za današnji Maribor doba industrijaliziranja naše države. Kako dolgo bo ta doba trajala, je čisto politično vprašanje, katerega lahko načnejo teoretično samo tisti, ki dajejo smernice razvoju posameznih pokrajin in s tem tudi mestom.

Glavne in konkretne smernice za nadaljnji razvoj vsakega mesta pa so rezultati dosedanjega razvoja. Rešitev mestne meje mora biti konkretna, ker mestna meja, ki loči prebivalstvo, zaposleno v mestu in živeče od mesta, ter ga združuje v eno enoto, s čimer ga loči od prebivalstva, zaposlenega na deželi, je dejanski prehod. Konkretno pa bomo našli mestno mejo z geografsko metodo, ko bomo ugotovili vse deželopisne značilnosti mesta. Do kamor segajo mestne deželopisne značilnosti, do

^{26a)} Vogel V: Pettermanns Mitteilungen: LXVII. Gotha 1921, p. 185.

tja sega tudi mesto. Zato moramo ugotoviti mejo mariborske morfološke enote in mejo, do kamor je v njej dospel razvoj mesta, ugotoviti razvoj okoliških selišč, prebivalstvo z njega razdelitvijo in zanimanjem v mestu in okolici, podati gospodarski izraz mesta in okolice in v zvezi s tem gibanje prebivalstva in končno ugotoviti zunanje lice mesta in okolice. Ker pa je razvoj Maribora tudi posledica velikosti pokrajine, v kateri je Maribor največji in najintenzivnejši posredovalec materijelnih in duševnih dobrin, moramo ugotoviti tudi pokrajino, do kamor sega trgovsko-prometni vpliv mesta, torej razširjenost prometne gravitacije Maribora.

S temi ugotovitvami dobimo absolutno mestno, prehodno in absolutno podeželsko ozemlje. Geografska mestna meja bo tam, do kamor segajo sami mestni deželopisni prilastki; prehodno ozemlje sega kot pas do tja, do kamor sega zadnja, vsaj še ena mestna značilnost. Je namreč bistvo geografije, da omejujejo enote prehodni pasovi in bo meja le izjemoma črta: kajti izjemni so slučajji, ko bi se zemljepisni činitelji skladali; saj se niti podnebje in rastlinstvo absolutno ne krijeta, ali pa pedološki predpogoji in kulture.

Geomorfološka enota, v kateri se je razvil Maribor, je ozemlje poznodiluvijalnih (na jugu od Drave) in aluvijalnih (severno od Drave) nizkih teras, ki tvori prehod iz Dravske doline v Dravsko polje. Razprostira²⁷⁾ se na severu do južnih pobočij goric med Vražjo pečjo, Piramido, Stolnim hribom in Meljem, na jugovzhodu do Kamenščaka, na jugu pa do plosče med Dogošami in Bohovo; med Razvanjem in Pekrsko goro do radvanjskega vznožja Pohorja in na vzhodni do topografskega prehoda Dravske doline v Dravsko polje na črti Pekrska gora—Vražja peč. Mariborsko geografsko polje je rezultat sedimentacije Drave, ki je v pozni ledeni dobi pomikala svoj tok od ozemlja današnjega Radvanja in Tezna na sever, dokler se ni končno ustalila v današnji strugi. Prazgodovinski človek je pri poseljevanju Mariborskega polja počasi sledil toku Drave. Kajti prodna tla mu pri njegovem primitivnem poljedelstvu in živinoreji niso nudila življenskih možnosti, dokler se z razvijajočim se rastlinstvom ni ustvarila kolikor toliko plast humusa. Najstarejša neolitska človeška bivališča so ob vznožju hribovja, Hompoš in Kamnica, čemur sledijo stare dravske terase z zadostnimi izviri vode na Teznu. Mlajše bronastodobno je najdišče, ugotovljeno v magdalenskem delu Maribora, v bližini vodnih izvirkov pri Studencih. Šele v pozni železni, latenski dobi se pred okupacijo Norika po Rimljanih razvije v najmlajših sedimentih zaselek med Mariborom in Kamnico, južno od Drave pa so našli ostanke latenske kulture med Zrkovci in Pobrežjem. Ko v karantanski dobi omogoči morfološka pripravnost dravske obale pri Mariboru nastoj pristana in mostišča, katerega Babenberžani in Habsburžani smotreno razvijajo, se to

²⁷⁾ Baš F.: Geografski vestnik III. 1927. p. 1.

selišče razvija v oklepu mestnega obzidja. Ko pa to v XIX. stoletju pade, takrat pridejo do izraza novi momenti.

Na vznožju Pohorja se že v srednjem in novem veku razvije venec vasi; druga veriga kmetskih selišč se pa širi po dravskih terasah Zrkovce, Pobrežje in se po terasi nadaljuje preko Magdalenskega predmestja dalje do Studencev. V dobi pred železnicami najširša in najpomembnejša promenadna ulica v Mariboru, Koroška cesta se širi po terasi, in na terasi severno od Drave se razvijejo Mlinska in vzporedno z njo Cvetlična ulica, najstarejši deli Maribora izven starega mesta. Na jugu gredo terase vzhod-zahod in v teh smereh se je razvijalo eno selišče proti drugemu. N. pr. Zrkovci proti Pobrežju, Pobrežje in Studenci proti Magdalenskemu predmestju, Gornje Radvanje proti Spodnjemu itd. Na severu pa imamo poleg teras v smeri vzhod-zahod, na kateri leži ravno Koroška cesta, manjše terase v smeri sever-jug, kot n. pr. Mlinska ulica, vsled česar je bil na severu Drave razvoj selišča poleg smeri vzhod-zahod usmerjen, tudi v smeri sever-jug. Tako ni bila — ker je manjkala — terasa tista, ki je razvijala Orešje in Maribor, da sta se medsebojno združila, ampak železnica s sredi med Orešjem in starim mestom ležečim glavnim kolodvorom, okoli katerega so se razvile industrije in trgovine. Novo, koncem XIX. stoletja nastalo Tezno se je razvilo na izraziti terasi južno od Stražuna, na poljskih klečih pa Nova vas, ki kaže v svojem morfološkem temelju skupno s Teznim tretjo, centralno verigo naselbin v sredi med Dravo in Pohorjem. Izredno značilno je dejstvo, da se je naslonilo okoli 100 l. 1928. zgrajenih hiš na Pobrežju ob Cesti v Brezje na teraso, ležečo južno od imenovane ceste, da pa ne more občina Maribor drugače razviti gradbene delavnosti na zapadu proti Kamnici, kjer manjkajo terase, kot z izredno poceni prodajo stavbenih parcel in da je tudi v tem svetu najbolj dozidana ob terasi ležeča Smetanova ulica. Poleg Koroške ceste in Smetanove ulice je proti zahodu najbolj dograjena Koroščeva ulica, ki pa ne predstavlja bistveno ničesar drugega kot selišče na vznožju goric, Badlovega in Kalvarije, medtem ko se drugo (poleg Orešja) vznožno selišče na stikališču Rošpoha z Mariborskim poljem vsled pomanjkanja prostora ne more razviti.

Morfološka klasifikacija selišč na Mariborskem polju nam kaže na vznožju Pohorja ležečo vznožno vrsto Razvanje, Spodnje in Gornje Radvanje, katerim odgovarja na vznožju goric Koroščeva in Majstrova ulica, na vzhodu od glavnega kolodvora pa severno Orešje. Orešje pa leži že na terasastem svetu, ki ni v direktni zvezi s seliščem na terasah, katero se širi od Tattenbachove ulice preko Glavnega trga tja do zahodnega konca Smetanove ulice in Koroške ceste. Severno od Drave ležečemu terasnemu selišču odgovarja na jugu veriga od Studencev preko Magdalenskega dela mesta na Pobrežje do Zrkovcev. Od Pobrežja in Zr-

kovcev na vzhod nimamo več morfološke zveze po terasah z drugimi selišči, kot Brezje ali Dogoše. Južno od Drave imamo še centralno vrsto selišč in to najmlajše Tezno in Nova vas, kateri odgovarja na severu najstarejše mesto med Stroßmajerjevo, Gregorčičevo in Kopališko ulico ter del odtod na vzhod do Mlinske ulice.

Omenili smo že, da je pri Mlinski in Cvetlični ter pri vzhodni Aleksandrovi cesti morfološki razvoj teras sever-jug usmerjal razvoj selišča v tem pravcu. Vendar relativno majhna razvitost tozadevnih teras ni imela tolikega vpliva kot smer prometa. Prvotna glavna smer lokalnega mariborskega prometa je bil Pristan ob Dravi in vas ob in nad današnjo zahodno Koroško cesto do gradu na Piramidi, ali ostreje izraženo: dravski most pa vznožje Piramide, torej smer, iz katere sta se razvili Gosposka in Vetrinjska ulica. Z razvojem prometa pa se je že koncem srednjega veka razvila pot v oddaljenejše kraje, ki se je v novejši dobi in to zlasti v dobi gradnje cest za Karla VI. usmerila odgovarjajoč Aleksandrovi in Tržaški cesti v smer sever-jug, katero smer je pridržala in še utrdila južna železnica. Posledica tega je bila, da je v splošnem v smeri vzhod-zahod započeti razvoj selišč začel drugi razvojni činitelj, to je smer prometa, vezati medsebojno v smeri sever-jug. Na severu od Drave je bila glavna posledica tega, da se je staro mesto razvilo na sever prav do vznožja goric. Precej strma pobočja Kalvarije, Badlovega, Piramide, Stolnega vrha pa ne dovoljujejo na vznožju goric nadaljnega razvoja, ki se mora vsled tega s smerjo prometa obračati drugam, to je na jug.

Troje cest in dvoje železnic se v južnem Mariborskem polju cepi: Ptujška, Celjska in Ruška cesta z južno in koroško železnico. Vse te ceste teko po odprtem polju — obratno od šentiljske — ter omogočajo tako na straneh razvoj novih bivališč. Izmed železnic pa je važna zlasti koroška, ker ona odvaja osebni promet s ceste Maribor—Kamnica in dalje na zahod v Dravsko dolino, tako da se ta vrši po železnici in nato preko brodov na severno stran Drave, vsled česar izgublja Koroška cesta na svojem pomenu kot odvodnica prometa. Posledica tega je, soupoštevajoč oddaljenost kolodvorov in industrij ter uradov, da manjka zahodnemu delu Maribora tako morfološki kot prometni razvijač poseljevanja in da je vsled tega gradbena intenzivnost navzlic smotrenemu podpiranju od strani mestne občine relativno najmanjša. Neglede na to, da odvede ptujška cesta, oziroma po cepitvi na Kralja Petra trgu Pobreška in nato Cesta na Brezje in v Duplek mnogo osebnega in tovarnega prometa, je bila Meljska cesta vendar sposobna vsled bližine kolodvora združiti Orešje z Aleksandrovo cesto. Vsled jakega prometa na teh cestah pa je treba tudi s cesto Maribor—Brezje—Duplek računati v bodočnosti kot z močnim dovodnikom prometa in s tem kot enim novim členom poseljevanja. Danes še ta cesta slabo odtehta Ptujsko, ob kateri se razvija Tezno, in stoji

ob strani Tržaški cesti, kateri pobere južna železnica promet — kot koroška Koroški cesti — tako da se ona oživlja predvsem od ptujskega prometa. Prav tako odvzame Betnavska cesta Tržaški mnogo intenzivnega prometa — vse Razvanje — z mestom, ki je Betnavsko cesto napravil v povojni dobi za eno glavnih mariborskih aglomeracijskih polov, ki je danes v bistvu obljudena že do Betnavskega gozda. Smer prometa je važna za Novo vas, ker veže Sp. Radvanje z mestom; prometno življenje je danes tudi Novo vas zvezalo z mestom ob Cesti v Novo vas. Vedno bolj in bolj se bliža priključitvi mestu tudi Zg. Radvanje, medtem ko se o tem še ne more govoriti pri Pekrah in Limbušu neglede na to, da je živ promet teh krajev ustvaril na podlagi železniške industrije v Studencih Kralja Petra cesto, ki sega kot polipov prst proti Pekram in Limbušu.

To so razvojni topografski rezultati, ustvarjeni po mestnem gospodarstvu na temelju morfologije in smeri prometa. Maribor se je razvil na sever do vznožja goric, dalje se na to stran iz morfoloških razlogov razvijati ne more; vsled tega je njegov nadaljnji razvoj mogoč v prvi vrsti na polju južno od Drave, kamor ga vodi tudi smer prometa.

Intenzivnost prometa med mestom in okolico povzroča intenzivnost poseljevanja sveta ob prometnih sredstvih, ki vežejo mesto in okoliške kraje. V povojni dobi vidimo to poseljevanje najbolj izrazito uveljavljeno ravno na jugu ob Radvanjski cesti, ob Cesti v Novo vas in ob Betnavski cesti ter na Teznem. Ne glede na še nedozidani značaj Maribora severno od Drave ni danes tu prostora za razvoj novih industrij v večjem stilu. Ako se hoče Maribor v industrijskem pravcu razvijati, Orešje ne bo zadostovalo, in posledica bo, da se bo industrija morala naseljevati na Mariborskem polju južno od Drave. Pa ne samo industrija. Vprašanje cenenih stavbnih prostorov, nadalje možnost vrtnarstva, ki pride v poštev zlasti za malega človeka, in umik iz anahronističnih dvoriščnih stanovanj v enodružinske hiše na zdravem kraju povzroča, da se zlasti mali človek seli na polje južno od Drave in to v bližino prostora, ki je na razpolago novim industrijam. Že danes je vsled tega jasno, da moramo južno od Drave računati s toriščem delovnega ljudstva, severno pa z meščanstvom, posebno, ko na prostoru proti Kamnici vsled oddaljenosti od kolodvora in vsled mestne gradbene politike, ki razvija v tem delu uradniške stanovanjske hiše, industrijo pa v Orešju in na jugu Drave, z razvojem industrije ni računati.

Okoliška selišča se proti mestu malo razvijajo. Sv. Peter nima vsled strmega pobočja Melja in Malečnika tozadevnega prostora za razvoj. V kolikor pa se je razvil Lajteršperg in Krčevina, se nista razvila ona proti Mariboru, ampak obratno Maribor proti zaselškemu Lajteršpergu in istotako zaselški Krčevini. Mariborska trgovina in birokracija je postavila

krčevinske dele od Tomšičevega drevoreda do Vinarske šole, železnica in mariborska industrija pa lajteršperske do Vejnika. Vzrok temu je valovitost terena, ki je pokrit z vinogradi in gozdom. Prevladuje lastnina mariborskih meščanov, katero obdelujejo viničarji, ki pač dajejo, kot tudi samostojni kmetje, obilo delovnih sil mestnim obratom, ki pa si tu ne postavljajo radi nekomodnih zvez po strmem ilovnatem terenu z mestom novih bivališč. Nadaljnji vzrok, ki pride v poštev tako v tem goriškem svetu med Kamnico in Sv. Petrom kot na vaseh na Mariborskem polju, je dejstvo, da niti meščan niti kmet ne delita in ne razbijata brez velike stiske svojih posestev v manjše gradbene parcele. Vsled tega ni tu, ne glede na slabe zveze z mestom in morfologijo sveta, na razpolago stavbnih prostorov. Isto velja tudi za vasi na jugu Pohorja. Ker kmet brez hude stiske ne odprodaja parcel, se mora, kdor hoče graditi, podati bližje mesta, kjer se nudi lastnikom zemljišč prilika, da izkupiček za parcelo bolje naložijo v kaki mestni panogi gospodarstva, kot pa se obrestuje dohodek iz zemlje. Na drugi strani zopet nastopa v bližini mest in v mestih smotrna gradbena politika, katere v vaseh ni. Posledica tega je, da se vasi kot Limbuš, Razvanje ali Zrkovci prav malo gradbeno razvijajo in da se začno kmetije razbijati in parcelirati šele takrat, ko je bivša vas že urbanizirana, to je, ko je glavni dohodek posestnika delo v mestnih obratih, posestvo pa samo še gospodarska opora poleg zaslužka v mestu, kar vidimo lepo v zahodnem Pobrežju in v zahodnih Studencih. Blizu tega štadija je Radvanje, daleč od njega še Pekre.

Radi kolektivnega gospodarskega udejstvovanja v mestu je za mestni razvoj značilno nastajanje vedno več in več poslopij. Radi individualnega kmetskega gospodarstva z rodbino je za gospodarstvo in razvoj v vasi značilno novo, povečano in lepše poslopje kot je bilo staro. Če pa nastajajo v vasi poslopja na novo, so ona ali gospodarska in kot taka znak povečanega ali racionelnejšega gospodarstva, ali pa značijo razbitje posestva, kar je gospodarsko v vasi negativen znak, znak, ki je razvojno v mestu pozitiven. Razvoj mesta je kolektivističen in ekstenzivno ekspanziven, razvoj vasi rodbinsko intenziven in zato stabilen.

Mesto za sebe zavzemajo tozadevno Kamnica in Brezje. Kamnica predstavlja obrtno središče zaselskega hribovitega zaledja in nedeljsko izletno točko Mariborčanov. Kot obrtna vas ima radi stalnih in trajnih gospodarskih razmer značaj razvojne stabilnosti. Brezje je pod vplivom mesta ležeča vas, ki se je razvila na mestu, kjer terase križajo dupleško cesto, potem ko na jugovzhodu Pobrežja preneha kontinuiteta teras in ko je razvojno kot ločitelj izredno važni gozd ustavil nadaljnji razvoj Pobrežja v smeri proti Dupleku. Vsled gozda ni znakov, da bi se Pobrežje združilo z Brezjem, pravtako kot ni za enkrat znakov, da bi se Brezje samo začelo intenzivneje razvijati bodisi ob terasah bodisi ob cesti.

V svoji morfološki enoti se topografsko ekspanzivno razvija samo Maribor. Morfološko mejo razvoja je dosegel na severu med Meljem in Kalvarijo; na jugu pa je na tem, da popolnoma strne Tezno, in potem, ko je strnil Novo vas, še priklopi mestu Radvanje. S tem bo v doglednem času doseženo vznožje Pohorja in s tem meja morfološke enote tudi na jugu. Vasi Zrkovce, Brezje in Razvanje, izven morfološke enote pa Pekre in Limbuš so glede topografskega razvoja pravtako pasivne kot tudi Kamnica in hribovita Krčevina, Lajteršperg in Sv. Peter. Podrobna razčlenjenost Mariborskega polja omogoča, da se tozadevno omeji Maribor proti Kamnici z dosedanjo mejo ob Rošpoški vodi, proti Zrkovcem in Brezju s koncem kontinuitete teras, proti Razvanju z Betnavskim gozdom in dosedanjo mejo med Razvanjem in Radvanjem. Mejo med Radvanjem in Pekrami tvori prag med Pohorjem in Pekrsko goro ter Pekrska gora sama, na kar bi sledila zopet dosedanja politična meja med Limbušem in Studenci. Tezno omejuje na vzhod in jugovzhod kot ločitelj važen gozd.

Za razvoj mesta je gospodarsko bistvena obrt, industrija in trgovina, za razvoj vasi pa poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in gozdarstvo. Iz njih sledi gradbena ekspanzivnost mesta in razvojna pasivnost dežele, oziroma vasi.

Razvoj in napredovanje vaškega gospodarstva se kaže v gmotnem, socialnem in duhovnem dvigu posameznega kmetijskega posestva, mnogo manj pa v razvoju vasi kot celote. Delo na kmetih vrše gospodarji in odraščajoča mladina. Ko pa ta doraste, si mora ustanoviti svoje ognjišče in najti delo izven vasi, v kateri je delo in kruh določen za precej stabilno število ljudi. Samo nova obrt in industrija ali rudni zakladi lahko dajo vasi več dela in več kruha, s čimer pa začne giniti kmetijski značaj vasi, primer, katerega lahko klasično izraženega opazimo v Mežiški dolini. Odtok je iz vasi mogoč samo v obrtna, industrijska in trgovska središča, ker na razvoj našega kmetijstva, da bi ono preživelo dosti več prebivalstva, za enkrat ni misliti. Nekdaj je nudila zasužek domača obrt itd., danes pa prihaja vsled mehaniziranja obrtnih obratov vedno bolj do izraza edino industrija in trgovina. Tozadevno pride v poštev v veliki meri za naše vzhodno Podravje Maribor.

Razvoj mestnega prebivalstva pa se vrši v bistveno od dežele različnih dveh smereh, izmed katerih ni nobena vezana na grudo, oziroma na rojstni kraj. Prvo razvojno smer predstavlja socialni dvig iz socialno šibkejše plasti prebivalstva, n. pr. delavčev sin pride v birokracijo ali v samostojno malomeščansko udejstvovanje, uradniški otrok stopi v vrsto pridobitvenih slojev itd. To prehajanje odgovarja preseljevanju nadprodukcije podeželskega prebivalstva v mesta, kjer vrši posle nekvalificiranega delavstva, čigar potomstvo že deloma stopa po socialni lestvici

navzgor. Druga smer mestnega razvoja prebivalstva, ki postaja vsak dan očitnejša, je istoplastnost potomstva, to je, potomec nekvalificiranega delavca ostane sam isto, birokratov birokrat itd., kar odgovarja po deželi ostajanju na posestvu. Za razvoj prebivalstva v vasi je značilno ostajanje na kmetiji in preseljevanje v mesto, za mesto istoplastnost in gmotna višjeplastnost potomstva. Oba vaška pojava in pa vaški, podeželski gospodarski značaj se v mariborskem ozemlju jasno izražata, tako po severnem goriškem svetu, kakor po vaseh na Dravskem polju, v Dravski dolini in na Pohorju. Popolnoma do izraza preseljevanje v mesto ne pride danes radi tega, ker hodi delavstvo domov, radi pomanjkanja stanovanj, v Dravsko dolino do Fale, na Dravsko polje preko Pragerskega in v Slovenske gorice po dve do tri ure hoda. Mestna razvojna znaka in mestni gospodarski značaj pa kažejo Tezno, Nova vas, Studenci in Pobrežje, precej tudi Radvanje.

Posebna in socijološka važnost mestnega razvoja prebivalstva je dejstvo, da se človek, ki je živel enkrat v mestu, ne vrne več stalno k delu na kmetskem posestvu, medtem ko je obratno splošna težnja. Vsled tega pomanjkanje izseljevanja iz mesta v okoliške vasi, ki bi bilo radi gospodarske moči meščana v mnogih slučajih mogoče. Popolno pomanjkanje prehoda od meščana h kmetu lahko opazamo po vseh pravkar imenovanih okoliških kmetskih seliščih. Meščana srečavamo kot posestnika, ki ne obdeluje sam svoje zemlje, ampak vrši to viničar, ki pa ni bil nikoli dalje časa v mestu.

Tako smo poleg centripetalnosti mestnega prebivalstva in centrifugalnosti podeželskega prebivalstva ugotovili raznolikost socialnega razvoja prebivalstva na deželi in v mestih, pri čemer mislimo na obrtne, industrijske in trgovske kraje. Centrifugalnost dežele, oziroma centripetalnost mesta kaže najbolj jasno migracija prebivalstva. Pojav, da se mesta množe po dotoku iz okolice mnogo bolj kot pa po porodih, z ozirom na katere zlasti večja mesta padajo, je bil znan že avstrijski statistiki.²⁸⁾ Tu pride do izraza nadprodukcija podeželskega prebivalstva, katerega kmetijstvo ne more zaposliti in katero pride na delo v mesto. Seveda niso to izključno ročni delavci, vendar med priseljenci odločno prevladujejo. Dejstvo, da mesto Maribor naravnega prirastka po porodih nima, je ugotovil F. Kovačič²⁹⁾. V letih 1900—1910 znaša prirastek mariborskega prebivalstva po porodih le 68 oseb ali 0.28%, celotni porast prebivalstva v istem času pa je znašal 3325 oseb. (Upoštevam avstrijsko statistiko l. 1910, ker pomeni svetovna vojna v porastu prebivalstva nenaravno prekinitev.) Najmočnejši pa je bil v mesto dotok iz okolice, in sicer skoro štiri petine

²⁸⁾ Ergebnisse Bd. I. H. 2. Wien 1914 p. 29.

²⁹⁾ Kovačič F.: Maribor in bodoča državna meja, M. 1918. p. 17.

vsega prirastka.³⁰⁾ Poleg dotoka okoliškega prebivalstva v mesto Maribor je bil izredno močan tudi dotok v okoliške kraje, kot v Pobrežje, Studence, Novo vas, Tezno. Izmed 94.497 prebivalcev celega mariborskega političnega okraja jih je bilo rojenih v občini bivanja 43.606. Izven rojstne občine, vendar še v rojstnem okraju pa je bivalo 31.597 oseb. Da bi bili ti prebivalci, ki so rojeni v drugi občini istega okraja, v katerem bivajo, viničarji, posli in podobno, je radi visokega števila nemogoče. Tako visokega števila prebivalstva, rojenega v drugi občini istega okraja, nima noben drugi štajerski okraj. Če še upoštevamo dejstvo, da je od vsega v okraju rojenega prebivalstva bivalo v okraju visoko število 75.203 prebivalcev, se moramo vprašati, kdo najmočneje privlači prebivalstvo k sebi. Poljedelstvo in kmetijstvo sigurno ne, uprava tudi ne, ampak edino obrt, industrija in trgovina. Ta je osredotočena najbolj na Maribor, ki pa predstavlja kot avtonomno mesto svoj okraj, ne okraj rojstva, in okolico. Cene v stanovanjih, prehrani itd. pa so povzročale, da se je prišlek naselil v predmestjih in ne samo v mestu. Pa tudi izredni porast prebivalstva govori za močno priseljevanje z dežele v predmestne vasi, ker so se one izmed vseh krajev v okraju najbolj pomnožile. Tezno je narastlo za 73%, Studenci za 48%, Radvanje za 35%, Pobrežje za 52% in Krčevina za 60%. In to v istem desetletju 1900—1910, v katerem je narastlo število Mariborčanov za 13%, število prebivalstva mariborskega političnega okraja (brez Maribora), pa za 5%! Sigurno je torej dejstvo, da je bil dotok prebivalstva z dežele v predmestne kraje glavni vzrok njihovega porasta prebivalstva, prav tako kakor v Mariboru samem. Poleg tega pa je važen dotok gospodarsko šibkejših slojev iz mesta v predmestja.

Sigurno dejstvo je, da se prebivalstvo z dežele seli v mesto in predmestja; pravtako sigurno je dejstvo, da se seli prebivalstvo iz mesta v predmestja, nikakor pa ne na deželo, na kmete. Geografsko nastane vprašanje, kje je črta, do katere sega aglomeracija prebivalstva, črta, ki razmejuje podeželsko (relativno padanje) in mestno (relativno naraščanje) gibanje prebivalstva. Radi centripetalnosti mestnega in centrifugalnosti podeželskega prebivalstva opazajo geografi že dalje pojav, katerega je v zadnjem času na pariškem primeru ponovno potrdil Cans,³¹⁾ da prebivalstvo mest narašča, da pa prebivalstvo dežele pada. Če vzamemo pri Mariboru za njegov tržni okoliš, to je za ozemlje, ki je v direktnih zvezah z Mariborom brez odločilnega posredovanja podeželske trgovine, mariborski politični okraj, potem se je prebivalstvo vsega okraja

³⁰⁾ (Žerjav G.): Ali so Ptuj, Celje, Maribor res nemška mesta? Ljubljana 1918. p. 14.

³¹⁾ Cans A. L'accroissement de la banlieue parisienne et la depopulation des campagnes en Seine - et - Oise, Versailles 1926. p. 26.

vključno Maribora, pomnožilo v dobi gospodarskega procvita mesta, to je v dobi po železnicah od 1870—1920 za 31%, prebivalstvo mariborskega političnega okraja, brez avtonomnega mesta za 15% in prebivalstvo Maribora za 140%. Splošni porast prebivalstva v pokrajini znaša 31%, porast okraja samega 15%. Kraji, katerih prebivalstvo se v tej dobi ni pomnožilo za najmanj 15%, propadajo, pravtako pa kraji s porastom nad 31% kažejo izrazito mestne razvojne znake. Kraji z mestnim porastom prebivalstva pa so razvojno stabilni, izražajo razvoj prebivalstva celega okraja. Ker je ta pretežno podeželski, zato spadajo tudi vmesni kraji k deželi in ne k mestu. Statistični pregled gibanja prebivalstva nam kaže trojno smer v razvoju prebivalstva.

I. Obrtno-industrijski porast prebivalstva, izvzemši koncem XIX. stol. nastalo Tezno in začetkom XX. stol. nastalo Novo vas:

KRAJ	Prebivalstvo l. 1869.	Prebivalstvo l. 1920.	Porast prebivalstva v %
Krčevina	616	1.916	211 %
Maribor	12.828	30.739	140 %
Pekre	252	416	65 %
Pobrežje	575	2.412	312 %
Radvanje	834	1.771	112 %
Studenci	1.051	3.630	245 %

II. Kmetско-podeželski padec prebivalstva:

KRAJ	Prebivalstvo l. 1869.	Prebivalstvo l. 1920.	Padec prebivalstva v %
Kamnica	726	615	15 %
Rošpoh	1.045	833	20 %
Sv. Peter	1.543	1438	6 %
Zg. Hoče	207	190	8 %

III. Podeželsko naraščanje prebivalstva:

KRAJ	Prebivalstvo l. 1869.	Prebivalstvo l. 1920.	Porast prebivalstva v %
Bohova	218	238	9 %
Lajteršperg	1.717	1.888	10 %
Limbuš	421	472	12 %
Razvanje	532	688	29 %
Sp. Hoče	471	590	25 %
Zrkovce	331	386	17 %

Razvoj krajev z mestnim porastom prebivalstva se vrši v Pobrežju, Radvanju, Pekrah in Studencih prav tako kot v Novi vasi in na Tezнем pod vplivom mestne in predmestne industrije in prometa (železnice!). Razvoj Maribora je gradbeno izražen v zazidavanju mesta, obenem pa v razvoju trgovskih in uradniških stanovanj v južni Krčevini. Sicer pa predstavlja hribovita Krčevina vinogradniško gozdnato ozemlje, ki spada v isto vrsto z Rošpohom, Kamnico in Sv. Petrom. Da se je njeno prebivalstvo dvignilo, gre izključno na račun meščanskih stanovanjskih hiš v južni, ravni Krčevini pred goricami. Podobno je z Lajteršpergom, katerega varuje samo dolina južno od Vejnika, kjer se osredotočajo stanovanja v mestu uslužbenih ljudi, in v nekotiki meri tudi industrija, pred padcem prebivalstva, ki zadene Lajteršpergove sosede. Same za sebe pa so zanimive Pekre, ki kažejo jasno, da sili današnji mestni razvoj, potem ko je dosegel na severu svojo morfološko mejo v goricah, na jug k drugi morfološki meji, k vznožju Pohorja, odkoder sili nadaljnji razvoj preko morfološke meje, preko Pekrske gore in praga med Pekrsko goro in Pohorjem. To je znak bodočega topografskega razvoja, ki se usmerja poleg na jug k vznožju Pohorja na zahod proti Pekram, kakor tudi na vzhod proti Brezju in Zrkovcem.

Padec prebivalstva v okoliških krajih je izraz dotoka v mesto iz najmanj produktivnih hribovitih goriških krajev, medtem ko je padec Zgornjih Hoč povzročen po koncentriranju prebivalstva proti bližini kolodvora, torej proti Spodnjim Hočam.

Geografsko važno je dejstvo, da leže kraji, kjer prebivalstvo vsled preseljevanja v mesto pada, v goricah severno od mesta, kraji z mestnim porastom pa tik ob mestu, južno od Drave. S tem je geografsko utemeljena ločitev goric od mesta, na drugi strani pa priklopitev krajev na Mariborskem polju z močnim, nadpovprečnim prorastom prebivalstva k mestu. Iz morfoloških razlogov je priklopitev Pekar k mestu neutemeljena radi Pekrske gore in praga, ki vodi o nje k Pohorju. Poleg tega pa tudi manjka seliščna, naselbinska zveza med mestnimi predeli in Pekrami.

Južno od krajev z mestnim porastom prebivalstva sledi takoj dežela z Zrkovci, Razvanjem in Limbušem. Poleg preseljevanja s te okoliške dežele v mesto imamo tu že začetke mestnih vplivov, ki padec prebivalstva preprečujejo in ki dajejo z delom v mestu možnost razvoja malemu kmetu z dovažanjem mleka, sadja itd. na mestni trg, pa okolici sploh možnost za kolikortoliki porast prebivalstva (n. pr. na temelju vrtnarstva). Ta razvoj pa je važen, ker ga predstavlja samostojni kmet, ki je mnogo incijativnejši kot pa v goricah severno od mesta prevladujoči najemnik — viničar.

S stališča gibanja prebivalstva pod vplivom kmetijstva in obrti ter trgovine spada k mestu ravni del Krčevine s kotlino Treh ribnikov, Laj-

teršperg južno od Vejnika, Pobrežje, Tezno, Nova vas, Radvanje in Studenci. Vsled morfoloških vzrokov in vsled pomanjkanja naselbinske zveze s predmestji izpadejo od pripadnosti k mestu Pekre.

Kakor vpliva kmetijstvo kot temelj podeželskega in obrt ter trgovina kot temelj mestnega življenja odločilno na gibanje podeželskega in mestnega prebivalstva, tako je gospodarska raznolikost tudi temelj zunanjemu izrazu mesta in vasi.

Travnati sadovnjaki okoli vaških kmetij s hišo in gospodarskimi poslopji najdejo svoje diametralno nasprotje v mestni hiši, ki stoji v smotrni razvrstitvi tik ob sosedu ali pa se, kot v starem mestu, na njo naslanja. Medtem, ko se kmetovo delo razdeli na kmetijo, polja, travnike, vinograde in gozdove, vsled česar je za lego kmetije značilna centralnost, odkoder najlažje in najhitreje doseže kmet vse parcele posestva, je meščanovo delo navezano samo na delavnico in stanovanje, vsled česar je za meščanova bivališča važna samo bližina prometnih sredstev, ki ga popeljejo v obrat, za obrate pa zopet bližina prometnih sredstev, ki dovažajo potrebe in odvažajo produkte obratov. Vas osredotočuje posamezne rodbine na njih posestva in šele posredno na promet, mesto pa koncentrira mase prebivalstva k prometnim sredstvom, cestam, avtozvezam, železnicam itd. Razvoj vasi je vsestransko horizontalen, razvoj mesta je vsestransko, smotreno linearen in vertikalni. Kmetijske stavbe v mariborski okolici so pritlične, mestne pa večnadstropne. Radi stika s prometom je nujna geometrična razvrstitev hiš v mestu po ulicah, vsled osredotočenja kmetije na posestvo z malim upoštevanjem celokupnosti je tločrt vasi raznovrsten, individualen, ako ni voda, izoblika terena, zgodovinski zastoj ali kaj podobnega razvijalo vasi drugače.

Velikost mestnih in vaških hiš se kaže v številu povprečno v eni hiši bivaajočih ljudi. V Mariboru³²⁾ pride na eno hišo 21, v Studencih 10, v Krčevini, Radvanju (z Novo vasjo) in na Teznem 8, na Pobrežju 7, v Bohovi in Pekrah 6, v Limbušu, Razvanju, Sp. Hočah, Dogošah z Brezjem in v Lajteršpergu 5, v Zg. Hočah, Kamnici in Sv. Petru 4, v Rošpohu pa samo 3 prebivalci. Z ozirom na razdelitev prebivalstva po hišah stoji Maribor nekako v sredi med Londonom, kjer prebiva v eni hiši 8, in Dunajem, kjer prebiva v eni hiši 50 prebivalcev, ter blizu Gradca (25).

Na prvi pogled je jasno, da imamo v kmetijskih vaseh, Zrkovce, Pekre, Limbuš, Razvanje, Dogoš, Kamnica, Sv. Peter in Rošpoh v eni hiši nastanjeno po eno rodbino. Nastanitev ene rodbine v eni hiši je značilnost naše slovenske kmetijske pokrajine, prav tako kot je nastanitev več rodbin, v Mariboru n. pr. 4, značilnost mesta v Sloveniji. Okoliški kraji Studenci, Radvanje, Tezno in Pobrežje pa kažejo prehajanje hiš z več rodbinami k podeželski z eno rodbino. Relativno visoko število v eni hiši

³²⁾ Prim.: »Rečnik mesta«, Beograd 1925.

stanujočih oseb v Krčevini in Lajteršpergu gre izključno na rovaš mestnemu izrazu južne Krčevine in južnega Lajteršperga. Možnost in utemeljenost prikloplitve krajev, kjer inamo hiše obljudene z več kot eno rodbrino, k mestu ugotovimo, ne glede na enorodbinsko obljudenost podeželskih hiš, s pomočjo primerjanja z drugimi mesti in pa s smernico razvoja v poseljevanju hiš.

V Ljubljani in Celju stanuje v eni hiši povprečno 23 ljudi, v Zagrebu 18, v Ptuju 14, v Splitu 11, v Novem Sadu 10, v Beogradu 9, v Sarajevu, Slov. Bistrici in Slovenjgradcu 7, v Skoplju 6 in v Subotici 5. Iz navedenega vidimo, da je razvojni nivo balkanskih mest drugačen od mariborskega in srednjeevropskega, vsled česar ne moremo z njimi primerjati Maribora in okoliških krajev. Primera z malomeščansko Slov. Bistrico in Slovenjgradcem, kjer biva v eni hiši 7 ljudi, in s trgovsko izrazitim Kranjem z 8 prebivalci v eni hiši pa pokaže, da spadajo Studenci, Krčevina, Radvanje, Nova vas, Tezno in Pobrežje tako vsled enotne zunanosti, kot vsled enotne malomeščanske obljudenosti hiše k mestu.

Današnji čas ne ustvarja rad v mestu velikih stanovanjskih poslopij, temveč se vedno bolj in bolj jasno kaže stremljenje, ki je realizirano v Londonu, po enodružinskih hišah. Vile v severnem Mariboru, pa tudi v Krčevini, enostanovanjske in družinske delavske hišice na Mariborskem polju južno od Drave so povzročile vsled stremjenja po enodružinskih in dvodružinskih vrtnih stavbah, da število v posamezni hiši živečih ljudi pada. L. 1870. je živel v Mariboru v eni hiši 19 oseb, l. 1880. : 21, leta 1890. : 22, l. 1900. in 1910. : 23 in l. 1920. : 21. Prav tako kot Maribor je dosegel tudi najbolj urbanizirani okoliški kraj, Studenci, l. 1910. najvišje število oseb na hišo (14), katero se l. 1920. zniža na 11. Današnji mestni razvoj kaže, da se bo obljudenost hiš vedno manjšala, da pa bo stremljenje po eno- in dvodružinskih vrtnih hišah povzročilo relativno večjo potrebo po prostoru in da se bo vsled tega teritorialno, torej topografsko Maribor in okolica relativno hitreje širil kot dosedaj. In ako nam malomeščanska obljudenost hiš kaže, da spadajo južna Krčevina in južni Lajteršperg, Studenci, Pobrežje, Tezno, Nova vas, Radvanje k mestu, kaže težnja po eno- in dvodružinskih vrtnih hišah na pospešeni radialni razvoj mariborskega selišča, vsled česar spadajo omenjeni kraji z Mariborom v eno upravno enoto.

Za zunanost hiše v mestu in na deželi je važnih dvoje činjenic: Na deželi obvladuje priroda s kulturami tal, z razlikami med vzpetinami in dolinami, zlasti pa z izražanjem gotovih pojavov, kot so n. pr. solnčni vzhod in zahod, pomladansko cvetje drevja, rumenenje polj, zorenje vinogradov, človekovo ugodje, neugodje, čustva prijetnosti in lepote. Hiše oživljajo samo kot s pestrostjo pokrajine harmonirajoča celota svojo okolico, na katero vplivajo tudi vsled svoje gospodarske koristi. V podrobnosti

zato podeželske stavbe ne pridejo do izraza. Posledica tega je, da ni podeželski človek okraševal zunanosti svojih poslopij z detajliranimi ornamentami, ampak da je poslopja večinoma zakril z grupami drevja. Lipa pred podeželsko hišo pritegne na sebe opazovalčevo oko in ga odtegne hiši, vsled česar je postala glavna dekoracija hiše lipa in sploh drevje, med katerim stoji v napol zakriti, sanjavi idili hiša in cela kmetija; s tem pa ni bila dekoracija na hiši nujna in je izostala. Izražala se je pri lesenih stavbah v jasni vezavi debel, iz katerih se je hiša zgradila, pri zidani pa v gladkem ometu, na katerem so redki reliefi in slike predstavljali nabožne motive, vdolbine pa nudile prostor kipom svetnikov in Križanemu.

Ko pa so se hiše na deželi začele pomikati prav k prometnim sredstvom, na ceste, takrat se je tudi začela vse jačje posnemati mestna hiša, in to tako glede dekoracije kot arhitektonike. V zvezi s tem prevzemanjem mestnih oblik pa se je umaknilo dekorativno drevje iz neposredne bližine hiše; kajti arhitektonsko kolikortoliko dekorativna hiša ne trpi poleg sebe drevja, brajde itd., ker radi njih zunanost hiše ne more v ospredje. Prirodnim okoliškim okraskom podeželske hiše sledijo — najmanj je to izraženo v mestnih vaseh — posnetki hiše v mestu, s tem pa se po umiku košate lipe, oreha i. dr. približuje kmetski hiši vrt, ki pripomore okraskom na hiši do večje izrazitosti.

V mestu radi kompaktne gradbene zveze med posameznimi hišami природа ne more do izraza. Posledica tega je nujnost, da dekorira človek sicer monotono, mrtvo in mrko zidovje ter ga napravi očem in čustvom znosnega. Tako se je na stavbah v mestu močno razvijala arhitektura, ki naj nadomesti pomanjkanje prirodnih lepôt in prirodne raznolikosti. V določenih dobah se je sistematično razvijala določena, n. pr. renesančna arhitektura; vsled izključnega prevladovanja določenih, n. pr. baročnih in renesančnih arhitektonskih oblik pa se je pojavilo tisto, kar bi naj arhitektura zakrila, namreč enoličnost, brezizraznost in pomanjkanje prirode. Zato se je razvoj usmeril v času dvigajoče se higijene in socialnega skrbstva k prirodnemu dekoriranju hiše, to je k vrtni hiši, s čimer so nastale moderne cottage in s čimer gradbena kompaktnost mesta vedno bolj propada. Konstruktivistično kompaktnost in sklenjenost v gradbi mesta imamo danes predvsem še pri gradbi poslovnih prostorov, obrti, trgovin, skladišč, torej v vseh mestih vedno bolj se izražajoči »city« (v Mariboru: Vetrinjska, Slovenska, Gosposka, Glavni trg), medtem ko postajajo stanovanjske hiše vrtna poslopja, ki izražajo ne več podrobne, ampak vedno bolj splošne arhitektonske izoblike.

Velikost hiše v mestu in na deželi je različna; raznolikosti v zunanosti pa se vedno bolj izjednačujejo, vendar se nivelizacija ne more iz-

vesti, ker je hiša v mestu tisti prvotni vir, od katerega prevzema motive hiša na deželi. Najbolj jasno se vidi ta razlika tam, kjer prodira mestna stanovanjska hiša med konservativne bivše kmetijske hiše nekdanjega predmestja (sl. 1.). Poleg raznolike velikosti je jasna razlika v linijah;

Slika 1. Maribor. Severna Vrtna ulica.

Fot. K. Vollmaier.

stroga geometričnost, racijonalistična smotrenost in mnogovrstni eklekticizem arhitektonskih in dekorativnih oblik gleda iz mestne hiše na preprosto zidano hišo s simetričnim tločrtom, katera pa je sicer brez sistematičnosti in brez eklektičnih okraskov. Zato pa je toliko jačji poudarek samoniklosti in vse močnejši efekt barvanih masivnih podbojev ter barvno ali plastično nakazanih pilastrov, ki kažejo na razvoj iz lesene stavbe. Blizu ji je hiša na kmetiji v Pekrah (sl. 2.), kjer čuva oreh pod svojim okriljem zidano stavbo, katero krasijo plastični ometi okoli oken in nad njimi maskirana herma in prekrov, med okni pa maskirani pilastri in kjer skriva vse poslopje dosledni ponos in odkrito konservativnost prave podeželske hiše. Od mestne hiše h kmetijski hiši pa vodi predmestna hiša okoliških krajev, na kateri je na baročni način zbrana množica dekadentnih motivov s hiše v sredi mesta, katera pa zakriva pod vplivom dežele svojo zunanost s podeželskimi kulturami (sl. 3.). Od Pobrežja preko Radvanja se predmestna hiša izraža najpogosteje v pritlični ali visokoparterni hiši, obrnjeni s tro- ali četverookno fronto proti cesti, proti kateri pa jo skriva brajda z visokim vertikalnim odrom.

Slika 2. Pekre.

Fot. K. Vollmaier.

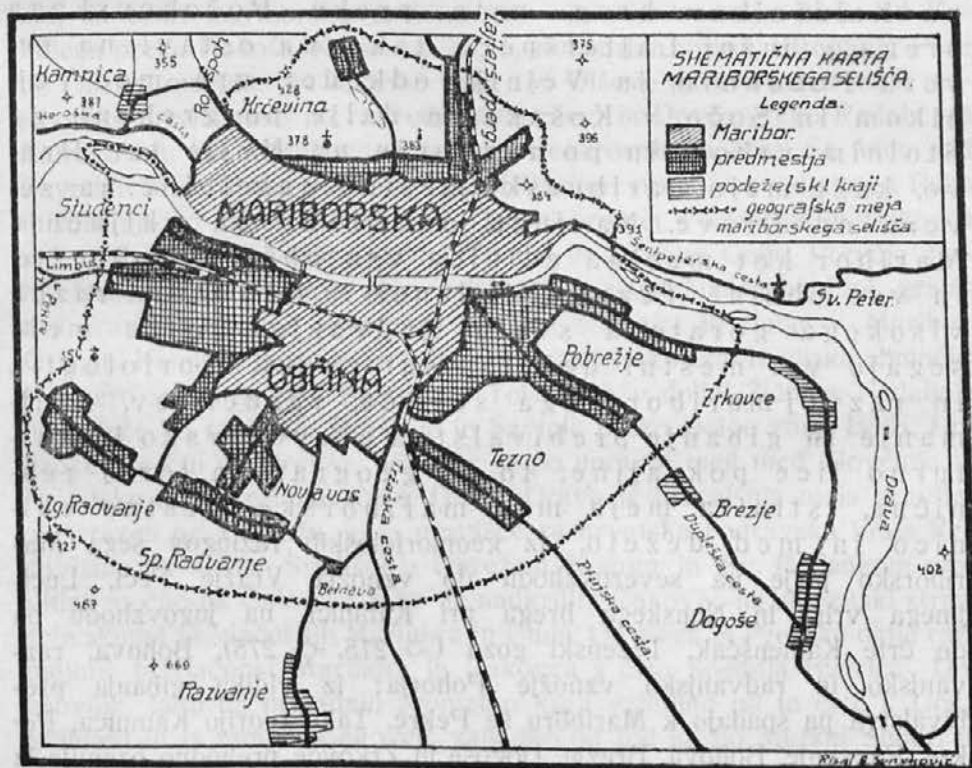
Slika 3. Studenci, Cesta Kralja Petra.

Fot. K. Vollmaier.

Mejo med mestom in deželjo pa ugotovimo definitivno radi prehodnosti predmestne hiše šele v zvezi z gospodarskim poslopljem. Ugotovili

smo že, da živi mesto obrt, industrija in trgovina, deželo pa poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in gozdarstvo, iz česar izvira raznolikost v sistemu hiš in pokrajinske zunanosti. Na zunaj obstoji v mestu samo hiša, ki je zvezana na dvorišču s pritiklinami kot takimi, na vasi pa je hiša zvezana z gospodarskim poslopjem v sistem, v kmetijo. Mestni okoliški deli s produktivnimi vrtovi, ki pa še ne terjajo gospodarskih poslopij, tvorijo prehod iz mesta k vasi. Dekorativni vrt je karakterističen izraz mesta in posledica potrebe po ugodni raznolikosti, zraku in zelenju; produktivni vrt v predmestju in okolici predstavlja vpliv dežele, obenem pa je kot izraz težnje, preskrbeti se neodvisno od trga z živili, izraz mesta. Na deželi je vrt najproduktivnejši del zemlje, ki je najracionalneje obdelovana, torej višek obdelovanja zemlje, poleg tega pa dekorum hiše, dvorišča ali kake pritikline. Bistvo gospodarstva pa je izven vrta na poljih, travnikih in vinogradih, ki nujno zahtevajo gospodarska poslopja. S tem gospodarstvom je obenem s ponehavanjem predmestnih hiš in z nastopom kmetske hiše zvezan tudi nastop gospodarskega poslopja (sl. 2).

Kot v oazi najdemo gospodarsko poslopje še v starih delih obdravskega Pobrežja in Studencev. Na Pobrežju je grupa kmetij z gospodar-

skimi poslopji obdana od morja predmestnih hiš, medtem ko leže gospodarska poslopja v Studencih v najstarejšem, najzahodnejšem obdravskem delu kraja. Na severnem goriškem svetu pa nastopa z gospodarskim poslopjem, ki odgovarja mestnemu skladišču, novi podeželski karakteristikum, viničarija. V zvezi z nastopanjem gospodarskih poslopij stopa tudi vedno močnejše v ospredje — nasproti izključno iz opeke zidani mestni hiši — iz ilovice zgrajena nabita hiša. A kljub vsemu temu ostane za deželo najznačilnejše gospodarsko poslopje s hlevom, listnjakom, shrambami za poljedelske in travniške pridelke. Meja pa, kjer se dežela in mesto ločita med seboj po poslopih, in to z ozirom na velikost in zunanost hiš, po pritiklih in gospodarskih poslopih, po zidani in nabiti hiši, poteka tako, da spada kotlina Treh ribnikov z južno Krčevino, južni Lajteršperg do Vejnika, Tezno, Radvanje in Studenci v eno enoto z mariborskim mestom, da pa spadajo Zrkovce, Brezje, Bohova, Razvanje, Pekre, Kamnica, Rošpoh, srednja in severna Krčevina, Počohova, Vejnik, južni Košaki, Vodole in Sv. Peter v izrazito podeželsko pokrajino.

Mejna črta, ki gre od dolnje Rošpoške vode in dolnje Vinarske doline na Škofov vrh, od tam pa na Kalušnikov breg, nato preko Počohovskega brega v južni Lajteršperg, tako, da ostavi na severu Počohovo in Vejnik, odkoder gre med Vejnikom in Sočo v Košake in dalje po grebenu za Stolnim vrhom in po razvodju na Melje ter Dravo, kaže mejo mariborske mestne naselbine na severu od Drave. Na jugu od Drave pa vključuje Maribor kot mestna edinica vso občino Pobrežje, in vse občine Tezno, Studenci in Radvanje, razen visokega goratega sveta Radvanja. Do te meje segajo vsi mestni deželopisni znaki: morfologija in razvoj mariborskega selišča, razdelitev, zanimanje in gibanje prebivalstva, gospodarsko in kulturno lice pokrajine; to je geografska, torej resnična, istinita meja med mariborsko mestno edinico in med deželo. Iz geomorfoloških razlogov sega Mariborsko polje na severovzhodu do vznožja Vražje Peči, Lucijinega vrha in Nunskega brega pri Kamnici, na jugovzhodu pa do črte Kamenščak, Tezenski gozd (☉ 275, ☉ 275), Bohova, razvanjsko in radvanjsko vznožje Pohorja; iz vidika gibanja prebivalstva pa spadajo k Mariboru še Pekre. Tako tvorijo Kamnica, Pekre, Razvanje, Bohova, Brezje, Dogoše in Zrkovce prehodno ozemlje iz

mesta na deželo, in sicer prehodno ozemlje, na katerem absolutno prevladujejo podeželske razvojne in pokrajinske značilnosti.

III.

Maksimum prometne privlačnosti gotove pokrajine h gotovemu ljudskemu bivališču je prometna gravitacija pokrajine, selišče prometno gravitacijsko središče, gravitirajoča pokrajina pa prometno gravitacijsko območje gravitacijskega središča.

Razvoj vsakega mesta je v veliki meri odvisen od velikosti in gospodarske intenzivnosti njegovega gravitacijskega območja; Maribor je kot gravitacijsko središče posredovalec materijelnih ponudb in povpraševanj mariborskega gravitacijskega območja, tako da je razvoj obeh v medsebojni vzročnosti.

Pri ugotavljanju mariborskega gravitacijskega območja sem po prodaji železniških vozniških listkov določil, iz katerih postaj je osebni promet usmerjen v Maribor. Ker se pri nas osebni in tovorni promet bistveno krijeta, sem od skrajnih k Mariboru gravitirajočih postaj na licu mesta ugotavljal prometno usmerjenost pokrajine med dvema končnima k Mariboru prometno usmerjenima postajama. Rezultat proučevanja je pokazal, da tvori mariborsko gravitacijsko območje ozemlje, ki je od Kobiljega preko Hodoša, Kučenice, Mure, Kobanskih vrhov, Strojne in Pece do Olšove omejeno po državni meji. Od Olšove pa gre južna meja mariborske privlačnosti po razvodju med Savo in Dravo preko Raduhe na Smrekovec. Od Smrekovca gre proti severovzhodu proti Št. Vidu nad Zavodno in se obrne, tako da vključi Razbor, preko razvodja med Pako in Mislinjo na Glažutsko planino. Osebni promet s Komisije in Rakovca stremi k Mislinju, tovorni pa na Vitanje in dalje na Celje. Porečje gornje Dravinje, katero loči ostro od Hudinje zlasti klanec na Lipi, gravitira prav tako kakor Stranice h konjiški železnici in dalje v Maribor. Grebeni Konjiške gore delijo celjsko in mariborsko gravitacijsko območje, v katero spada še tudi Špitalič in Tolsti vrh v dolini Žičnice. Nadaljnja meja teče po razvodju Dravinje in Savinje preko Dolge gore, Boča, Dončke gore in na Prevoz, odkoder se po upravni meji med Slovenijo in Hrvaško spusti pri Zavrču k Dravi. Drava je precejšnja meja gravitacije, razen pri Ormožu, ki je mostišče za hrvaška podravska kraja Križovljane in Otok. Središče z Obrežem, Kogom in Sv. Bolfenkom gravitira močno na Čakovec, tako da nadkrilita Čakovec na slovenski strani šele skupni privlačni sili Maribora in Ptuja. Od Koga in Preseke dalje razmejimo privlačnost Maribora in Čakovca s črto Spodnja Bistrica-Dobrovnik, tako da pripadajo prometno kraji vzhodno od te črte k Lonji Lendavi in (s tem) k Čakovcu, zahodno od tod pa po Murski Soboti in Beltincih k Mariboru.

V vsem svojem gravitacijskem območju pa ne vrši Maribor povsod prevladujoče direktne prometne privlačnosti, temveč indirektno. Jasno je ta slučaj izražen pri Slovenjgradcu in Ptuju. Slovenjgradec združuje ves promet in trgovino cele Mislinjske kotline ter jo radi klancev in železnic nad Mislinjem usmerja po Dravski dolini v Maribor. Prav tako združuje Ptuj promet in trgovino tja preko Moškanjcev, Sv. Andriža v Slov. gor., Vurberga, Št. Janža na Dravskem polju in Cirkovcev; v Halozah pa sega prometni vpliv Ptuja do Žetal in Stoperc. Poleg Murske Sobote in Ljutomera so še Ormož, Slov. Bistrica in Konjice, ki pritegujejo na sebe Goričansko in Ravensko, Mursko polje in Ščavniško dolino, južno Prlekijo, Bistriško in gornjo Dravinjsko kotlino. Slovenjgradec, Ptuj, Konjice, Slov. Bistrica, Ormož, Ljutomer, Murska Sobota, polagoma tudi Prevalje so služabniki, ki dovajajo potrebe in promet pokrajine v Maribor.

Geografsko središče mariborskega gravitacijskega ozemlja je Dravsko polje. Na Dravskem polju se je v rimski dobi, ko je bila glavna prometna smer Norika in Panonije severovzhod-jugozahod, razvil kot mostišče in prometno središče Podravja Poetovio; v poznem srednjem veku pa, ko se je promet usmeril na meridionalni pravec sever-jug, se je kot mostišče ter kot izhodišče s Podravja v gospodarsko močne zemlje Štajerske, Avstrije in Sudetov razvil Maribor. Železnice so ta položaj Maribora samo še utrdile.

Meja mariborskega gravitacijskega območja je večji del geografska: razvodje med Dravo in Savo je večinoma gorata, gozdnata in razvodna anekumena, kar velja v splošnem tudi za kobansko mejo. Na zahodu, severu in vzhodu je meja jugoslovanske države tudi meja mariborskega gravitacijskega območja. Tozadevno se je z mirovno pogodbo v Saint-Germainu mariborsko gravitacijsko območje zmanjšalo za območje Bistrice okoli Sobot in za ozemlje gornje Pesnice okoli Lučan. Povečalo pa se je z Mežiško dolino, katero je odvzelo Celovcu; s Kaplo od Arveža; s Sladkim vrhom, Ploderšnico, Velko in Tratami od Cmureka; s pokrajino med Muro, Sv. Ano na Krembergu, Ivanjci, Radenci ter z jugozahodnim Prekmurjem od Radgone. K Murski Soboti se usmerjajoči del Prekmurja, ki je bil do tedaj sistematično priklenjen na Sombotelj, pa je bil definitivno priključen k Mariboru z novo železnico Murska Sobota—Ljutomer—Ormož l. 1924.

Maribor privlači k sebi Podravje na podlagi lege v geografski sredini pokrajine, na podlagi svoje gospodarske moči, železniškega omrežja ter geomorfološke in antropogeografske strukture meje mariborskega gravitacijskega območja.

Mariborsko gravitacijsko območje sega na zahod do Koroške, na sever do Graške kotline; na jug do gozdnatih razvodij, ki vodijo v Celjsko kotlino, na vzhod pa do Srednjepodonavske nižine.

R é s u m é.

Au moyen âge les limites de la ville de Maribor coïncidaient avec l'enceinte qui suivait les rues actuelles dites Kopališka, Gregorčičeva, Strossmajerjeva, et qui, dans son parcours ultérieur longeait la rive gauche de la Drave. Il est cependant nécessaire de constater que la rue actuelle Usnjarska ulica restait hors de l'enceinte, bien qu'elle formât partie de la commune autonome de Maribor. A la fin du moyen âge et aux débuts de l'âge moderne se place le développement des faubourgs Koroško, Graško, Magdalensko predmestje. En 1850, après l'abolition du système féodal ceux-ci furent incorporés à la ville, à la base de la loi provisoire autrichienne sur les communes du 17 mars 1849 et en raison de motifs d'ordre économique et administratif. A l'exception de quelques modifications qui eurent lieu en 1865 et 1902, les limites de la commune de Maribor sont restées les mêmes jusqu'au jour où nous sommes.

Le mercantilisme de l'âge des lumières a fait de la ville et des faubourgs une unité organique dont les parties se complétaient mutuellement. Avec l'avènement des chemins de fer à la deuxième moitié du XIXe siècle, nous assistons au développement de l'industrie et du commerce à Maribor. Ce fait a eu pour conséquence le rattachement territorial de Studenci et Pobrežje à la ville. En même temps on voit surgir deux nouvelles colonies, à savoir Nova vas et Tezno. Sous l'influence de l'industrie et du commerce la ville commençait à s'étendre dans la plaine de Krčevina et de Lajtersperg ce qui finit par donner au villages de Studenci, Pobrežje et même à celui de Radvanje un certain caractère de faubourg. L'extension de Maribor allait, en raison de données géomorphologiques, surtout dans le sens E—W, le trafic cependant dirigeait l'extension de la ville dans celui de N—S, d'où il vient qu'au nord Maribor finit par atteindre les côtes et qu'au sud, après avoir enjambé la Drave, il s'insinua dans la campagne de Maribor.

Les villes en général tirent leurs ressources du commerce, de l'industrie et des différents métiers, les villages cependant de l'agriculture, de l'élevage du bétail, de la viticulture et de l'économie forestière. Ces conditions expliquent le mouvement centrifuge de la population rurale et le mouvement, centripète de la ville. Par des raisons analogues la quantité numérique des habitants de Maribor s'élève de plus en plus. Le petit monde cependant quitte la ville et colonise la banlieue où les conditions d'existence lui sont plus favorables et où l'industrie prend son essor. Ce sont là les raisons pourquoi la ville se développe, tandis que la campagne, agricole par son essence, conserve une certaine stabilité. Le développement industriel et commercial de la ville influe sur la banlieue située sur la campagne de Maribor. Elle est marquée surtout par les noms comme Pobrežje, Tezno, Nova vas, Radvanje, Studenci et Krčevina, avec la partie sud de Lajtersperg. Ici les maisons sont habitées, comme à Maribor, par plus d'une famille, tandis que la maison rurale ne contient qu'une seule famille. A la ville l'extérieur des maisons (grav. 1) diffère nettement d'une habitation rurale (grav. 2) qui est caractérisée par sa liaison avec les bâtiments d'exploitation, ce qui n'a pas lieu en ville.

Des données exposées ci-dessus il s'ensuit que la délimitation topographique de l'agglomération mariborienne serait caractérisée par des noms comme Dolnja Rošpoška voda, Dolnja Vinarska dolina, Škofov vrh, Kalušnikov breg, Počohovski breg et Lajtersperg dans sa partie sud, en sorte que Vejniki et Počohovo restent au dehors de cette ligne qui dans son parcours ultérieur enjambe la ligne de partage des eaux entre Vejniki et Soča, pénètre dans Košaki et suit, au delà du Stolni hrib, la ligne de partage des eaux, approche Melje et descend à la Drave. Au sud de la Drave Maribor comme unité topographique comprend l'entier des communes de Pobrežje, Tezno, Studenci et même la commune de Radvanje à l'exception des hauteurs de Pohorje.

Slovenski rokopis z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja.

Dr. Janko Kotnik, Maribor.

I.

V nemškem solnograškem koledarju za l. 1733. (Neuer Salzburger Schreib-Calender auf das Jahr MDCCXXXIII) se nahaja 50 nenatiskanih listov, določenih za zasebne in domače beležke (Schreib-Calender!). 86 strani, torej malone ves nenatisnjeni del, je popisanih s slovenskim rokopisom prav raznovrstne vsebine, o čemer priča sledeči vsebinski pregled:²⁾

- 1.) Darovanje sv. maše (molitev).
- 2.) Pangué lingua (slovenski).
- 3.) Molitov pred farshegovaniem svetiga rishniga telisa.
- 4.) Kedaj so »pomerli« sv. trije kralji.
- 5.) Kako daleč sta »misenz in sunze od simle«.
- 6.) Letu govorienie sate katiri sheliio perstopiti k timu svetimo sakramento tiga sakona.
- 7.) Nekaj latinskih mest iz sv. maše.
- 8.) Apostolni (imenoma naštet).
- 9.) Molitva od Jesusa Christusa.
- 10.) Molitov (o Kristusovem trpljenju).
- 11.) Molitov (kes).
- 12.) Litanie od narsveteshiga Rishniga teliesa.
- 13.) Leti so ti sveti sedem nebeshki Rigli ai shazi.
- 14.) Razodetje sv. Brigite o Marijinih solzali.
- 15.) Ljudsko zdravilo za »vsikano, vrisano al ofan ravlnlo«.
- 16.) Molitov salilvse verne dushize vizeh.
- 17.) Ohzitnu vableinie.
- 18.) Peisiem od vernih dushiz vizah.
- 19.) Molitov Maria Zell.
- 20.) Furlanski števnik (od 1—80).

¹⁾ Ta zanimivi rokopis mi je dal na razpolago prof. Janko Glaser, knjižničar mariborske Študijske knjižnice. Njemu ga je poklonil šol. svetnik Fr. Jerovšek, upok. profesor v Mariboru. Le-ta ga je dobil od upok. učitelja A. Godca v Limbušu. Slednjemu pa ga je baje dal Ivan Miklošič, nekdanji vadniški učitelj v Mariboru in brat slavista Fr. Miklošiča. Sedaj je rokopis last Zgodovinskega društva v Mariboru, kateremu ga je daroval prof. Glaser v Mariboru.

²⁾ Nekateri sestavki so označeni vsebinsko že v rokopisu, druge sem radi preglednosti označil jaz. Tudi s številkami sem jih jaz zaznamoval.

- 21.) Na ohzait prosii.
- 22.) Molitov (k devici Mariji).
- 23.) Peisom super sovrashniko na tim hudobnim svito.
- 24.) Peissom (narodna).
- 25.) Bukve Tomasha Kempensaria (besedilo naslovne strani).
- 26.) O Kristusovem rojstvu.
- 27.) Izrek sv. Avguština o samopremagovanju.
- 28.) Evangelij sv. Matevža 24. K.
- 29.) Navodilo za tkanje »zviliha«.
- 30.) O Tomashu Malliolusu.
- 31.) Letaku se ima moliti inu zhastiti per s. mashi tu gor povsdignenu si rishnu telu.
- 32.) Maria mater grazia (latinski Marijin psalm).
- 33.) Bukve Tomasha Kempensaria. (Iz predgovora bukev T. Kempčana).
- 34.) Koliko davka plača »Papeshova gueba«.
- 35.) Beležke o božji službi pri sv. Barbari.
- 36.) Shtu so ti desatniski pavri. (Navedenih je 9 kmetov).
- 37.) Dva francoska naslova.
- 38.) Računska naloga.

Razen tega je še ena beležka na notranji strani vrhnje platnice (o velikosti sveta), ena pa na notranji strani spodnje platnice (kaj vse je »Salomon gori ofrav«).

Odkod je rokopis s to mnogovrstno vsebino? Po okoliščinah, ki so deloma razvidne že iz pravkar navedenega kazala, ne bo težavno določiti njegovo provenijenco. Pod štev. 36 so imenovani kmetje, ki so morali plačati desetino:

Shtu so ti desatniski pavri taistih

je glih 9 so

Pristov od pushe daje 3 R inu 30 ×

Voiek daie 5 groshov mainie 4 R

Kunz daie glih 6 R

Jekopizh daie 5 R inu 7 groshov

Prasenz daie glih 4 R

Kozhin 3 R inu 30 ×

Jjesh daie glih 3 R

Obritan daie: 2 R inu 5 groshov

Pernat daie 1 R inu 30 ×.

Razen poslednjih treh, ki so v posesti grofa Thurna, še danes vse ostale kmetije obstojajo pod istim imenom kot samostojna posestva na Lešah pri Prevaljah.³⁾ Tudi Papeževo posestvo, ki se prav tako nahaja

³⁾ Glej specijalko, cona 19, kol. XII.

na Lešah, se trikrat navaja, in sicer v točkah 34, 17 in 21. Vse kaže, da je moral pisec biti v ožji zvezi s Papeževo kmetijo ali pa celo tamkaj doma. Točki 17 in 21 vsebujeta namreč »ohzhitno vableinie«, ki se nanaša posebej na Papeževo ženitovanje l. 1757. Razen tega se med desetinskimi »pavri« ne navaja Papež, dasi je tudi plačeval desetino, kakor kaže beležka pod številko 34.: «Od Papeshove guebe ai grunta gre kasni v grad 2 birna arshinu 4 masilne: inu 2 birna ovsa inu 4 masilne-desatine gra v farof 6 R.» Bržkone je avtor pisal s stališča Papeževe kmetije, ko je navajal še ostale desetinske kmete.

A tudi narečje, v katerem je pisan rokopis, govori za to, da mu je iskati izvor na Lešah. Tu se govori v splošnem isto narečje kot v ostali Mežiški dolini (shtu, misenz, narvenzh, shurek, lopo, tretki, shtarti, gare = gori), vendar se zlasti na Lešah precej močno čuti vpliv strojnskega narečja, kjer se široki e izgovarja kot a (gra, pogladai, peria v, napatu gladam, garazhim, neveriatnu, dosazhii i. t. d.).⁴⁾ Kjer je pisec imel pred seboj predlogo, kot n. pr. pri raznih molitvah, sledi seveda tedanjemu pismenemu jeziku, v sestavkih pa, ki jih je prvič sam zapisal, je jezik mnogo bolj lokalno pobarvan.

Avtor rokopisa je bil prejkone lajik, pač pa je moral biti v ozkih stikih s cerkveno oblastjo, da so mu bile dostopne tudi cerkvene knjige, iz katerih je prepisoval. Številne napake v latinskem besedilu kažejo, da latinščini ni bil bogve kako večšč, kar nas potrjuje v domnevi, da ni bil duhovskega stanu. Ker v vsem rokopisu ni nikakšnih beležk osebnega značaja, bo pač ostalo piščevo ime zaenkrat neznan.

Določitev starosti tega rokopisa ne dela težkoč. Štiri v rokopisu navedene letnice neoporekljivo govore za to, da je rokopis bil napisan v letih 1757—1761. Pod sestavkom »ohzhitnu vableinie« stoji letnica 1757. Ker je to že 17. točka rokopisa, je morda celo verjetno, da so prejšnje točke bile vnesene v koledar že eno ali dve leti poprej, kar dokazuje tudi način pisave in črnilo. »Ohzhitnu vableinie« pa je pisec zabeležil bržčas takrat, ko se je vršilo Papeževo ženitovanje. Pod narodno pesmijo (točka 24) stojita 2 letnici 1758 in 1761. Morda se prva nanaša na točko 23 (Peisom super sovrašniko na tim hudobnim svitu), ki je pisana bolj ležeče, dasi z istimi značilnimi potezami in od iste roke. V koledarju se nahaja tudi majhen listič, popisano tako-le: te mashnie bukvi svetiga volbunka⁵⁾ so stare 1661/98 liet 1759, kar pomeni, da je pisec odštel od letnice 1759 letnico 1661, ko je knjiga izšla, in dobil tako 98 »liet«.

⁴⁾ Podrobnejšo jezikovno razpravo o rokopisu podam ob drugi priliki.

⁵⁾ Te knjige slov. bibliografija ne pozna.

Še iz enega mesta v rokopisu se da sklepati na l. 1761. Točka 26. govori o Kristusovem rojstvu: »Rojen je bil ovinahnim zaitu v tim mesti betlehem v judovski desheli v zhasu herodesha krala je bil roje(n) veniei shtalizi 1761 leti«, kar pač pomeni: pred 1761 leti.

Na notranji strani spodnje platnice je še ena beležka z letnico iz malo poznejše dobe: Marko Najovnik je vmarl na 29 dan⁹⁾ juliusa misenza 1774, pokopali so ga 3 dni po shint jakopliem.

V koledarju se nahaja še manjša beležnica in nekaj posameznih lističev, ki jih je pisala druga roka kot naš rokopis. Imena Merkazh, Zhujash, Metarnik, na Shrotnizi, Navershnik pa govore, da je temu rokopisu iskati izvor v Kotljah pod Uršljo goro. Morda je prišel solnograški koledar s svojim rokopisom na kakršenkoli način v Kotle, kjer ga je potem nekdo z drugimi beležkami vred pobral in odnesel.

Na vsak način pa je leški rokopis najstarejša priča slovenske govornice v Mežiški dolini in kot tak zasluži tudi posebno pozornost.

II.

V glavnem lahko razdelimo mnogovrstno snov, ki jo obsega leški rokopis, v dve večji skupini. Prva obsega molitve, cerkveno pesem (pange lingua) in govor pred poroko, torej v bistvu stvari versko-cerkvenega značaja. Druga skupina vsebuje prav pestro narodopisno blago. Semkaj je šteti v prvi vrsti tri pesmi, izmed katerih je ena povsem narodna, običaj »ohzitmega vablienja«, prispevke k ljudski medicini in apokrifni literaturi.

Ker so molitve po večini le prepisi iz takratnih molitvenikov ali cerkvenih obrednih knjig, nas ta skupina zaenkrat ne zanima toliko kot druga, ki kaže mnogo večjo samostojnost v jezikovnem oziru in tudi vsebinsko prinaša novega gradiva. Zato zaenkrat navajam primere le iz te skupine. Prvo, kar utegne zanimati, so tri pesmi.

A. Pesem o vernih dušah.

Peislem od vernih dushiz vizah.

1.

O ti zhudna boshja roka, kaku si ti sivno teshka,

Oh kaku si tudi mozha : huda jnu tudi dobra :

popret shtratingo sadershish, sdai na ankrat zhes nas spushtish.

⁹⁾ Namesto 29 je hotel bržkone zapisati 26, ker je 3 dni po »shint jacopliem« šele 28. jul. Tudi Najovnik še danes obstoja blizu Leš proti mežiški strani (pri Sv. Lenu).

2.

Ah dab she gdu nasvitu biv, dab sa zhes nas dushe vsmiliv;
 Sa nas bi Mario prosov; nu almoshne buszam deliv;
 Stim bi nash ogin pogasov; nas shalostne resvesiliv.

3.

Nuzh inu dan klagujemo: jno milo sdihujemo
 Kir smo na svito shivele: en slahni zait smo jmelie,
 dabi ble bugu slushile jnu pokoro storile.

4.

Sdai (s)mo vize obsoiene, vsrid sheriavze posaienie,
 parstinzhene nu pasanie, s klisnimi mozhnu shipanie
 v gorazhim taihti pflavamo, narvezhi martro jmamo.

5.

Mismo vogni pekllenienie, nu grosovitno martranie,
 Sai bomo mogle (s)zagatij, kir nuzhio pomagatij,
 vshvepli nu smolli gorimo, shao lakoto tarpimo.

6.

Nash(a) shlahta je velika, ali kak je nevsmilana,
 tarda jnu posabliva vse na posvetno nagnena,
 na nas malu spomine gdu, ah dase saj vsmili bogo.

7.

Karvave saovse tozhimo, nikomar sene vsmilimo,
 nasho jokanie bi moglo, omezhiti terdo haklo,
 kadar bi onu videlu jnu nash jok saslishalu.

8.

Ah sai nashi periateli, jnu vsi lubi soseditj,
 jno ti drugi ptuui ludi, pridite k nashi pomuzhi,
 sa boshio voli vsmiltese, zhes nas vboge verne dushe.

9.

Mi ja tarpimo vse volnu, ampak presivno je dovgo,
 Satorai na vas klizhamo, jnu pomozhi jshemo
 ah vsmilte vsmilte se zhesnas vboge verne dushe.

10.

Svete mashe dobre diele, spu(v)id jnu obhajte,
 is sarza sanas ofraite nam vernim dushim shinkaite,
 vezhni bug bode vslislov vas, v niebisa bo poklizov nas.

11.

Tamkaj ozhmo 1000 krati vashi dobruto polonatij,
 ozhmo se skasat hvaleshne: sa vse vashe dobre diele,
 ah sedai vi nas vslishte vn s letih viz odreshite.

Amen.

B. Pesem o sovražnikih.**Peisom****super sovrašniko na tim hudobnim svito.**

1.

Kadar se jesik voi(s)kuie; ino se zheste sardi:
sovrashnike vkup sklizuie dati sarze vkarvavi:
ne prehera sa le gmera, sard no jasa zhestebe:
taku dovgo da ta szera: krii popie jstebe.

2.

Jest se morim sam uzhati: kako moram super stat:
kir sazhneio zhesme biti: dabi mogov antbort dat:
moie dianie no nehanie bo nasai sadersheno:
vse pokrivo meni rivo bo zelo saversheno.

3.

Toie she stara navada: de ma vsak sovrasnikie:
bodi gmain all gospud sgrada: boll stanu duhovskiga:
Satorai se ni zhuditi desom jest sashpotovan,
ne more dergazhi biti: o dokler nehom pokopan.

4.

Kakor hitro shishe stopim: hudo govoro zhesme:
zhe jest gram po drugim poti sparstam kasheio name:
zhe se per tovarshuvi naidem vezhi shpot si saslushim,
nar popred si takrat saidem: kir se h norzam perdrushim.

5.

Jest sam vletim govorieniu: prevenzh glasen prevenzh tih
v moim ziellim govorieniu: dami nisher nebo glih.
dabi sa lih pustiv malat: vnder bi vsim prav nabiv:
vsak bime she vedov tadlat: prei dabimi zhast pustiv.

6.

Narta bulshi moi periatev, slatko govori smano,
vmoi prizhi bma faratov on ma shonav nebo,
pridi lische sadi grise to so prav messarski pssi,
premishluie navse vishe kak bi shkodo sturov mi.

7.

Jest sa vnder nizhne maram ampak sa htimo smeii,
moie sovrasnikie baram: nu kak pak se vam she sdm,
alste vi bres vsiga tadla taku ozhim glavo dat,
tu pak ni moie navada dabi vas otev osrat.

C. Narodna pesem.**Peissom.**

1.

Sem vribinzi biv sam deklizhe lubiv
skus shena ragla mi jesti na da.

2.

Sem jesan biv sam jej skus protiv
le sheno sa plut bom bogat gospud.

3.

Nu tisi moi shazei sam tvoie dekle
al samkai sate k pa pridi h mane.

4.

Ti si moie dekle nu jes sam tvoi pup
al tie resniza hodila bma vkup.

5.

Nobena nibila taku same
kak ti si ta prava lubza moie.

6.

B deklizhi vedeli kai publi terpo
ponozhi sa deklizhi podni pa orio.

7.

Al duama leshi jej gvisno marsi
on mura gor vstat nu jiti k nie spat.

8.

Deklizhi shelio de moshie dobi,
kak mashe dobi skus pernim leshij.

9.

Kabi Mati vedelij kai ies tarpim
ku sama leshim se nikol ne naspim.

10.

Ku daite ku daite ma mosheij vi
kir moshe ima je nikol ne griva.

11.

Ku prideio svati ku daite ma radi
kir moshe dobi sa vselai nspi.

12.

Ma mashi nadaste sa gvisno skurbam
na bodim venzh gnaum⁷⁾ nu she vas bode sram.

13.

Predaite konizhe predaite vollizhe
spravlajte moi div spravlajte moi div.

14.

Parstan sma si shi dala tukate pa vi
ku prosm vas lubi ozhe ku daite je skor.

Konz.

1758 1761.

⁷⁾ Pomen te besede mi ni znan.

Izmed treh navedenih pesmi je prva prejkone prepisana od drugod, druga, ki je zelo značilna in krepka, je morda izvirna pesnitev pisca samega, tretja pa je narodna, ki jo je pisec zapisal, kakor se je pela med ljudstvom. Zdi se, da je to najstarejša v rokopisu ohranjena narodna pesem. Oblike *terpo* in *orio* pričajo, da je bila zanesena v Mežiško dolino iz Roža. Sicer pa pesem ne tvori organske celote in so posamezne kitice, tipične četvervrstične poskočnice, zlasti v prvem delu, le bolj slučajno zvarjene. Začetek te pesmi je še danes slišati okoli Guštanja in Prevalj v malce spremenjeni obliki:

V Celovcu sem biv,
sem se vinca napiv,
sent domu priuckov,
še kriegan sem biv.

Je baba reglava,
mi jesti ni dava,
le babu za pwut,
ker jaz sem gospud.

V rokopisu so sicer kitice zaznamovane s številkami, a razdelitev v stihe ni dosledno izvedena; zapisovalec se je ravnal enostavno po prostoru, ki ga je imel na razpolago. — Metrična rekonstrukcija bi dala v »Pesmi o vernih dušicah« pač šestvrstično, v »Pesmi o sovražnikih« pa nedvomno osemvrstično kitico. Tu sta po dva in dva stiha tiskana v eni vrstici. Isto velja o »Narodni pesmi«.

Zanimivo je kolebanje v pravopisu. Besedo pesem piše trikrat zapored na drugačen način.

Č. Ljudsko zdravilo za »vsikano, vrisano ai ofan rano«.

Sa vsikano vrisano ai ofan ra[v]no vn stih shtukov sa ta narbulshii shavba more iskuhat ai storit.

Shivinski musek vn skostii — vosik — pilpoh⁸⁾ — stara mast — jelinski lúi — maslu — mravlova smoala — trepetinov oleii — lashki oleii — barauf⁹⁾ — kafra — mira — oshink¹⁰⁾ — pezhni shenitil¹¹⁾ — smolov oleii — roshe benedikordia¹²⁾ — le glih 16 kraitlihov
ven piskar vse vkup deni inu kuhai ta zhas da sa shi nizh nebo penilu.

D. Ženitovanjsko vabilo.

1. Ohzeitnu vableinie.

Jnu taku moi lubi poshteni zhasti vridni hishni ozhe inu mati: jest sam prishov h vashi poshteni hishii: ispravljen od tiga poshteniga: na prid postaleniga visharna: ai she-

⁸⁾ Gl. Pleteršnik: pilpoh-Weißharz, das rinnende Nadelholzpech, prim. nemški Eulbech.

⁹⁾ Barauf = Weihrauch.

¹⁰⁾ Gl. Pleteršnik, vožnik, ožnik = Asant (asa foetida); danes mu pravijo vožank. Prim. tudi K o š i r - - M ö d e r n d o r f e r: Ljudska medicina med koroškimi Slovenci. ČZN XXII, str. 21.

¹¹⁾ Gl. Plet., ženikelj (sanicula europea) = Bergsanikel; prim. še ČZN XXI, str. 105.

¹²⁾ Danes pravijo temu zelišču korbenedikt = Benediktenkraut (Cnicus benedictus). Lekarnarji ga imenujejo herba cardui benedicti, odkoder slovenski korbenedikt.

nina svoje perhodnie neveste Jakopa Papese, inu taku ta poshteni shenn kaku vash lubesnivi sosid, vas lopo pusti pogrisad, prosit ai vabit (sa niga poshteniga na prid postaveniga visharna ai besednika) na svojo perhodnio ohzait tana padilik ai N: dabisa otlí pomuiet prit inu ití shnim v prizhiozh htimo s. sakramentu tiga sakona inu hti s. mashii: potim nasai na negov dum katiriga ie nimo od nekadaí naminov in dav.

Inu taku ta poshteni shenin sa ie naminov inu je perpraviv eno mailno vezhirio ai malzait: sa svoje lubesnive periatele inu sosede (sa svojo zilo shlahto) dabi sa otlí pomuiet inu prit na ohzeit inu nimo iskasat pravo karshansko lubisan.

Potim nadale govori inu pravi ta poshten shenin ai ga bote vi potrebovali v veseli ai shalosti v kakershni koli potribi on vam ozhe vse svesto povernit zhil vam on kane povrne taku vam poverni Bug ozhe sin inu sveti Duh. 1757.

2. Na ohzait prosil

inu taku moii lubi poshteni zhasti vridni hishni ozhe inu mati jest sam: ispravlen ai poshlen od te poshtene matere Papeshize od virta inu kaku tudi od te poshtene N: k vashi poshtenu zhasti vridni hishi taku oni vas lopo pustio prosit ai vabit na ohzait dabi sa vi otlí pomuiet prit inu jeti shnimi k timo s: sakramentu tiga sakona.

Ti dve vabili — drugo je odlomek in se nanaša na sorodnike z ženine strani — sta zanimiv donesek k spoznavanju slovenskih ženitovanjskih šeg in navad. Menda kaj sličnega iz te dobe še nimamo. Funkcije v i s h a r n a ali vižarja, kako ga še danes imenujejo v Ščavniški dolini,¹⁹⁾ opravlja sedaj c a m a r, b e s e d n i k pa je starešina.

E. Navodilo za tkanje »zvililha«.

Tkalska domača obrt je igrala važno ulogo v tedanji dobi. Pod Uršljo goro je še danes dobiti tupatam »kavca«, ki prihaja na dom delat prt. Zlasti med vojno so zopet začeli sejati lan ter poiskali v ropotarnici »kavcovski stov«, kakor imnujejo statve. Obnitenje in osnovanje pa je precej zamotana stvar, zato je smatral naš pisec pred 170 leti za potrebno, da si to zabeleži.

Moj ta zvilishni grebin je 8 pasmi inu 1 shtreniza

Kader ga ozhe en tak grebin storit ali obnitit taku mura noter vsaki firtilz storit 6 lizhavniz v 2 firtilza 12 lizhavniz v ta tretki firtilz 18 lizhavniz : v ta shtarti firtilz 24 : vta drugi list ih stori kakor v ta prvi tako ih pride 48 lizh. pau vta tretki inu shtarti list ih stori 48 lizhavniz : 2 barti 48 lizhavniz je glih 96 lizhavniz : ie ziela pasma 6 shtreniz.

Letu ie samerkanu inu sashribanu kaku mura en kavz is veliko skarbio inu ispregladanim sbestu parvesovat en zvilishni grebin zu h osnovi kader ozhe zvilih delat.

Samerkai dobru

kadar osnuiesh inu stov postavish taku shtrenize vkup s zevmi svesi ai obesi inu parveshi dabo terdu: napatu: poſle noter v srid stola na dñli pruti grebinu obernin sadii inu sazñni parvesovat ođ disniga kraie = ta prvi par niti gra ta od tebi v ta prvi par listov = ta drugi par niti gra per shlagih v ta dba lista skus taku na preñ od disniga kraie ta prvi par niti skus ta perva dva listi ta drugii par niti skus ta druga 2 listi per shlagih inu taku oba para ai vsa 4 niti skusi an sop.

Samerkai dobru: ta perva nit od tebi v ta prvi list = ta druga nit v ta drugi list = ta tretka nit v ta tretki list = ta shtarta nit v ta shtarti list inu taku vsa 4 niti muraio bit ai prit skus en sop.

¹⁹⁾ Obvestilo prof. dr. M. Kovačiča.

Nato vishi ih perveshi 22 parov ai 44 niti.

Taku od disniga kraie sazhni ves grebin pervesovat.

sdai se sazhne en ziv pertilzh

Sdai pa vsami tare per shlagih v tim listu to pervo nit = pavtim drugim listu to drugo nit = pavtim tretkim listu to tretko nit = pavtim shtartim listu to shtarto nit = inu pa oba para ai vsa 4 skus en sop letaku ih perveshi 16 parov ai 32 niti tu ie 2 shtrenizi grasta na pul pertilzhe.

Sdai pa per sebi vtim pervim listu vsami to pervo nit = pavtim drugim listu to drugo nit = pavtim tretkim listu to tretko nit = pavtim shtartim listu to shtarto nit = pavsa 4 skuzi en sop.

Letaku ih perveshi 16 parov ai 32 niti tuie 2 shtrenizi = shtuie ta drugi ta! pertilzhe = ven ziv pertilzh gra 32 parov ai pa 64 niti bolpa 4 shtrenize.

Od disniga kraie se skus shtaku ta nu sam pervesuie.

shtu dovsem ih perveshi

22 parov do shpiza tuie

eno malo bol ku pul pertil-

zhe = v tim slinim paro ta sline

nit pride sem od shlag v tim

drugim listu

na ta drugi vink

tiga pruviga para

ta perva nit pride

sem od slag v ta

pervi list inu pa

taku ih perveshi 16

parov do tigi drugiga

shpiza

na ta tretki vink

tiga perviga para

nit pride od tebi

v ta prvi list = pa

sdai ih perveshi 16

parov sdai bo ziv

pertilzh

Kadar ozhe shi zvih dielat taku od disniga kraie ta perva nogavniza vliezhe ta od kavza ta prvi list ta druga nogavniza vliezhe ta tretki list.

ta tretka nogavniza vliezhe ta drugi list

ta shtarta nogavniza vliezhe ta od kavza ta shtarti list

ku shi pa sazhne dielat taku mura stopit od disniga kraie nato parvo nato tretko nato drugo nato shtarto 1324.

Na tem prostoru se v rokopisu nahaja risba, ki ponazoruje pomen na levo stoječih vrstic.

F. Ti sveti sedem nebeshki Riglii.

Čuditi bi se morali, če bi pisec leškega rokopisa, ki se je vidno zanimal za vse pojave ljudskega žitja in si zapisal vse, kar se mu je zdelo kličkaj pomembno, ne bil zabeležil tudi ene ali druge stvari, tičočče se praznoverja med slovenskim ljudstvom. Saj je prav v tej dobi moralo krožiti med ljudstvom še vse polno vraž, raznih molitvic in zagovorov deloma v rokopisih, deloma na tiskanih listih.

Nas v prvi vrsti zanima zabeležba »sedem nebeških Riglov«, ker se le-ti vsebinsko malodane popolnoma vjemajo z »nebeškimi Rigelni«, kakor jih navaja koroška »Duhovna bramba« str. 175 in nasl.

Grafenauer¹⁴⁾ je mnenja, da je bila prva koroška »Duhovna bramba« tiskana okoli l. 1800., mlajša pa okoli l. 1811. Ramovš¹⁵⁾ pa misli, da na podlagi dozdej znanega gradiva ne moremo točno določiti časa teh tiskov in da so bržčas mnogo starejši, kot domneva Grafenauer, niso pa nastali pred l. 1740.

Če primerjamo ta del leškega rokopisa z istim odstavkom v »Duhovni brambi«, opazimo na mah, da sta si zelo podobna, le narečje ju loči. Ker utegne leški rokopis že radi svoje časovne določenosti prispevati k razčiščenju tega vprašanja, objavljamo »Nebeshke rigelne« iz duhovne brambe paralelno s pripadajočim delom iz našega rokopisa.

Duh. - bramba.

Ti iveti fedem Nebeshki Rigelni

Katire je en brumen
Pushzhaunik od Ivoiga Ivetiga
Angelza varha fadobiu.

Vi brumni inu andohtliui Kristiani! Jes prolem vas u Jefulovem jimeni, vi ozhte poshlushati to veliko muzh, inu dianje od tah Ivetah fedem Nebeshkah Rigelnou, katire je an brumen Pushzhaunik od Ivoiga Ivetiga Angelza varha fadobiu, inu kader je te brumni Puszhaunik umrieti imou taku je on to veliko muezh inu dianje od tah fedem Ivetah nebeshkah Rigelnou niega Papeshauel Ivetusti Klemenom tomi duaneiftemi refodu inu reku, katiri zhlovek te Ivette fedem Nebeshke Rigelne per fabe nosi, od tega zhloveka morjo usi hudi Duhi inu Hudizhaue poshafti dovi vihati po dni inu po nozhi, inu u katirei shishi ti Iveti fedem Nebeshki Rigelni fe bojo s' andohtjo molili na bo obedna gromska Itrieva noter udarua, inu ta shisha bo tudi od uliga ognjena pogorelshzha obvaruana, inu kader ena shena teshau k' otroki ima, taku ufemi te Ivette fedem Nebeshke Rigelne, inu povoshi je njei na te persi ali na to guavo, taku bo-

Leški rokopis.

Letiso ti sveti sedem: nebeshki Riglii ai shazi,

katire ie en brumni pushavnik od
svoiga angela preiav.

Vi brumni inu andohtliui kristiani jest vas prosim v imeni Jesusa, da bi oti slisat to veliko kraft inu dianie od tih svetih 7 nebeshkih Riglov ai shazov katere ie en brumni Pushavnik od svoiga angelza variha preiav : inu kadar ie ta brumni Pushavnik imeu umreti : taku ie on to veliko kraft inu muzh tih s : 7 nebeshkih Riglov ai shazov Papeshove svetusti Klemenom timo 12 resodiv inu rekov katiri te svete 7 nebeshke Rigele ai shaze per sebi nosii od letega imaio inu muraio vsi hudi duhi inu hudizhove poshasti ponozhi inu podnivi pobegnit inu vkatirim pohishtvi ti sveti 7 nebeski Rigli ai shazi leshii v leto pohishtvo obena gromska strela naudarii inu leto pohishtvo bo tudi predvso ogneno silo obarovanu : inu kadar ena shena h otroku rovna taku vsemi te s : 7 nebeshke rigle ai shaze inu ih poloshii na nia persi ai pak naglavo : taku bo ona bres vse velike tashave porodila inu senim shivim sadam tiga telisa resveselena.

¹⁴⁾ Glej ČZN IV., str. 35.

¹⁵⁾ Glej ČJKZ II., str. 282 ss.

Ohъ гвѣдѣнъ въ блыніе

гвѣдѣнъ мой луби пошрѣни гвѣдѣнъ
вѣдѣнъ луби оуѣ инъ маѣ: гвѣдѣнъ
самъ прѣшоръ въ вѣдѣнъ пошрѣни луби.

ѣс прѣвѣнъ оуѣ гвѣдѣнъ пошрѣни гвѣдѣнъ на прѣ
пошрѣнъ вѣдѣнъ на прѣ шѣнъ на свѣ
прѣвѣнъ на прѣ гвѣдѣнъ па прѣ.

инъ гвѣдѣнъ на пошрѣни шѣнъ на прѣ
вѣдѣнъ луби свѣдѣнъ сосѣдѣ, вѣдѣнъ луби прѣ
пошрѣнъ, прѣ гвѣдѣнъ на прѣ пошрѣнъ
вѣдѣнъ на прѣ пошрѣнъ вѣдѣнъ на прѣ
на прѣ прѣвѣнъ на прѣ прѣвѣнъ на прѣ
оуѣ гвѣдѣнъ на прѣ прѣвѣнъ на прѣ
оуѣ прѣвѣнъ на прѣ прѣвѣнъ на прѣ
прѣвѣнъ на прѣ прѣвѣнъ на прѣ
саконъ.

הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹם יְיָ אֱלֹהֵינוּ
Jama leshim' di nigol ne na spim

10

Ku Jate Ku Jate ma mosheij sei. Kir moshe
ima ze nigol ne griva

11

Kupri Zeig Svati Kudite ma Kadi Kir
moshe eobi sarvelai naspri

12

Ma mashi nachaste za gushono gharbam
nabodim venth gnawm no the was bete sedim

13

pre Jate konighe pre Jate vellighe
spravdite moi diu spravdite moi diu

14

parstator smazisti sala bukete pavi
ker prosm was lobi othe ku Jate
Jas kor

Kong

1758.

1761

de ona ivehkuftjo te tashaue rodiva, inu s'aniem shivim telesniem fadam resveselana grataua. Ti fveti fedem Nebeshki Rigelni fo tudi u progi probirani bili per anei sheni, katira je shi pet mertuah otruk na te fviert rodiva, kader je pak h tomi shestomi otroki nosezha biva inu otroka mati je imeua biti, taku je niei ta hama te fvette fedem Nebeshke Rigelne na to guauo povoshiva, taku je ona shitro s'aniem shivim telesnim fadam resveselana grataua, ti fveti sedem Nebeshki Rigelni so tudi probirani bili per anei moshkei pershoni, katira je ofem liet s' triftu hudah duhou obledana biva, taku useme en Duhounik is te zave Jezusove te fvette fedem Nebeshke Rigelne, inu jih je zhes to obledano Pershono brau, inu jih je niomi povoshiu na to guauo poshlushaite zhudesh ti hudi duhi fo uprizno tedei is niega shli, katiri zhlovek te fvette fedem Nebeshke Rigelne fedem petkou fadrujim moli inu ofra la fvoje Mertue perjatele al pa sa te druje uboje dushe, taku more on ano ubogo dusho is tah hiz odrishiti inu u katirei hishi ti fveti fedem Nebeshki Rigelni fo, uiftei shishi se nabo obedna kushna al huda beliesen popadua katiri pak brati na sna, te moli usaki petek 7 ozhanashou, inu eno vero lzhefti tega britkega terplenja inu fmerti foficia Chriftufa.

To so ti fveti fedem
Nebeshki Rigelni.

Molitua.

1.

O prelubesnivi gospud Jesus Chriftus! jes opomienjam tabe tuomi fvetomi zhoveshkomi pofhtajenji, katire is volnoftjo boga ozheta, inu od fvetiga Duha, u tomi telesi te prezhiste Divize Marie si spozhet, inu rojen biu, o Jesus ti si tuojfo fveto kri zelu poterpeshlivo sa nas grishnike inu grishenze preliu.

ti 7 nebeshki Rigli so tudi bili v Progo skushini per ani sheni katira je shi petiru martvih otruk na svit porodila, kir je pak k timu 6 otroku nosezhe inu mati imeua biti taku je niei taista katira je timu striegla te s : 7 nebeshke rigle naglavo poloshila : v teii minuti je ona senim shivim telesnim sadom resveselena poutala : ti s : 7 nebeshki rigli ai shazi so tudi bili skushini per ani moshki pershoni kateri je 8 liet is 300 duhovi ai hudizhi obsaden biv, tukai vsame en savitar te svete 7 nebeshki rigli ai shazi inu ih bere zhes to obsedeno persh(o)no ih tudi poloshi na nia glavo poglaite zhudo veliko tukai so ti hudi duhovi ai hudizhi sdaizi od niaga pobegnili [inu katiri zhlovik te s : 7 nebeshke rigle persebi nosi taistimo ozhe Christus 3 dni poprei niega smart resodeti v katiri urii ima umreti]¹⁶⁾ kadar pak eden te svete 7 nebeshke rigle ai shaze 7 petkov spured moli inu sa svoio martvo shlahto gori ofra ai tudi sa druje uboge dushize : taku samore eno dushizo odrishit, inu v katirim pohishtvo so ti sveti 7 nebeshki shazi v taisto pohishtvo nebo nobena kushna ai nesnana bolisan sadela : [satorai bi sa ne imev obeden snaiti katiri bite svete 7 nebeshke rigle ai shazi per sebi ne nosov] katiri pak brati nesnaio taisti bodo vsak patik 7 ozhenashov inu 7 ave marie molili inu eno vero : k zhasti britkimo terplieniu inu smarti nashiga gospuda jesus christusa

Taku se sazheio ti s : 7 nebeshki rigli
ai shazi molitii

O nar sveteshi gospud jesus christus jest tebi opominem skusi tvoio sveto zhloveshtvo katiro si ti povoli Boga ozheta inu s : duha vtim telisi te prezhiste divize matere maria spozhet inu roien biv, o jesus tisi tvoio presveto krii zelu poterpeshlivo sanas grishnike preliu.

¹⁶⁾ Kar je v [], se ne nahaja v »Duhovni brambi«.

Molitua.

2.

O Jefus ti si nas s' tvoim ivetiem britkim terplenjam inu imert te Nebeshke urate gori odriglou, o Jefus ti si to veliko boshtuo inu preganjenje tuojuh sou-rashnikou 33 liet zelu poterpeshlivo sa nas grieshnike terpou.

Molitua.

3.

O moj Jefus! jes premislim tvoji teshauo fuovu od tvoje serzhne lubesnive Matere Marie, o moi Jefus, jes spomenam na tvojo ponishno Molituo, na tei ivetei oleiskei gori, kader lo tabe od trudnosti zeze keruave kaple zhries tvoie taku ivetu oblzhje dovi letele inu takle.

Molitua.

4.

O moi Jefus! jes premislim kaku si ti ujet biu, s' itrikami svesan, od eniga sodnika htomi drujomi pelan, inu tuo pre-ivetei shvot sgaishlami reftergan biu, da ta presveta kri zhries tvoi zieu iveti shvot je dovi takua, potem le je tabe is spizha-itega ternja ana krona na tuojo iveto gua-vo utisniva, da je an ternovi spiz tvojo sveto zhalno zhrupino skus prebodu inu dovi vomu, inu utvoimi ivetomi zhale utekniena oitava.

Molitua.

5.

O moi Jefus jes premislim, kaku si ti s' enim taku teshzhim krisham obdan biu, inu moresh tifti zhes to goro kalvarjo neti, da li ti eno guoboko rano na tvoije ivete rame pravseu.

Molitua.

6.

O moi Jefus! jes premislim, kaku si ti nag inu bus na te iveti krish perbit biu. O moi Jefus! ti si tri zeze ure na tomi krishi shiv ostou, inu si fedeni mozhnah befiel isreku, potomi si ti, o moi lubesnivi Jefus na tomi svetomi krishi Dusho gori dau.

O jesus tisi nam s' tvoim svetim britkim terplinim inu smartio te nebeshke vrata odriglov, o jesus tisi to veliko bushtvo inu favshio tvoih sovrashnikov 33 liet zelu poterpeshlivo sanas grishnike otevetii.

O moi jesus jest premishluiem tvoio preshalostno slovo iemanie od tvoie nar lubesnivishi matere maria. o moii jesus jest spunnim na tvoio pohlevno molitov na olski gori kak so tebi od truceinie zelu karvavo potne kaple zhres tvoio taku svetu oblzhie doli tekle.

O moii jesus jest spunnim kok si ti biv viat inu s' shtriki svesan od eniga rihtaria h timu drugimu vliizhen inu na tvoim presvetim telisi s' gaishlami restargan da ie ta presveta krii zhes tvoie sveto telu doli tekla : potler so sbodezhim ternim tvoio s' : glavu prebodli : da ie en tern v tvoim svetim zheli obtazhev.

O moii jesus jest premishluiem kok si ti senim teshkim krishim obloshin biv inu si mogov taistiga na goro Kalvario nesti, desi ti enu taku gluboku rano v tvoio sveto ramo preiav.

O moii jesus jest premishluiem kak si ti par nah nata sveti krish perbit biv, oh moii jesus ti si zeze ure shiv biv na svetim chrishi inu si sedem krafnih besedi govoriv potim si se o moii lubesnivi jesus na svetim krishi stega sveta lozhiv.

Molitua.

7.

O moi Jelus! Itvojim presvetim britkim terplienjam inu Imertjo, inu tiftimi fyvetimi fedem befiedami, ozhem jes N. moji telu inu dusho na vezhno sakleniti. Amen.

†

I H S

O moi Jelus stvoim presvetim britkim terplienim inu smartio : inu stimi svete sedem besedi ozhim jest N: moio dusli inu telu na vekomai sariglet. Amen.

G. Razodetje sv. Brigite.

Pravi S. Brigita

30000 inu 900 kapilz sovs ie padlu ai kanilu od svetih ozhii matere boshie Maria di-vize kir ona od velike shalosti inu britkusti ie videla inu shlishela na to grosovitnu inu neisrezhenu brit[k]u terplienie inu smart svoiga lubiga sinu jesusu Christusa inu pravi de vezhi tal tistih so bile karvave.

O razodetju sv. Brigite govori tudi Duhovna bramba¹⁷⁾, le da tamkaj našteva Zveličar sam, koliko udarcev je dobil, koliko krvavih kapljic je prelil itd. Odstavek o krvavih kapljicah se glasi v »Duhovni brambi« ta-kole:

Keruauah kapel je 30430 is moiga shuota Itakuo . . .

Zveza med tema dvema mestoma je precej očitvidna. Marija je pre-lila toliko krvavih solz, kolikor kapljic krvi je izteklo iz Kristusovega te-lesa. Da se številke v stoticah ne vjemajo natančno, menda ni bistveno.

H. O smrti sv. treh kraljev.

Sveti 3 Krali so pomerli vtim misanzi v juniuarij v Konshtantinoplni

Casper je vmarv na prvi dan tiga Misenza iuniuaria 116 liet star

Melihar je vmarv na 6 dan tiga Misenza iuanuaria tu ie nate 3 Krale 109 liet star

Baltusar je vmarv na 9 dan tiga Misenza iuanuaria 117 liet star, ti sveti trij krali

C : M : B : potim kaso tiga novoroieniga krala Nebis inu simle u betlehemo pozhastili inu molili : so oni svoje kralejstve sapustili

S. Tomash joger ino apostil jesusov jih je shegnov ino oni so povstali firшти inu mashniki Christusovi.

Nih svete truple she dandanashni leshio notrij v Keln.

O svetih treh kraljih pravi ustno izročilo, da je njih ostanke pokopala sv. Helena, mati cesarja Konstantina, v Carigradu. L. 324. so jih prenesli v Milan, kjer so počivali do 1162. Ko je Friderik Rdečebredec zavzel Mi-lan, je podaril relikvije sv. treh kraljev nadškofu kolinskemu. Vse drugo je smatrati za apokrifno. (Glej A. Karlin: V Kelmorajn, str. 144).

I. Pridiga pred poroko.

Letu govorienie ie od tiga visoku zhasti vridniga duhovniga gospuda : F : AK : sate katiri shelilo perstopiti k timu svetimo sakramento tiga sakona.

Isvolini k sakonu naminieni PAR - ta stan h katirimu vi shelite perstopiti je vsiga momozhni Bug kmalu po stvarieniu tiga sveta inu zhloveka vtim paradishi gor postaviv

¹⁷⁾ Glej Duhovna bramba (starejša), str. 89: Anu lepu resojenje katere je Chri-stush tam ss. 3 Devizam Elisabethi, inu Brigithi inu Methildisi resodou.

inu skarbnu v timi pogubleiniu tiga gmain potupa ohranov. le ta stan ie christus vtei postavi te gnade prizhiozh v kanii galileii zirov s pervim zhdieshim pozhastiv ia zelu k visokusti eniga svetiga sakramenta povishov inu letaku to gnado perdav is katere taku shazljivo gori postave inu zhasti imaiio vsi k sakono naminini susebnu pomisliti is kaku velikim perpravlenim ene zhiste vesti h timo s : stano (de se deleshni storio te velike gnade) imaiio perstopiti inu tudi spremisliozhi tistiga konz inu urshehe k sarzu vsati de ie namerzh Bug ta sakon gor postav

K pervimu de skus tu sakonsku shivlenie ta zhloveshki rud bo ohranien leti otrozi pokarshansku gor srainen inu letaku tu shtievenie tih isvolinih gmeranu v niebiesih.

K drugimu de skusi ta sakon ima ta nezhistost inu nespodobnu dianie gor vsdig-nenu biti.

K tretkimu de Bug skus to saveso moshe inu shene enu veliku skrivnust inu su-sebnu snamine je otev dati lete prezhudne gnade pouhene glihe inu savese Christusove sto sveto karshansko zirkovio de glih kakor Christus ie svoio zirkov ljubov de ie otev sa tistu umreti ia vedno tisto is svoio gnado gor darshi inu visha : v glihi vishi po sapuidi svetiga Pavla k tim Epesariam

Veri diligite uxores vestras sicut Kristus eklesiam

Vii moshi lubite vashe shene kakor Christus to zirkov iima ta sakonski mosh svoio sheno stanovitno lubiti svestu naprei stati inu vse tu kakor ta glava te shenie under pa stim reslosi nam sveti Avgustin kir pravi
Non principandi superbia sed providendi misericordia

Nikar skusi enu hudobnu ai supernu govorienie zhes nio gospodovati temuzh is dobrute nio potribnu preskarbeti satiga voli tisti moshi so skusi tu suparni Bogu ka-tiri tudi sapovii te sovrashnike lubiti samirio kadar se taku grosni iskasheio svoilm shenam kakor sizer im ih ie Bug dav ta sveta zirkov perporozhila inu oni so ii gori vseli od tiga duhovnika sto saveso tisto pobesiedah s: pisma soziam kakor eno tovar-shizo nikar kakor eno slushavnizo dershatii. V glihi vishii sapovii s: Paul tudi tim shenam

Muliere subdata sint virisuis

Vi shene murte pokorne biti vashim mosham taiste nikar skusi terdovratnu su-perno dianie inu nespobne besiede v krili inu sovrashitvo persilit skusi katiro ta sa-konska lubisan ogasne ta boshi shegen sginie to shivlene se perkrati ta blishni pohuiisha narvezh pak se Bug reshali inu timo svetimo sakramento tiga sakona velika nazhast naloshii

honorabile konumbium in omnibus

Sa tiga voli isvoleni sakonski par, dokler vas nikar ta duhovnik nikar ta zirkov temuzh sam Bug po sakonsku vkup sveshe po besidah svetiga pisma

kvod Deus koniunksit homo Non superat

Bug vas ozhe v veselii inu shalosti v dobruti inu tashavii vkupeii imeti dokler on sam bode to sizer neodvesaiozhii sakonsko saveso skusi to zhasno smart po svoii sveti volii odvesov de tistiga malu pak skarbite mirno poterpeshlivo inu karshansku shiveti devi le tukai od Boga popolnoma shegnani inu tudi bote h timu vezhnimu nebeskimu ohzetuvani povableni h katirimu nas milostlivo pusti priti Bug ozhe sin inu sveti duh : Amen.

Aku vi tedali takushni Boga boizhii na preii vsatia si upate dopovnitii taku Vas jest shenin vprashim aku ie she vashe prava stanovitna dobru premishlena fraii vole inu misov isleto vprizhiozh nevesto vta stan tiga s : sakona stopiti taku pergovorite ia

ozhte tisti naprei stati vsih tashaviih tisto nikoli sapustiti ampak pernei stanovitnu ostatei dokler vas bo ta smart reslozhila taku pergovorite ia

vglihi vishi vprasham vas nevesta aku ie she vashe prava stanovitna dobru premishlena frai vole inu misov isleto vprizhiozhim sheninam vta stan tiga s: sakona stopiti taku pergovorite ia

ozhte vi tistimu svestu naprei stati vsih tashavih niega nikoli sapustiti ampak per-nimu stanovitnu ostati dokler vas bo ta smart reslozhila taku pergovorite ia

Dokler vi eden pruti drugimu enu taku sakonsku lubisan inu svestust oblubite taku k enimu vezhnimu poterdieni tiga s: sakona eden timu drugimu si daita diesne roke

Vi pak v Kristushi volni de vsiga mogozhni Bug prizhiozhim sakonskim ludam v nih sakonskim stano svoio sveto gnado popolnoma shegen inu mirno dovgo vkup stanovanje po letim zhastnim shivleiniu pak to vezhnu isvelizhanie dodili

molite sa mano en ozhenash inu zhesheno si maria. Konz.

Govor se vsebinsko precej strinja z nagovorom, ki ga še dandanes duhovnik čita pred izvršitvijo poročnih ceremonij, le da je ta »visoku zhasti vridni duhovni gospud F : A K :« še iz svojega nekaj dodal.

J. Iz bukvic Tomaža Kempčana.

Odlomka iz bukvic Tomaža Kempčana, ki se nahajata tudi v rokopisu, obsegata drugi odstavek naslovne strani »Buquiz od flejda inu Navuka« iz l. 1719. ter skrajšan predgovor iz iste knjige, seveda kolikor toliko v koroškem narečju (n. pr. zhibeliza — bazhila, doftikrat — doistokrat, pred dvestu lejtmi — pred 200 letami). Zanimivo je, da naš pisec rabi obliko »bukve Tomasha Kempensaria«, kakor jo nahajamo v izdaji iz l. 1745. in prav tako v ponatisku iz l. 1778., dočim rabi izdaja iz l. 1719. le obliko Tomasha a Kempis. Ali se ne bi dalo iz teh odlomkov sklepati na kako koroško izdajo Kempčanovih bukvic?

* * *

K objavljenim tekstom prilagamo dve fotografirani strani rokopisa, in sicer v prvi vrsti radi pisave, ki je značilna za vso knjigo in gotovo tudi za to dobo, nekaj pa tudi radi tega, ker so rokopisi iz teh časov širši publiki težje dostopni.

Kakor kaže facsimile, je pisec uporabljal dve pisavi. V prvem skuša posnemati tiskane črke, v drugem pa kurzivo (»Peissom«), dasi ne popolnoma dosledno, kakor pričata zlasti znaka za a in s.

Iz priloženih posnetkov je tudi razvidno, da pisec ni ločil med f in s in, če se mu je med stoječo pisavo vrnil tudi kurzivni s, je to le nedoslednost, ne pa namerjeno uporabljanje dveh različnih znakov.

R é s u m é.

Le manuscrit dont il est question ci-dessus remonte aux premières années de la seconde moitié du XVIIIe siècle. Écrit sur les feuillets d' un almanach allemand il contient des textes très variés: prières, poésies, une chanson populaire, du folklore et quelques morceaux apocryphes. A juger d' après certaines indications dans les textes, et surtout d' après les particularités régionales de la langue, l' auteur de ce manuscrit a vécu à Leše, près de Prevalje, dans la vallée de la Meža (Mežiška dolina). Étant le plus ancien texte de la région nommée ce manuscrit mérite une attention spéciale.

K bibliografiji Zupančičevih spisov.

Janko Glaser.

Bibliografski drobiž, ki ga tu priobčujem, bodi dopolnilo k Ilešičevi monografiji »Slomškov učitelj Ivan Anton Zupančič« (Zbornik Matice Slovenske 1912, 81—125). Po času spadajo ti dostavki v dobo, ko je Zupančič služboval v Celju in Mariboru ter sodeloval pri graškem listu »Der Aufmerksame«. Zlasti glede sodelovanja pri tem listu so Ilešičevi podatki pomanjkljivi in potrebni, da se izpopolnijo.

K poročilu, da je Zupančič l. 1813. poslal več predmetov »Joaneu« (Ilešič, n. m. 103), je treba dostaviti, da ga »Der Aufmerksame« že 2. maja 1812 (št. 36.) našteva med darovalci: »Vom Herrn Professor Suppantshitsch aus Zilly: sehr interessante Beiträge zur historischen Sammlung«. Da se je oglasil Zupančič z darovi pozneje še večkrat, priča Richard Mell, ki ga v knjigi »Das steiermärkische Landesmuseum« (Graz 1911) na str. 269. imenuje med prvimi darovalci starih novcev, na str. 273. pa med tistimi, ki so se spomnili muzeja skoraj vsako leto, »oft in reichlichem Ausmaße«.

Prvi Zupančičev prispevek je prinesel »Der Aufmerksame« v 2. letniku, 2. okt. 1813, v št. 92. To je članek, ki ga je poslal avtor uredniku proti jeseni i. l. (Ilešič, 105) in ima naslov: »Sanct Maximilian. Eine Legende. Vom Professor Suppantshitsch in Cilli«. (Spis omenja tudi Schlossar, Die Literatur der Steiermark, 139.) V uvodu razmišlja pisatelj o mihljivosti sveta, nato kratko premotri usodo celjskega mesta od rimske dobe naprej in pripoveduje o življenju sv. Maksimilijana, zlasti o njegovem obglavljenju 12. okt. 284 v Celju. (Skoraj gotovo je ta članek dal povod Köllmannovi domovinski žaloigri »Maximilian«, iz katere je par prizorov priobčenih še v istem letniku, št. 109. in 110.; v celoti je izšla pesnitev l. 1818. in v 96. št. dotičnega letnika je Köllmann sam poročal o njej.)

Letnik 1814 prinaša od Zupančiča le nekrolog »Todtenkranz für Dr. Gabrielis« (v št. 44.); dr. Gabrielis je bil zdravnik v Celju.

Naslednji letnik nima nobenega prispevka z Zupančičevim podpisom. Vendar je verjetno, da je dopis »Religiöse Feyer in Cilli« (št. 50. 27. apr. 1815) njegov. To sklepam iz odstavka o sv. Maksimilijanu, kjer stoji pod črto pripomba: »Nach probhältigen historisch-chronologischen Beweisen fällt die Hinrichtung Maximilians auf das Jahr 284, und nicht auf das Jahr 288, wie mehrere Chroniker fälschlich angeben«. Isto letnico, ki se tu povdarja kot pravilna, pa navaja tudi Zupančič v zgoraj omenjeni »legendi«. V dopisu se opisuje slovesna vložitev relikvij sv. Maksimilijana v minoritski cerkvi v Celju. Pri slovesnosti je imel slovensko pridigo Jožef Jakomini: »Hier (namreč v mino-

ritski cerkvi) hielt der durch seine in lateinischer sowohl als windischer Sprache herausgegebenen katechetischen und ascetischen Schriften, so wie auch durch seine persönlichen Vorzüge verdienstvolle Herr Reichsritter Joseph von Jacomini, Dechant zu Neukirchen, eine nachdrucksvolle windische Predigt«. Zanimiv je v dopisu še sledeči odstavek: »Eine bedeutende Anzahl von Exemplaren der Biographie des heil. Maximilians wurde in deutscher und in windischer Sprache abgedruckt, und zum Besten der Kirche verkauft«. Nemška¹⁾ izdaja te biografije ima na prvih straneh posvetilo lavantinskemu škofu Leopoldu Maksimilijanu [grofu Firmianu, 1800—1822], ki je oskrbel za celjsko cerkev sv. Maksimilijana nove relikvije, nato sledi svetnikov življenjepis, v glavnem skoraj doslovno posnet po Zupančičevem spisu v 2. letniku »Der Aufmerksame«, le nekoliko razširjen. Nedvomno je delce napisal Zupančič. Slovenska²⁾ izdaja je brez posvetila, življenje je precej svobodno prevedeno po nemški matici. Izšla je — kakor nemška — anonimno, verjetno pa je, da je oskrbel prevod Zupančič sam. To bi bil njegov edini slovenski spis, kajti narodno pesem o Pegamu in Lambergarju je priobčil po Vodnikovem zapisu³⁾.

»Der Aufmerksame« 1816 ima v 50. št. (27. aprila) s celim pisateljevim imenom žalostinko »Threnodion«, ki jo je en dan poprej priobčil tudi »Laibacher Wochenblatt« (Ilešič, 109). Očividno jo je Zupančič istočasno poslal obema uredništvoma. Kakor pa priča Schlossar (o. c. 139), je izšla pesem tudi v posebnem natisu, in sicer istega leta v Celju, v 4^a.

V letniku 1817 ni nobenega Zupančičevega prispevka.

Tudi v naslednjem letniku ni najti njegovega imena, vendar je brez dvoma Zupančič avtor patriotične ode, ki je izšla v št. 26. (28. febr.) z naslovom: »Prolog, gesprochen auf dem Theater zu Cilli, am Abend des Allerhöchsten Geburtsfestes Seiner k. k. apostol. Majestät«. Pesem je podpisana z začetnico S. in po svojih mislih tipična za Zupančičevo pa-

¹⁾ Naslov: Leben des heiligen Bischofs und Martyrers Maximilian. Cilli, gedruckt bey Joseph v. Bacho, privileg. Kreisbuchdrucker. 1815. 8°. 16 str.

²⁾ Naslov: Shivljenje i vetiga Maximiliana fhkofa inu martirka. v' Zeli, per Josephu od Bacho. 1815. 8°. 7 nepaginiranih strani. — V »Slov. biogr. leksikonu« bo pri tem tiskarju (str. 21) začetek njegovega delovanja od 1817 treba pomakniti za dve leti nazaj.

³⁾ V označitev njegove slovenščine naj sledi par stavkov: »Zhesi nekaj leti je ipet v' Zele priihel, de bi tudi tukaj kerihaniko viro poterdil. Al, ta zhař je fazhela irezha od rimkih vojnhakov beshati. Drugi luditvi fo shugali, zhesi Donavo priti, nalho inu lafhko deshelo rasdjati. Strah inu grosa je Rimze opadla. Rimki Zefar je tedaj sapovedal de ima ufaki molikam oirati, posebni pak Marju, katirga fo rimki vojnhaki sa ivojga boga zhařtili. To povele se je moglo v' Zeli toliko boli dopolniti, kir je v' Zeli rimki poglavar te deshele prebival, inu kir je tudi v' timu meřtu ta molik, Marj, en imenitni tempel imel.«

triotično pesnikovanje. Pesnik začenja z minljivostjo sveta in preide na francosko revolucijo, ki »die Völker in's Verderben hat hinabgezogen«, dokler se ni Evropi pojavil kot rešitelj »Oesterreich's großer Franz«! Ta se je boril z usodo, žrtvoval celo lastno hčerko, ter končno premagal »giganta«.

Drauf in der Fürsten Sternenheere
Begründet Er der Thronen alte Ehre.
Europens meerumfloss'nen, weiten Rand
Umschlinget nun der Eintracht heilig Band,
Der Fürsten Bund, die unsrer Wohlfahrt Bürgen sind.

Zato pa: »Gott! Schenk' uns lange unsern Vater Franz!« Ali je to ista pesem, ki je izšla v »Carinthii« 1818 (Ilešič, 110), ne vem.

»Der Aufmerksame« 1819 je priobčil v št. 17.—18. (9. in 11. febr.) članek »Veronica von Dessenitz«, ki je posnet po Zupančičevi brošuri »Ausflug von Cilli nach Lichtenwald«. — V 23. št. istega letnika (23. febr.) čitamo zopet »Prolog zum allerhöchsten Geburtsfeste«. Tokrat je avtor podpisan (»verfaßt und vorgetragen vom Professor . . .«), vsebina pa je ista kakor prejšnje leto: panegirik Francu, ki je »zdrobil okove tiranstva«, omogočil ustvaritev svete alijanse (»die größte Stunde, die je die Hand des Herrn gesandt«!) in vrnil človeštvu mir. Ta odstavek se čita kakor prepesnitev Schillerjeve »pesmi o zvonu«. Vsebinsko nov je zaključek: pesnik gleda v bodočnost in vidi obnovo »nemške domovine«:

Der deutsche Adler hebt sich wieder!
Und Hermanns Freyheits Lieder
Durchschallen kühn und laut aus deutschem (!) Männer Mund
Vom Rhein bis an den Donaustrom,
Und von den Alpen bis hinauf zum Sund
Das herrliche, das freye deutsche Land!

»Deutsche Männer«, ki jih srečamo deset let pozneje v Zupančičevi drami »Der Türkensturm auf Marburg« (Ilešič, 114, 122), so se torej pojavili v pesnikovi miselnosti že v celjski dobi.

V letniku 1820, št. 121. (10. okt.), je priobčil Zupančič priložnostno pesem »Jüngling's Gelübde«, ki jo je 13. sept. i. l. ob zaključku šol. leta prednašal učenec 2. humanitete Janez Nep. Dreyer. Pesem zveni kot elegija: težko se je mladeniču ločiti od dosedanjega življenja, a vzeti hoče s seboj zaupanje v Boga in ljubezen do domovine. Iste misli, kakor jih je neutrudljivi prigodničar za enako priliko verzificiral eno leto prej v pesmi »Jünglings Zukunft« (Ilešič, 110).

Letnik 1821 prinaša v št. 117.—118. (2. in 4. okt.) »Bruchstücke aus der ältern Geschichte der Kreisstadt Marburg« (prim. tudi Schlos-sar, 185). Članek obsega tri dele: v prvem se rešuje vprašanje, ali je stalo na ozemlju Maribora rimsko selišče, v drugem, kaj se je zgodilo s

to naselbino za časa preseljevanja narodov, v tretjem, kaj se je na ozemlju Maribora dogajalo do l. 1529. Na podlagi Strabonovega opisa naših krajev, rimskih najdenin v Vurbergu, Ptuju, Ebensfeldu, Račah, Betnavi in na obzidju mariborskega Pristana dokazuje Zupančič resničnost in verodostojnost Jordanove navedbe v »De originibus Slavicis«, da je v rimski dobi na mestu ali pa vsaj na ozemlju Maribora, Tezna ali Betnave stal Castrum Martena. V dobi preseljevanja narodov Castrum Martena še obstaja — kedaj propade, avtor ne omenja. Razmeroma obširno opisuje nato verske boje karantanskih Slovencev; v tej nemirni dobi že obstaja ob Dravi mejna utrdba, Maribor. Nadaljnji dogodki so naštetni na kratko, v obliki kronike. — V 120. št. istega letnika (9. okt. 1821) sta priobčeni dve Zupančičevi pesmi: »Das Wappenschild der Grafen von Cilli«, ki je nekoliko pozneje (2. nov.) izšla tudi v ljubljanskem listu »Illyr. Blatt« (Ilešič, 110), in vsebinsko prazna lirski pesmica »Die Sterne«.

Letnik 1822 ima štiri Zupančičeve prispevke. V št. 50. (25. aprila) čitamo 32 verzov obsegajočo »Nahmens-Charade aus Marburg«, s katero se je pesnik »poklonil« (kakor kaže rešitev v št. 53.) takratnemu okrožnemu glavarju v Mariboru Kreutzbergu. — Št. 65. (30. maja) prinaša pesem »Die große Glocke im Stadtpfarr-Thurme zu Marburg« (Schlossar, 187). št. 120. (5. okt.) pa elegijo »Das Schloß Wurmberg. Gedichtet am 20. Sept. 1822 vom Professor . . .«. Obe pesmi je ponatisnil pozneje »Großer National Kalender f. das Jahr 1826« (Ilešič, 112). — Št. 121. (8. okt.) je skraj celá posvečena Zupančiču; prinaša njegovo prigodnico »Jüngling s Abschied⁴⁾ von Marburg. Verfaßt vom Professor . . . und bey dem feyerlichen Schlusse des Schuljahres am k. k. Gymnasium zu Marburg am 13. Sept. 1822 öffentlich vorgetragen von dem Schüler der zweyten Humanitäts-Classe, Anton Lorber aus St. Ruprecht in den windischen Büheln.« Ob koncu svojih študij jemlje dijak slovo od kraja, v katerem je doslej živel; spominja se Pohorja, Drave, Dravskega polja, Vurberga, Sv. Petra z Goro, Melja, gričevja na severni strani mesta; vse mu zbuja zgodovinske spomine, vse pa ga tudi navdaja z mislijo na minljivost sveta. Pesem se končuje z zahvalo gostoljubnim meščanom in z željo, naj bi nad Mariborom vedno sijalo solnce sreče. Prigodnica je še istega leta izšla tudi v ponatisu, in sicer v 8° s 14 stranmi; naslov ji je isti kakor zgoraj, le z dostavkom kraja in letnice: Marburg, 1822. Tiskar ni imenovan, bil pa je brez dvoma Jos. Janschitz. Ponatis šteje 33 šestvrstičnih kitic, eno več ko prvotni natis v listu. (1 izvod hranim v svoji knjižnici.)

Tudi v letniku 1823 je Zupančič precej številno zastopan. V št. 5. (11. jan.) čitamo poročilo o prireditvi »Neujahrsfest für die Armen in

⁴⁾ O vplivu na dijaka A. Laha gl. ČZN 1928, 53.

Marburg«. Prireditev je obsegala koncertno točko, »dann ein Schauspiel vom Herrn Professor Suppantšitsch: die Versöhnungen und zuletzt das hier beyfolgende Gedicht vom gedachten Herrn Prof. Suppantšitsch«, ki jo je avtor sam deklamiral. Pesmi je naslov »Des neuen Jahres erste Stunde«; v novoletni noči se prikaže pobožnemu popotniku angel in mu daje na pot tri zvezde: vero, upanje in ljubezen. — 10. št. (23. jan.) je prinesla pesem »Der uralte steinerne Löwe an der Stadtpfarrkirche in Marburg«: razmišljanje o prošlosti, katere priča je bil kameniti lev. — V št. 19. (13. febr.) je zopet izpregovoril Zupančič-patriot. V njej čitamo »Zur allerhöchsten Geburtsfeyer . . . unsers gnädigsten Kaisers Franz I.«. Stare misli o francoski revoluciji (»Pesthauch«!), boju in zmagi proti njej, podane tukaj v 19 kiticah po 6 vrstic! — Št. 33. (18. marca) ima nekoliko nejasno pesem »Der Wanderer«. V mrzli, viharjni noči se oglasi v gradu neznan popotnik, ki ga gostoljubno sprejmejo. »Geduld überwindet Alles!« pravi, vendar je otožno razpoložen:

Ach, das Leben ist so schwül,
Blutet an so mancher Wunde,
Bis uns hin an's letzte Ziel
Drängt die schwarz umflorte Stunde! —

V št. 36. (26. marca) je priobčena pripovedna pesem »Kaiser Carl VI., zu Marburg⁵⁾ im Herbste des Jahres 1728«, ki jo je pozneje ponatisnil »Großer National Kalender f. d. Jahr 1826« (Ilešič, 112; prim. tudi Schlossar, 187). — Št. 46.—49. (17., 19., 22. in 24. aprila) prinašajo »Ausflug von Cilli nach Sulzbach« (Schlossar, 238). Kakor poroča Ilešič (104), je Zupančič isti izlet opisal že v »Laibacher Wochenblatt«-u l. 1816. Leta 1826. pa je članek izšel še v posebni brošuri⁶⁾ s posvetilom Jožefu Antonu Tschogglu.

Letnik 1824 nima nobenega Zupančičevega prispevka.

Naslednji letnik prinaša v 103. št. (30. avg. 1825) »An Seine Majestät Franz I.« posvečeno pesem »Der Platsch, als er am 20. Aug. 1825 zum letzten Mahle das höchste Glück hatte, seinen allerdurchlauchtigsten Herrn und Kaiser auf seinem treuen Bergrücken zu tragen«. Vsebina je razvidna iz podnaslova; pesnik jo razpreda v 21 kiticah po 6 vrstic. Višek servilnosti in banalnosti! Kot ironija se čita v pesmi stavek: »Die Schmeicheley geziemt nur feilen Knechten«.

V letniku 1826 je sodeloval Zupančič v vezani in nevezani besedi. »Der Heimath Gruß« (9 kitic po 6 vrstic) v 72 št. (17. junija) je posvečen lavantinskemu škofu Ignaciju Saleziju Zimmermannu »bey dessen An-

⁵⁾ Po njej je A. Medved kot dijak posnel svojo pesem »Cesar Karol VI. v Mariboru« (natisnjena v Mohorskem koledarju 1891, str. 32.).

⁶⁾ Naslov: Ausflug von Cilli nach Sulzbach. Von Professor J. A. Suppantšitsch. Marburg, gedruckt in Joseph Janschitz's Kreisbuchdruckerey 1826. 8°. 38 str.

kunft in der Stadt Windisch-Feistritz am 24. May 1826«. Glavna misel je izražena v zadnjih dveh verzih:

»Sieh, dieser Ort gab Dir das Erdenleben,
Doch Ruhm und Stolz hast ihm nur Du gegeben.« —

O istem dogodku poročča Zupančič v št. 80. (1. julija) v daljšem članku »Der Heimath Glück«, kjer čitamo življenje škofa Zimmermanna in podroben opis, kako so ga sprejeli v Slov. Bistrici, v njegovem rojstnem kraju. Ob tej priliki so tudi zapeli zgoraj omenjeno Zupančičevo pesem (»Der Heimath Gruß«). Zupančič je bil pri slovesnostih tistega dne sam navzoč in ginjen od njih »se je zaprl v samotno sobo in zložil še eno pesem«, »welches er vor dem Abendmahle Sr. hochfürstlichen Gnaden vorlesen zu dürfen, die höchste Ehre hatte«. Pesem je v članku natisnjena, šteje 5 šestvrstičnih kitic, a je vsebinsko prazna in oblikovno docela epigonska. Pesnik dostavlja o njej, da je »das Werk von weniger als einer halben Stunde« — in lahko mu verjamemo. — V št. 79. (4. jul.) opisuje Zupančič »Römische Alterthümer bey dem Schlosse Windenau nächst Marburg«. (Prim. tudi Schlossar, 248.) Članek je nadaljevanje tega, kar je pisal Zupančič o Mariboru v letniku 1821. Omenja dva reliefa in kip egipčanske boginje Izis, ki so se našli pri Betnavi l. 1820., nadalje ostanek tlaka iz šesterokotne opeke, rimsko svetilko z napisom LVCIVS F. ter neki podstavek, istotako z latinskim napisom. Iz vsega tega sklepa Zupančič, da je na kraju sedanje Betnave v rimski dobi moralo stati kako večje selišče. Vendar si, prepričan, »daß sich Niemand so sehr, als der Sprach- und Alterthumsforscher vor den verführerischen Stimmen der Phantasie hütten müsse«, ne upa odgovoriti na vprašanje, ali je to selišče bila Jordanova Martena. H koncu obžaluje, da njegova prošnja pred 5 leti (v članku »Bruchstücke . . .«), naj bi mu prijatelji zgodovine poročali o eventualnih najdbah, ni imela uspeha in da tozadevna prizadevanja ostajajo brez priznanja. Kljub temu poziva na delo, seveda more biti to delo zaenkrat le nabiranje materiala. — V pesmi »Des abgeschiedenen Mägdlein's Geist« (št. 101., 24. avg.) pripoveduje pesnik o deklici, ki je izgubila očeta, mater, sestro in ni našla tolažbe, dokler se ni združila z njimi v nebesih. Pripovedovanje je dolgovezno in brez zanosa. — »Jünglings Leitsterne« v 113. št. (21. sept.) je odhodnica za zaključek šol. leta, ki jo je 7. sept. 1826 prednašal na mariborski gimnaziji učenec 2. humanitete Janez Riedel iz Cmureka. Mladeniču, ki ob vstopu v življenje ne ve ne kam ne kod, se prikaže angel in mu dá na pot tri zvezde-vodnice: vero, ljubezen do domovine, udanost cesarju. Ista situacija, kakor v njegovi novoletni pesmi za l. 1823., misli stare, istotako oblika: običajne šestvrstične kitice — tokrat jih je 17. — V isti obliki je napisana »Die Verkündigung Marien's« v 119. št. (5. okt.), pesnikova meditacija pred sliko Marijinega oznanjenja na

stranskem altarju v Slivnici. — Proti koncu letnika sledita še dva Zupančičeva prispevka ugankarskega značaja: v št. 123. (13. okt.) »Viersylbige Charade« (= Krausemünze) in v št. 144 (2. dec.) »Charade« (= Lauer — Reval).

Prispevki naslednjega letnika so vsebinsko in oblikovno podobni prejšnjim. V poročilu o novoletni proslavi v Mariboru v št. 8. (18. jan. 1827) je natisnjena Zupančičeva prigodnica »Lebensbilder zum Schlusse des Jahres 1826«, ki so jo deklamirali kot uvodno točko na odru. V njej je izražena stara Zupančičeva misel:

Das Leben liegt in zweyen heil'gen Worten,
Das Eine: Gott, das Andre: Vaterland! —

V št. 49. (24. apr. 1827) je priobčena »Tauriscia's Nachtfeyer. Bey der Wiederherstellung der k. k. Universität zu Grätz am 19. April 1827«. Taurisciji, pradavnemu duhu Štajerske, se pridejo poklonit štiri device, štiri fakultete: bogoslovna, pravna, modroslovna in zdravniška⁷⁾. Poanta je zopet stara: »Für Gott! für Steiermark! für Kaiser Franz!« Pesem je izšla tudi samostojno (Schlossar, 274). — V št. 77. (28. jun. 1827) je izšla »Dreysylbige Charade«, katero je v št. 79. (3. jul.) v verzih⁸⁾ razrešil H(einrich) C(osta). Prim. Ilešič 114. — »Die Mutter an der Brücke« (v 78. št., 30. jun.) obravnava najbrž resničen dogodek: iz magdalenskega predmestja odhiti mati, ki ima dva bolna otroka, na trg po živila, preden pa se vrne, narasla Drava odnese del mostu; tri dni žena ne more domu in je v strašnih skrbeh za otroka. Ko pa jo končno brodnik prepelje, najde oba zdrava. — Najbrž je Zupančičeva tudi prigodnica »Bey der feyerlichen Aufstellung des Bildnisses des . . . Herrn Joseph Edlen o. Schöll-ler« v 140. št. (22. nov.). Podpis: J. A. S.

Letnik 1828 je brez Zupančičevih prispevkov.

Prispevke v naslednjih letnikih (1829—1832) omenja večinoma že Ilešič na navedenem mestu; le dvojje, troje stvari je treba dostaviti, ozi-

⁷⁾ Pozdrav graški univerzi, ki ga omenja Ilešič na n. m. str. 112, je torej identičen s pesnitvijo »Tauriscia«, ki je navedena na istem mestu pod črto. — Istotam čitamo dostavek: »Ne vem tudi, kaj pomenita moji beležki: »Geist an der Drau. Eine untersteirische Volkssage« in »St. Oswald«. Kakor zgoraj je avtor tudi tukaj iz ene beležke pomotoma napravil dve. »Der Geist an der Drau« je pesem urednika Kollmanna, izišla v 11. št. letnika 1825 (27. jan.), »St. Oswald« pa je kraj, kjer se dejanje pesmi vrši.

⁸⁾ Rešitev, posvečena Zupančiču, se glasi:

Dem V a t e r Preis, dem Du gegeben,
Den solch ein Sohn erfreut;
Dem L a n d e Preis, dem Du Dein Leben
Seit Jahren her geweiht,
Und zweyfach Preis dem V a t e r l a n d, (pod črto: Krain)
Für das so schön Dein Herz empfand.

roma popraviti. V 21. št. letnika 1829. (17. febr.) je izšel odlomek iz Zupančičevega »Türkensturm auf Marburg« s kratkim priporočilom »dieses für jeden Steyerländer interessanten Werkleins, welches auch die ältere Geschichte von Krain und die Teilnahme jenes Landes an der Rettung von Marburg berührt«.

V 114. št. letnika 1831 (24 sept.) je priobčil Zupančič pesem »Kaiser Friederich der Vierte in der Veste Ober-Cilli«. V njej opisuje, kako se je Friderik rešil skozi tajen hodnik iz Vitovčeve oblege. Nauk pesmi: Habsburžane Bog čuva, zato bodo ostali do konca sveta.

»Freyherr von Rauber zu Weineck« v 48. št. letnika 1832 (21. apr.) ni »pesnitev«, kakor pravi Ilešič na n. m. str. 117., ampak kratka biografska skica v prozi.

Končno naj tej bibliografiji, sestavljeni po časopisu »Der Aufmerksame«, dostavim še dva članka po Schlossarju: v »Kumars Almanach f. Damen, auf 1820« je priobčil Zupančič na str. 3—17 »Kampf der Römer für die Eroberung der Steiermark« (Schlossar, 206) in na str. 18—24 »Wilhelm von Neuhaus« (Schlossar, 203).

Iz vsega je razvidno, da je Zupančič pri graškem »Der Aufmerksame« sodeloval od 1813 do 1832 več ali manj trajno; brez njegovih prispevkov so v tej dobi le trije letniki: 1817, 1824 in 1828. Ilešičevo mnenje, da se je začelo njegovo sodelovanje šele 1829 (n. m. 115), je treba torej popraviti. Istotako ni docela resnična njegova trditev, da v Mariboru Zupančičeve »zgodovinske študije prestanejo« (n. m. 111). Da se je Zupančič tudi v Mariboru še bavil z zgodovino, pričajo njegovi odlomki v letnikih 1821 in 1826.

Če v celoti pregledamo njegovo sodelovanje v »Der Aufmerksame«, dobimo sledečo sliko: priobčil je 12 člankov v prozi in 37 pesmi. Med članki v prozi je 7 spisov zgodovinskega in biografskega značaja, 4 opisi svečanosti in prireditvev ter 1 potopis. Med pesmimi jih je 6 zapetih na čast vladarski hiši, 3 za zaključek šolskega leta, 8 prigodnic za druge prilike (novo leto, zlata maša . . .), 5 meditacij ob raznih predmetih in prilikah, 2 drugi lirski pesmi, 7 pripovednih pesmi (večinoma zgodovinskih), 1 odlomek iz drame in 5 ugank. Že iz tega se vidi, da je bil Zupančič izrazit prigodničar. Večino njegovih verzov so »inspirirali« cesarjevi rojstni dnevi, šolske slovesnosti in podobne prilike. Bog, cesar, domovina so njegovi ideali in te opeva neutrudljivo leto za letom, tako šablonsko, da se končno čitatelju vse zdi samo še fraza. Značilno za njegov dinastični patriotizem je, kako ustvaritev svete alijanse imenuje »die größte Stunde«. Dobro označujeta njegovo miselnost tudi sledeča verza v prigodnici »Lebensbilder zum Schlusse des Jahres 1826«:

Dem öffnet Gott des Himmels Sternenthor,

Der auch ein Unterthan zu seyn verstand!

Na splošno je značaj njegove poezije elegičen, osnovno noto ji daje misel na minljivost vsega posvetnega. To velja tudi o verzih, v katerih opeva lepoto spodnještajerske pokrajine, ki spadajo pesniško med najboljše, kar je napisal. Oblikovno so njegove pesmi zelo enolične. V veliki večini so napisane v jambih, od kraja z različno dolgimi verzi in brez razdelitve v kitice, l. 1822. pa se pojavi šestvrstična kitica peterostopnih jambov z rimami abacc, pri čemer sta rimi a in c ženski, b pa moška; ta shema postaja odslej vedno pogostejša, dokler ne prevlada končno popolnoma. Od 37 pesmi jih je ukrojenih po njej 23 in še od ostalih se 4 od tega vzorca le malo razlikujejo. Kar velja o vsebini, velja tudi o obliki: šablona. Dikcija je deklamatorična, brez osebne oznake, epigonska: posneta je, kakor je ugotovil že Ilešič, popolnoma po Schillerju.

Z u s a m m e n f a s s u n g.

Als Ergänzung zu der von Dr. Fr. Ilešič im Zbornik Matice Slovenske 1912 veröffentlichten Monographie über J. A. Zupančič (Suppantšitsch) werden dessen Beiträge im Grazer »Aufmerksamen« aufgezählt und kurz charakterisiert. Im Anschlusse daran wird eine Charakteristik des Dichters gegeben, der zufolge Zupančič ein ausgesprochener Gelegenheitsdichter, in formeller Hinsicht ein Epigone Schillers war, der seine Ideale — Gott, Vaterland, Kaiser — mit rhetorischem Schwulst und ganz schablonenmäßig besang.

Izvestja.

Še nekaj o Ivanu Vrbanu-Zadrvskem in njegovi dobi.

(Dodatek k članku v ČZN XXIV, str. 109.)

Kmalu po izidu 1. in 2. številke letošnjega ČZN sem prejel od g. J. Lončariča, župnika pri sv. Jederti nad Laškim, pismo (8. III. 1929), v katerem me prijazno opozarja še na eno živo pričo iz dobe Vrbanu-Zadrvskega, na biseromašnika g. **Edvarda Janžeka**, upokojenega župnika v Šmarjeti pri Rim. Toplicah. Le-ta mu je namreč, prebravši izveštje o Zadrvskem in njegovi Ladi, podal še marsikako dopolnilno opazko, kar mi je g. župnik Lončarič deloma že sporočil v svojem pismu, deloma pa mi povedal tudi g. biseromašnik Janžek sam, ko sem ga na Jožefovo obiskal v njegovi vili, kamor je prišel ta dan tudi g. Lončarič, ki hrani Janžekove spomine v stenogramu.

Janžek¹⁾ je bil sam v ožjih stikih z Lado. L. 1864. je bil namreč sedmošolec v Mariboru in kot tak je tudi vstopil v krog Ladinih sotrudni-

¹⁾ Edvard Janžek se je rodil v Podgorju pri Slovenjgradcu (Podgorjanski!). Njegov oče, ki je bil učitelj, je nekaj časa služboval tudi v Podgorju. Poprej je bil v Vuhredu, kjer ga je vuzeniški dekan in šolski nadzornik **A. M. Slomšek** posebno pohvalil radi dobrega znanja slovenščine. Zato ga je tudi predlagal za učitelja v Tr-

kov. Prispeval je pod psevdonomom **P o d g o r j a n s k i** historično novelo **Savingrad**. Razen tega je po Vrbanovi smrti tudi oskrbel korekture za almanah. Prvo polo je nesel kazat Vrbanu v Vuhred še tik pred njegovo smrtjo. Udeležil se je z ostalimi dijaki višjih razredov tudi Vrbanovega pogreba. Ko je Almanah izšel, ga je Janžek moral razpečati. Tiskali so ga v 400 izvodih.

Med ostalimi psevdonimskimi sotrudniki je bil tudi še Mihael **Len-dovšek**, ki se je rodil l. 1844. v Rogatcu ter se podpisal kot **Rogački**. Umril je l. 1920. kot makolski župnik.

O Vrbanu ve Janžek še povedati, da ga je takratni urednik »Tagespost«-e **Svoboda**, ki je kot bivši profesor mariborske gimnazije spoznal njegovo spretno pero, nagovarjal, naj piše podlistke za njegov list. Temu pozivu se je baje Vrban tudi odzval, za kar je večkrat prejemal honorar od 15—20 goldinarjev. V letnikih 1862—1864 omenjenega lista, ki bi prišli tozadevno v poštev, ni najti podlistka z Vrbanovim podpisom, pač pa je v njih nekaj povestic in razprav brez podpisa, izmed katerih bi se morebiti ta ali ona dala pripisati Vrbanu.²⁾ V Mariboru izhajajoči **Correspondent** für Untersteiermark ima v letniku 1863³⁾ v zadnjem četrtletju nekaj podlistkov s podpisom **Z**. So to poročila o pomembnejših mariborskih dogodkih, zlasti pa neke vrste gledališke kritike. Ker je ves list tiskan z gotico, je možno, da pomeni latinski **Z Zadravskega**, ki je prav takrat bival v Mariboru in pripravljaval gradivo za Lado.

Kje se je Vrban učil angleščine in ostalih modernih jezikov, odkod so dobili za to pobudo tudi Pajk, Šauperl, Glaser, Flegerič in Turner ter morda še mnogi drugi? Tudi na to vprašanje mi je danes mogoče dati

bovljah, kjer je Edvard preživel svojo mladost. E. J. je nato študiral v Celju ter dovršil tamkaj 6 razredov. Kot četrtošolec je bil že naročen na **Novice**, kar je vzbujalo pri sošolcih posebno pozornost. Sodeloval je pri dijaškem listu »Mravlja«, a ker mu je bil ta list premalo slovenski, je ustanovil sam »Vrtec domačih cvetic«. Zadnji dve leti svojih gimnazijskih študij pa je bil v Mariboru, kjer se je pridno udeleževal narodno-kulturnega dela. Kot sedmošolec je l. 1864. dobil Schillerjevo nagrado za najboljšo slovensko pesem (Nevihhta). Sodeloval je pri Ladi ter bil poverjenik za Janežičev Glasnik. V bogoslovju je bil marljiv sotrudnik »Lipice«. L. 1862. je postal župnik pri Sv. Marjeti pri Rimskih Toplicah. L. 1886. je romal v Lurd, dve leti pozneje v Rim. Ob tej priliki je obiskal tudi južno Italijo. Po kratki prekinitvi (3 leta je župnikoval v Sevnici ob Savi) je bil šmarješki župnik do l. 1913., ko je stopil v pokoj. Dne 21. VII. 1918 je pel zlato mašo, dne 22. VII. 1928 pa biserno.

²⁾ Gl. Tagespost 1863 z dne 15. VII. Der Judenfriedhof von Tugarow. Eine russische Geschichte.

Ibid. 21. VII. Des Teufels Bach. Eine russische Dorfgeschichte.

Ibid. 4. VIII. Der Beduine der nordischen Wüste. Eine russische Geschichte.

³⁾ Glej: Correspondent für Untersteiermark 1863 z dne 26. in 31. oktobra ter 3., 12. in 28. novembra.

zadovoljiv odgovor. Češčino je poučeval na gimnaziji kot neobvezen predmet profesor Leopold **Konvalina**, Čeh po rodu, francoščino in italijanščino pa Valentin **Gasperschitsch**¹⁾ v letih 1862—1867. Poznejša letna poročila ga ne omenjajo več kot učitelja neobveznih predmetov. Ker se angleščina na gimnaziji tudi kot neobvezen predmet ni poučevala, jo je Gasperschitsch poučeval privatno. Bil je prav zanimiva osebnost ter je znal svoje učence tudi navdušiti za predmet. L. 1848. se je kot vseučiliščnik na Dunaju aktivno udeležil vstaje, radi česar potem ni mogel dobiti državne službe. Bil je dober Slovenec in Jugoslovan ter v Mariboru splošno priljubljen. L. 1862., ob priliki razstave, je bival nekaj časa v Parizu, kamor se je napotil peš. Radi njegove izredne velikosti so mu naredili priimek »Wolkenschieber«. Umrli je v Mariboru l. 1888.²⁾ Tudi Turner se je učil pri njem angleščine ter se tako pripravil za svoje večletno bivanje v Londonu. Odtod je pisal Janžeku, naj mu pošlje Prešerna, češ, da ga namerava poangležiti.³⁾

V dobi šestdesetih let se pojavlja med dijaki mariborske gimnazije nekako resno stremljenje po širši evropski izobrazbi, ki je gnalo najbolj nadebudne izmed njih v široki svet. Viden pečat tega stremljenja pa nosi še danes Turnerjeva oporoka, v kateri je ta veliki rodoljub določil večji del svojega imetja za podporo slovenskim visokošolcem pri nadaljevanju študij v inozemstvu⁴⁾.

Dr. J. Kotnik.

Marenberg 1257/59 in 1272, dvoje spornih vprašanj.

Otokarjeva rimana kronika poroča kot edini vir o dveh za Marenberg važnih dogodkih: o obleganju marenberškega gradu po vojvodi Štefanu Zagrebškem in o nasilni smrti Sifrida Marenberškega v Pragi. Vendar nobeno od teh dveh vprašanj ni docela razčiščeno.

Glede prvega dogodka pravi rimana kronika, da je vojvoda Štefan oblegal Sifrida zaradi nepokorščine na marenberškem gradu. Friderik Ptujski pa je prišel slednjemu na pomoč in podil Ogre mimo Maribora in Ptuja domov. — Seemüller¹⁾ in ž njim Pirchegger²⁾ sta mnenja, da se je to zgodilo jeseni leta 1257., torej takrat, ko še bržčas kronista Otokarja

¹⁾ V letnem poročilu marib. gim. za šol. l. 1862/63. se imenuje »Privatdozent der französischen, italienischen und englischen Sprache«. Privatdozent je pomenilo takrat le privatnega učitelja.

²⁾ Omenjene zanimivosti iz življenja Valentina Gasperschitscha mi je povedal upok. prof. šol. svetnik F. Jčrovšek, ki ga je še osebno poznal. Prim. tudi »Marburger Kurzweil-Kalender« 1894, str. 18.

³⁾ Poročilo E. Janžeka.

⁴⁾ Gl. ČZN XX, str. 107.

¹⁾ V zgodovinskem pogledu k Otokarjevi rimani kroniki.

²⁾ Geschichte der Stmk., str. 214.

ni bilo na svetu. Iz tega že samo po sebi sledi, da je pesnik podal to pripovedko, kakor jo je slišal, ter dodal še svoje pešniške okraske. Pirchegger pa pravi še dalje³⁾, da je Štefan naslednjega leta vendar zavzel Marenberg; pri tem se sklicuje (po Huberju, o katerem pri letu 1272. obširneje) na neko listino, ki v Zahnovem »Urkundenbuch« III manjka. Omenjena listina, ki je iz sredine l. 1259., pa pravi:

»Stephanus rex . . . universorum notice . . . volumus fieri manifestum, quod cum Andreas Chopou ab ineuntis etatis sue temporibus suorum servitorum meritis non ultimam laudem optinuerit ubique, qui in introitu nostro terram Stirie subtus castrum Maruberg⁴⁾ laudabile nobis exhibuit servitium, nos in recompensationem etc.....« (mu podeli »terram castri Zaladiensis Paah nomine«.)

Vzamimo to listino skupaj z drugo iz istega časa, glasom katere podeli isti Štefan:

». . . consideratis fidelitatum meritis et servitorum Eberhardi fidelis civis nostri de Marpurg, que domino regi charissimo patri nostro **et nobis** stuiduit inviolabiliter observare, . . . sibi in feodum contulimus in villa Walcuin X mansos, in villa Chost IV mansos et in villa Udal duos mansos cum pertinentiis eorundem . . .«

Primerjajmo k temu še tri poročila⁵⁾, in sicer Continuatio Lambacensio od 1259 (str. 560):

»Stephanus rex Ungarie Karinthiam ferro et igne vastavit.«

Continuatio Sancerucensis II. ad 1259 (str. 644):

»Stephanus juvenis rex Ungarie manu armata intravit Karinthiam et eam incendiis et homicidiis heu devastavit multosque captivos secum in Ungariam deduxit,« ter še Annales Otakariani (str. 182):

». . . Rex Stephanus . . . contra illustrem Carinthiae ducem Ulricum et fratrem eiusdem Philipum . . . exercitum infidelium inhumanorum scilicet hominum Comanorum producens . . . raptu et violatione sanctimonialium et monasteriorum et aliarum ecclesiarum et magnae partis terrae Carinthiae stupenda nimium flagitia perpetrata perperam perpetravit.«

Če vse te vesti primerjamo, pridemo do povsem drugih zaključkov, in sicer:

Spomladi l. 1259. je ogrski kralj Štefan prišel z oboroženo silo na Koroško ter z ognjem in mečem pustošil deželo. Divji Kumani, ki so tvorili večino ogrske vojske, so skrunili cerkve, ropali po samostanih in vlekli s seboj vjetnike. Štajerski plemiči, obveščeni bržčas po Sifridu Marenberškem o grozotah, ki so jih počenjali Ogrji na Koroškem, so v naglici zbrali vojsko in postavili njej na čelo Friderika Ptuijskega. Ta je svoje čete poskril pri Marenbergu, kjer je za to teren (v jarku proti Radelskem sedlu) zelo ugoden; tu se je ogrska vojska morala vsekakor vračati. Na povratku je Štefan še hotel zavzeti tudi marenberški grad, — tedaj pa vdari po nič hudega slutečem štajerska vojska in ga podi mimo Ma-

³⁾ l. c. str. 215.

⁴⁾ Listina v Mon. Hung. XX. 462.

⁵⁾ v Mon. Germ. Ss. IX., strani navedene zgoraj.

ribora in Ptuja na Ogrsko. Za zasluge, ki jih je Štefanu pri rešitvi iz velike nevarnosti izkazal Andrej Chopou, — kajti »in introitu nostro terram Stirie subtus castrum Maruberg« je razumeti le povratak iz Koroške, inace Marenberg ne bi bil »introitus«; sicer pa kralju tudi ni kazalo, zadevo, ki je bila zanj dokaj žalostna, bližje omenjati, — mu podeli ozemlje okoli Zaladskega gradu, mariborskemu meščanu Eberhardu pa, ki je bržkone nudil kralju v Mariboru na begu vse možne ugodnosti in ga srečno rešil preko Drave, dal v fevd kmetije v Volkunju v Slov. gor., v Vodolah in pri Hočah.

Ako morda tudi ni popolnoma pravilna, vsekakor je ta rešitev mnogo verjetnejša; — nikakor pa ne kaže, zanašati se samo na Otokarjevo kroniko, ki tudi inace ni baš zanesljiva, kakor bomo še v naslednjem videli.

Drugo sporno vprašanje je smrt Sifrida Marenberškega, ki jo skoro vsi nemški zgodovinarji slikajo točno po Otokarjevi kroniki. Ta nam pripoveduje tako-le:

Kralj Otokar je, vračajoč se iz Brež (na Koroškem) domov, ubral pot skozi Dravsko dolino. Povsod se mu je klanjalo plemstvo in ga je pozdravljalo prebivalstvo, le Sifrid Marenberški ga ni prišel počastiti, — bil je baje bolan, pravi kronist, — ko je kralj šel mimo njegovega gradu. Marenberžanovi nasprotniki so to priliko porabili in zatožili Sifrida, da kuje zaroto s kraljevimi sovražniki. Prišedši v Prago, je dal Otokar koroškemu deželnemu glavarju nalog, da ima privedi predenj Sifrida, da se bo zagovarjal. (Nalog je izvršil Ortolf Slovenjgraški.) Sifrida so potem v Pragi mučili in usmrtili, truplo pa kasneje prepeljali v Marenberg in ga tam v samostanu pokopali.

A. Huber je to pripovedko v razpravi »Die steirische Reimchronik und das österr. Interregnum«⁹⁾ skorajda od točke do točke ovrigel, vendar pravi: »... uns scheint, daß die wichtigsten Gründe venn nicht gegen das Faktum selbst, noch wenigstens gegen seine Motivation sprechen«. Oglejmo si njegova razmotrivanja.

Huber pravi, da ne polaga posebne važnosti na to, da noben drug vir ne poroča o tem dogodku, in to utemeljuje s tem, da se oni čas niso napravili za Štajersko nikjer nikaki zgodovinski zapiski, izven dežele pa se ta usmrtitev štajerskega plemiča ni smatrala vredna zabeležbe. — To bi kolikor toliko držalo, ko bi bil vsaj kronist ta dogodek sam videl ali ga vsaj kot odrasel mladenič doživel; toda tudi Otokar je stvar le pozneje slišal, kajti da bi si bil ta dogodek še iz zgodnje mladosti, — bil je takrat jedva 10 let star, — zapomnil, ko je bil tudi njemu Marenberžan »tuj človek«, to je zelo, zelo neverjetno.

⁹⁾ Mitteilungen des Institutes für österr. Geschichtsforschung, IV. 1873, str. 71—74.

Huber izvaja dalje, da vsebuje rimana kronika v tem delu celo vrsto kronoloških nemožnosti. Po kroniki je prišel kralj Otokar pod Marenberg iz Brež, potem ko je tam prejel od nadškofa Friderika, ki je kratko poprej dobil v Rimu palij, solnograške zajme. Iz solnograških analov pa vemo, da je Friderik prejel palij šele leta 1273., Sifrida Marenberškega pa sigurno februarja 1272 ni bilo več med živimi, — dokumentarično pa je tudi dognano, da je prejel Otokar solnograške zajme že l. 1270. (bržda decembra). Ker pade smrt Sifrida M. sigurno med 6. dec. 1271 in 21. febr. 1272, stavijo novejši branitelji štajerske rimane kronike potovanje kralja Otokarja iz Brež ali v julij ali v december 1271. Že to, da se samo radi Sifrida, da se dokaže njegova nasilna smrt, raje opusti važnejši podatek o podelitvi palija in drugega o podelitvi solnograških zajmov, je znak, da stoji teza na dokaj slabih nogah; — zelo točno pa pripominja Huber: ali je res verjetno, da bi bil kralj Otokar, če bi bil recimo julija ali decembra napravil to dolgo pot iz Prage skozi Koroško, Štajersko in čez Dunaj nazaj v Prago, na vsej tej poti ne izstavil **niti ene listine** za kakšno koroško ali štajersko mesto, trg, samostan ali cerkev? Ne, to je za takratne razmere zelo neverjetno, rečemo lahko: nemogoče! Nasprotno pa vemo, da se je novembra 1270, ko je bil na pohodu na Kranjsko, kralj Otokar mudil tudi v Slovenjgradcu (izstavil je tam listino), torej nedaleč od Marenberga. Toda takrat zopet o kakem razžaljenju kralja Otokarja po Sifridu ne more biti govora, ker nahajamo ravno tega Sifrida med pričami na neki Otokarjevi listini, je torej Sifrid Otokarja na vojnem pohodu morda spremljal ali je pa nalašč potoval k njemu v Beljak, kjer je listina izstavljena.

Vse to torej ne drži; pač pa pravi *Continuatio Vindobonensis* ob padcu Otokarja tako-le:

»In illa die cessavit iugum Boemorum super Australes, Stirienses, Carintianos, quos indebite per longa tempora afflixerat. **Quosdam etenim nobiles idem rex ad caudas equorum per civitatem suam traxerat, ultimo catenis ferreis ad comune patibulum suspenderat;** quosdam etiam in turribus suis combusserat, alios vero decollaverat, taliaque et similia multa ipse et sui homines perpetraverunt.«

Edino to mesto bi potrjevalo pripovedovanje Kronista Otokarja, pa navsezadnje se tudi ta splošni slučaj nanaša lahko na vsakega drugega plemiča; zato se po vseh gornjih izvajanjih s Huberjevim zaključkom, ki je vendar še precej previden: »... und **wenn wir nicht annehmen wollen, daß jener (Otokar) dies willkürlich auf einen bekannten Steirer übertragen habe, werden wir die Todesart des Mährenberger nicht bezweifeln dürfen.** Nur . . . die Motivierung ist wohl vom Dichter erfunden worden,« **ne moremo strinjati**⁷⁾, temveč zaključujemo iz vsega povedanega to-le:

⁷⁾ Otokarjevo pripovedko o nasilni smrti Sifrida je pobil tudi že Trstenjak v »Kresu« 1881, str. 302—306. Njegova izvajanja se v glavnem strinjajo, zlasti kar se

Da je bil kralj Otokar strog vladar, je znano, in da se je zlasti štajersko plemstvo za interregna sila razpaslo in postalo samovoljno, je tudi znano. Da Otokar tem gospodom posadi glave zopet na prava mesta, je nekatere pač občutno kaznoval, jih vrgel v ječe, zaprl v gradove, morda tudi res postavil k sramotnemu stebru ali jih dal privezati h konjskemu repu in vlačiti po Pragi. Vse te grozovitosti, za katere je kronist zvedel, da so se zgodile **raznim** osebam, je v pesniški prostosti, (— kajti navsezadnje je bila rimska kronika v onem času vendar v prvi vrsti **pesnitev**, za nas šele prihaja bolj kot kronika v poštev), koncentriral na eno osebo, in ta je **slučajno** naš Sifrid Marenberški. Stvar sama pa najbrž ni bila tako tragična, saj nam listina Sifridove vdove Rikarde (26. II. 1272), iz katere prvič zvemo o Sifridovi smrti, niti z besedico ne namigne na kako nasilno smrt; nasprotno pa čujemo, da vzame kralj Otokar prav kmalu nato (22. IV. 1272) Sifridov marenberski samostan dominikank v svoje posebno varstvo.

Sicer pa ima rimana kronika zlasti za dobo interregna toliko napak, da mora priznati tudi Huber v svoji razpravi (zadnji stavek): »Wenigstens für die Zeit von 1246 bis 1273 sind die Irrtümer weit überwiegend,« s čimer pa še nikakor ni rečeno, da se naj ne upošteva, toda previdno in kritično!

Jos. Mravljak.

Miklošičev prevod „Lipe“ Jana Kochanowskega.

Pod tem naslovom sem v »Časopisu za zgod. in nar.«, XXIV. 1929, str. 108 napisal razpravo ter med drugim ugibal, od kod to, da je Miklošič prevedel baš to pesem Kochanowskega. K temu, kar sem tam navedel, morem dodati sedaj še to, da se ravno ta pesem Kochanowskega nahaja v povesti Ignacija Krasickega »Pan Podstoli«, a vemo, da je dela Krasickega v izdaji iz l. 1834. imel Miklošičev prijatelj Stanko Vraz¹⁾. Go-

tiče listinskih podatkov in popravkov, z gori rečenim, vendar so se tudi njemu vrinile napake. Tako n. pr. pravi, da takrat (1270) velike ceste iz Dravograda v Maribor še ni bilo; seveda »velike ceste« v našem smislu ne, bila pa je za one čase prav dobra cesta, »via regia« (»Drauwaldstraße«); to torej nikakor ne izključuje, da Otokar tod ne bi bil šel. — Dalje pravi, da je bil Sifrid »**chrankcher Gelied**« (profinašt), medtem ko čitamo v kroniki »er wart sô **kranker lit**«, kar je sicer v bistvu isto, vendar se nam zdi, kakor da Trstenjak ni točno poznal kronike. Tudi citira Trstenjak nekritično po Stadlovem Ehrenspleglu (str. 304), da je Sifrid M. zatožil H. Pfanberžana pri kralju Otokarju, medtem ko je to bil (po kronistu Otokarju) Friderik Ptujski; to mesto iz kronike pozna sicer tudi Trstenjak (str. 305, predzadnji odstavek), toda ni si svest, da je to pravzaprav eno in isto. — Tudi slika Trstenjak kralja Otokarja v presvetli luči, kakor nam kaže gornji odstavek »in illa die . . .«

¹⁾ V zagrebški univ. knjižnici se od 10 zvezkov, ki jih je imelo to izdanje Krasickega, nahaja sedaj samo pet, in sicer zvezek I., II., III., VIII. in X. (Vraz je podpisan

spod Podstolji, vzoren gospodar-vlastelin, govori:*) »Gojil sem in gojil bom marljivo sijajne svoje lipe, a na tej, ki jo, gospod, na strani vidiš samotno in ki s košatostjo svojih vej daje milo-prijetno senco onim, kateri pod njo sede, nisem hotel napraviti novega napisa, nego sem del onega, ki ga je Kochanowski napisal na svojo (lipo) v Črnem Lesu: »Gost itd.« S Kochanowskim je sploh skozi stoletja cvela slava tudi njegove poljske lipe, ki jo je »zasadil na olimpu«. Lucijan Siemieński je izdal 1845 knjigo poljske zgodovine pod naslovom: »Wieczory pod lipą« (pred vsem za mladino): kmet Gregor pripoveduje pod lipo svojim vnukom in drugim otrokom iz vasi zgodovinske povesti. Kar se pa tiče Kochanowskega samega, je njegovo slavo v Miklošičevih časih posebno spopularizirala poljska pisateljica Klementina Tańska s svojo knjigo »Jan Kochanowski w Czarnolesie. Obrazy z końca szesnastego wieku«, ki je izšla 1842 v isti zalogi kakor par let prej Kochanowskega pesmi, namreč v Lipsku kot izdanje J. N. Bobroviča; pisateljica je v njej hotela očrtati »takorekoč živo sliko onodobne literature« in ji dodati »nekoliko prizorov selskega življenja«.

Fr. Ilešič.

Slovstvo.

Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil Dr. Josip Mal, izdala Leonova družba. Ljubljana 1928. Strani 776.

Za desetletnico naše državne samostojnosti je izdala Leonova družba ta zbornik. Že leta 1923. pa je izdal Fr. Erjavec kot 6. zvezek Znanstvene knjižnice knjigo »Slovenci«, ki poda čitatelju zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled o Slovencih do svetovne vojne. Tako nam sedaj manjka še popolno poročilo o Slovencih med svetovno vojno, kajti vsi spisi, kar jih imamo, so bolj ali manj memoarnega značaja. Bilo bi nujno potrebno, da se zbere ves material in sestavi celotno poročilo, vredno zgodovinskih dni, vredno splošno-narodnega trpljenja med svetovno vojno in splošno-narodnega navdušenja ob osvobojenju, ki bi ga zaključil referat o tem, kako se je obravnavalo vprašanje naših meja na pariški mirovni konferenci in kako se je zgodil — skoraj nekrvavo — doma prevrat. (Slednje sestavlja general Maister že več let.) Poleg referata pa bi naj izšli tudi dokumenti tistih dni, vsi akti in listine, vsa poročila, upravna in osebna, javna in prikrita, podpisana in anonimna, iz zaledja in s front, kakor jih obeta objaviti s pariške konference Leonova družba.

na I.). Po vsej priliki so se ostali zvezki porazgubili, dokler so bili še v privatnih rokah. »Pan Podstoli« se v tem izdanju nahaja v zv. IV. »Pana Podstolega« je v hrvaščino prevedel Adolf Veber-Tkalčević (Zagreb, 1848).

*) V navedenem IV. zvezku izdanja 1834 na str. 274, v prevodu Tkalčičevem str. 352/353. — Ko to pišem, mi poljski izvirnik »Pana Podstolega« ni več pristopen in ne morem reči, ali so besede gospoda Podstoljega čisto točno prevedene.

Le tako bo mlajši rod mogel spoznati do podrobnosti to strašno dobo trpljenja preko narodnega navdušenja za dni majniške deklaracije tja do težko pričakovanega konca in bo umel povojne razmere in povojno mišljenje. Tako delo bi bilo prav hvaležno in bi sklenilo sedaj zevajočo vrsto.

Knjiga Leonove družbe je sestavljena iz posameznih referatov, kakor sem to željo izrekel svoječasno (ČZN XVIII. 110) v svojem poročilu o Eriavčevih Slovencih. Zdi pa se mi, da urednik ni dal referentom točnih navodil, da bi bile razprave enako zasnovane in sestavljene, da bi napravil urednik iz njih celoto.

Ne more biti moja naloga presojati posamezne trditve v razpravah, kajti tega celotnega gradiva, ki je resnično bogato nakopičeno v tem zborniku, ne more obvladati en sam: zato se omejim le na par opazk glede celotne sestave, glede zgodovinskih sestavkov in bom pri tem posebej pazil, če se knjiga resnično ozira v polni meri na vse Slovence, kakor to obeta njen naslov, in če ni morda ravno severni del z Mariborom kot svojim središčem prikrajšan, kakor se to tako često zgodi pri podobnih publikacijah, zlasti kadar bi bilo treba poudariti poleg Ljubljane tudi pomen našega Maribora.

Pri sestavljanju zgodovine tega desetletja bi v publikaciji, ki govori o celem narodu, je namenjena celemu narodu in bi naj bila monumentalno delo za desetletja, morali priti do besede pač samo objektivni historiki ali pa politiki vseh smeri, ki so na razvoju tega desetletja sodelovali. Tako pa se zdi, da je knjiga namenoma hotela govoriti o delu in uspehih samo ene skupine, ki je sicer, to se mora objektivno priznati, večinska in odločilna v našem narodu. Zdi pa se mi vendar škoda za to monumentalno delo, da so z njim nezadovoljni in razočarani vsi tisti, ki so želeli, da bi bila knjiga zgodovina in last celotnega naroda, da bi jo s ponosom jemal v roke brez izjeme vsak Slovenec in da bi knjiga v kar največji meri služila za ublažitev nesoglasij med posameznimi skupinami v našem narodu, kakor je to pričakovati iz urednikovih besed v predgovoru: Na podlagi kolikor mogoče izčrpnega in v vsakem oziru verodostojnega, po nobenih stranskih vidikih motenega(!) prepričanja, naj bi se ob tej priliki razgledali nazaj!

V podnaslovu knjige: Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine pričakujemo nekako razporeditev snovi. Če pa pogledamo razprave, vidimo, da je red skoraj obraten: najprej so politične, na to upravno-gospodarske in končno kulturne razprave. Razdelitev je težko pregledna in celo nestvarna. Naslov tretji razpravi se glasi: Slovenci v inozemstvu, kar vsekakor ni točno, ko sta prvi dve razpravi Naša Koroška in Slovenci v Italiji; Državni prevrat v Mariborski oblasti sledi šele sestavku Od prevrata do ustave, Naše politično časopisje se ne obravnava poleg članka o Programih političnih strank, marveč poleg člankov o Slovenski književnosti in Narodnem gledališču, Razvoj šolske uprave je na mestu, kjer bi pričakovali razpravo o šolstvu, medtem ko tak, kakršen je članek, spada med upravno skupino.

Sotrudniki se niso držali enake metode; medtem, ko nekateri navajajo dokumente in citirajo literaturo, se drugi na vse to ne ozirajo in ne dajo čitatelju potrebnih napotkov, da bi se o predmetu točneje poučil, čeravno so morali tudi sami črpati podatke iz virov ter so jih imeli pri rokah.

Največjo hibo pri tej tako obsežni in na gradivu tako bogati knjigi pa vidim v tem, da ji urednik ni oskrbel imenskega in stvarnega kazala. Šele tako bi postala knjiga res porabna in priročna, ker bi kazalo vezalo vse razprave in bi torej ne škodovalo, če se iste zadeve omenjajo v raznih razpravah, kajti čitatelj bi lahko takoj zbral vsa mesta in vse vidike. (O koroški nesreči n. pr. govor) Korotanec, Dr. Brejc, Dr. Sla-

vič in Andrejka in je treba prečitati vse razprave, predno najdeš vsa mesta.) Prav priporočal bi, da se h knjigi izda tako kazalo sedaj naknadno, morebiti v manjšem priročnejšem formatu, kajti tudi tisti, ki je preštudiral vseh 30, oz. 31 sestavkov, bo često iskal kakih podatkov in bo moral z veliko zamudo časa brskati po celi knjigi.

Da preidemo k posameznim razpravam.

Na prvem mestu v zborniku je govor o Slovincih v inozemstvu. Gotovo je pravilno in lepo ter v takem monumentalnem delu tudi ефекtno, da se povdari, da so tudi ti Slovenci naši in naši v prvi vrsti in tembolj, čimbolj nam jih hočejo odtujiti. Dvomim pa, da je dobro, da sta prva članka, Naša Koroška in Slovenci v Italiji, pseudonimna in še edino ta dva v cellem zborniku. Zanimivo je primerjati, kako različno sta se dela lotila prva dva pisatelja: medtem ko je Chronista Sontiacus varoval povsod vzgledno objektivnost, a je vendar dal duška svojemu protestu proti krivicam, ki se gode Slovincem pod Italijo, tega Korotanec ni zadel. Ta pretisuje kar cele strani iz »Koroškega Slovenca« in prezre, da so bojevite zafrkacije možne pač v političnem listu, nimajo pa mesta v knjigi, kjer se zahteva absolutna umerjenost brez polemične primesi. (Prim. str. 1, 2, 16 itd.) Kako drugače bi bil isto povedal Sontiacus!

O Slovincih v (ostalem) inozemstvu piše dr. p. Hugon Bren. Da je največjo pažnjo in največ prostora posvetil Severni Ameriki, je razumljivo, kajti nikjer jih ni toliko skupno zbranih in nikjer niso tako delavni, kakor ravno v Severni Ameriki. Pri tem spisu pa vendar pogrešamo nekake historične in objektivne distance, kajti pisatelj presoja vse samo s stališča svojega udejstvovanja, čeravno mora priznati (na str. 121), da so duhovi narodno-politično že preveč razdeljeni ter obžaluje (na str. 128), da niso Slovenci v Ameriki na narodno-kulturnem polju bolj solidarni. Na žalost vsa perspektiva, ki nam jo poda pisec o ameriških Slovincih, ni ugodna, kajti (str. 126) tudi v naselbinah z narodno župnijo, šolo in društvenim aparatom se bo naš narod ohranil le za eno generacijo dalje kakor po malih naselbinah...

Dr. Josip Jerič poroča o Narodnem svetu. Ne spada najbrž v tako monumentalno delo ona (str. 153) o častitih ljubljanskih meščanih, ki so ob prevratu lazili z mlečnimi golidami za zmučenimi kravami, kakor tudi najbrž ni popolnoma na mestu njegovo nekako defetistično stališče (str. 152): Bedni, čistili in lepšali smo dom in rajali, ker smo verovali, da pride pravičnost v posete, mesto da bi stisnili pasove in se pripravljali na boj in žrtve! Prispevek je informativen in točen. O Narodnem svetu sodi sicer (str. 155): Narodni svet je ostal v svojem bistvu ves čas le nadstrankarska organizacija politične inicijative, vendar zaključuje (str. 160): Ni li danes po desetih letih, ko bo v drugič ustanavljati Jugoslovansko državo in ko nam je vsak dan misliti na Slovence, Hrvate in Srbe, ki še niso v tej državi, povoda dovolj, da oživi preroben tudi Narodni svet!

Razmere Od prevrata do ustave tolmači sam predsednik bivše deželne vlade dr. Brejc. Njegova razprava je zelo poučna, kajti pove nam neke detajle, ki jih sicer še nismo čitali. Popolnoma pravilno povdarja (str. 160), da nas je osvobodila duševna pripravljenost, izvirajoča iz majniške deklaracije, kajti vsakomur, ki te dobe sam ni doživel, mora biti hitri preobrat v mišljenju našega naroda docela neumljiv. Posebne važnosti bi pa lahko bila njegova izvajanja o Koroški in o koroškem plebiscitu, kajti po desetih letih bi bil čas, da bi prenehalo šušljanje o krivicah tega našega narodnega poloma. Pisatelj dr. Brejc odriva (str. 174) rešitev tega vprašanja: Kadar bo dognano, kdo je zakrivil, da se na Koroškem in Štajerskem ni določila nikaka demarkacijska linija, bomo vedeli tudi za resničnega krivca naše koroške nesreče. Naš najodličnejši manjšinski delavec inž. Mačkovšek pa pride sedaj, ob desetletnici bojev

na Koroškem (Jutro 2. VI. 1929) do sledečega zaključka: Ako smo izgubili slovensko Koroško, je kriva temu v največji meri neodločnost in kratkovidnost tistih činiteljev, ki so mislili, da se v mednarodnem življenju živi le od miloščine in daril. Dobro bi bilo končno vendarle izvedeti, kdo so tisti činitelji, kajti tudi dr. Brejč trdi (na str. 199), da bi plebiscit ne bil nikdar tako klaverno izpadel, če bi bil ves narod napram koroškemu Slovincem v polpreteklosti storil svojo dolžnost. Zdi se mi, da se tudi iz te nesreče nismo ničesar naučili, kajti tudi v tem desetletju nismo ničesar storili, kar bi nam moglo zopet pridobiti zapravljenе simpatije koroških rojakov.

Dr. Mat. Slavič je popisal Državni prevrat v Mariborski oblasti s tako točnostjo in preglednostjo, da bi mogel biti mnogim drugim za vzgled. Škoda, da se ni pomudil dalje časa pri preganjanju Slovincem ob izbruhu vojne in ni naštel poleg duhovnikov tudi mnogoštevilnih drugih trpinov, ki so umirali ali pa bili preganjani celo na zahtevo uradov (n. pr. Ivan Kejžar na zahtevo mariborskega magistrata). Med spisi, ki so se pečali z državnimi preureditvami po slavno dobljeni nemški zmagi, je imenovati pač na prvem mestu Neumannovo Mitteleuropa.

Dr. Josip Hohnjec je svojo razpravo o Ustavu naše države zasnoval zelo na široko, saj razmotriva splošno o ustavah s filozofskega in historičnega stališča; med razpravo je polno citatov, izjav in literarnih opozoril. Pisatelj pa se je držal le nekako oficijelnih izjav, a ni omenil tudi zakulisnega delovanja, ki je igralo v naših parlamentih tako odločujočo vlogo. O istem predmetu je predaval v mariborski Ljudski univerzi dr. Kukovec in je le škoda, da svojega predavanja doslej ni objavil.

V prispevku Oblastne samouprave(?) v Sloveniji od dr. Natlačena najdemo pač semtertje omenjeno Mariborsko oblast, a res le komaj mimogrede. Zakaj pač ni dobila lastnega referenta, če že referira o Ljubljanski njen predsednik sam?

Prav informativen je sestavek dr. Melite Pivec: Programi političnih strank in statistika volitev. Statistična tabela se menda res ni dala pregledneje sestaviti, saj so se stranke čudovito vezale v ravnokar preteklih letih. Višek je sicer res SLS, NRS in N pri oblastnih volitvah 23. I. (ne II.) 1927. Po mojem mnenju pa bi bila pisateljica vendar le morala upoštevati tudi občinske volitve vsaj v večjih naših mestih, kakor bi bilo tudi sicer potrebno posvetiti našim občinskim upravam v mestih in važnejših trgih posebno razpravo, saj so v tem desetletju naša mesta silno napredovala in večinoma tudi na zunaj spremenila svoje lice; tudi bi bilo dobro registrirati, kako so rešila težke povojne probleme, med katerimi je bilo stanovanjsko vprašanje menda najtežavnejše. K članku samemu bodi omenjeno, da NSS ni nastala šele po vojni, marveč segajo njeni začetki že v dobo 1910—1912. (Fr. Erjavčeva Zgodovina katol. gib., stran 200.)

Upravne in gospodarske sestavke prepuščamo strokovni oceni, vendar pa ne moremo zamolčati, da sta prezrti v prispevku Janka Jovana: Glavne produktivne sile v gospodarstvu Slovenije — hote ali nehote — obe vsaj v moralnem oziru dobro uspeli obrtni razstavi v Mariboru. Pokrajinsko obrtno razstavo leta 1922. je počastil s svojim obiskom N. V. kralj Aleksander ter se dal z razstavnim odborom celo fotografirati, leta 1923. pa je bila Industrijsko-obrtna razstava. Zasluga za obe gospodarski prireditvi gre Slov. obrtnemu društvu, ustanovljenemu 5. decembra 1920 in prvemu predsedniku tega društva, brivcu Francu Novaku.

Glede železnic je vsekakor zanimiva reminiscenca, da so se s problemi, kako organizirati železnice v Jugoslaviji, bavili že v prvi polovici vojne slovenski železničarji na Zgornjem Štajerskem. Tja oz. še dalje so bili zaradi svoje slovenske narodnosti prestavljeni: na Dunaj Pirjevec, v Dunajsko Novomesto Škerjanc, v Wartberg Repič,

v Kapfenberg Graner, v Leoben Kejžar, v Donawitz Rendl in Perme, v Trofaiach Rainer, v Vordernberg Bregant, v Köflach Arhar, v Lanach Badjura, v Gradec Jakl, Gnezda, Laurič in Hren, v St. Michael pa Veri Schweiger. Med njimi se je rodila misel za ustanovitev podružnic Zveze jugoslovanskih železničarjev; občni zbor se je vršil sicer v Mariboru, seje pa v Gradcu. Vsi so se bavili s prometnimi problemi v novi Jugoslaviji, ki so si jo zamišljali tako blizu, da je Veri Schweiger sestavljala že kar vozne rede...

Načrte za železniško službo ob demobilizaciji so izdelali Gregorka, Kejžar in Pregelj, čigar razprava *Naše železnice* je objavljena v tem zborniku.

Posebna stvar je tudi bila zaobljuba železničarjev ob prevratu, ki je pisec ne omenja. S Štajerskega so prihajala v Ljubljano poročila, da nemški uradniki na postajah svojo službo sabotirajo. Sestavila se je posebna komisija, ki so ji pripadali dr. Pestotnik, dr. Borko in Kejžar. Ta se je peljala s posebnim vlakom od postaje do postaje, od Zidanega mosta do Ormoža ter preko Maribora in Špilja do Ljutomeru in zaprisegala slovansko misleče uradnike, nemškimi uradnikom pa svetovala, naj si čimprej poiščejo novo službeno mesto v Avstriji. Bilo je sicer nekaj protestov na Pragerskem, v Mariboru in Špilju, a vendar se je zaobljuba izvršila povsod v redu, po nekod pa je navdušenje tistih dni naravnost prekipevalo, tako v Ormožu, Mariboru in Ljutomeru.

Informativna sta sestavka dr. Lukmana Slovenska znanstvena literatura in Kobarjev Slovenska književnost v zadnjih desetih letih. Kako je prišel sestavek dr. Gantarja *Naše politično časopisje* v sredo med književnost in gledališče, mi ni popolnoma umevno.

Razpravi Kobarja o Narodnem gledališču je odmerjenih res samo 6 in pol strani, a od tega odpade na Mariborsko gledališče ravno 13 vrst. Če pomislimo, da je to drugo slovensko stalno gledališče, ki je kljub nesorazmerno nizki subvenciji vzdržalo celih 10 let na precejšnji umetniški višini, mu bomo prisodili že malo več pozornosti. Tu so delovali n. pr. Nučič, Milan Skrbinšek, Bratina, Šimenc, Mitrovič, Bukšekova, Mitrovičeva, Vladimirova, Kocuvanova, tu so se vzgojili in doraščali: Vika Podgorska, E. Kraljeva, M. Ljubejeva, P. Udovičeva, vsa imena, ki delajo v umetniškem svetu samo čast mariborskemu gledališču. Tu je bila skozi sedem let stalna opera in to večinoma do podrobnosti izklesana od ravn. Mitroviča. Slišali smo poleg Gorenjskega slavčka in vseh Parmovih del Zrinjskega, Prodano nevesto, Hoffmannove pripovedke, Fausta, Carmen, Mignon, Manon, Traviato, Trubadurja, Rigoletta, Ples v maskah, Bohème, Tosca, Md. Butterfly, Cavallerio, Čarostrelca in Evangeljnika i. dr. (Prim. ČZN XXIII, 235—242.) Drama je vprizorila poleg domačih in srbohrvatskih mnogo severo- in vzhodno-slovanskih, pa tudi drugih del svetovnega imena in pomena od klasičnih do najmodernejših. Ne smemo se pritoževati nad slabim repertoarjem mariborskega gledališča, če mora Kobar zapisati na račun ljubljanskega državnega gledališča z večmilijonsko subvencijo (str. 680): Žal izbor v sporedu ni bil vedno na tisti višini kot je nujno za Narodno gledališče majhnega naroda, ki mora uporabiti vse svoje duševne in gmotne sile z največjo ekonomijo. Čudim pa se Kobarjevi trditvi (str. 679), da podajanje srbohrvatskih del v originalu ni bilo v prid ne slovenski umetnosti ne srbohrvatskemu jeziku. V Mariboru štejemo Ogrizevičevo Hasanaginico in Vojnovičevo Smrt Majke Jugovičev, ki so ju dali v srbohrvaščini, med najboljše uspele predstave. Ko je pred tedni Ljudski oder uprizoril Hasanaginico v lepem Dornikovem prevodu, smo občutili vso razliko in smo bili gledališki upravi hvaležni, da teh del ni prevajala.

Tukaj menim, da bi bilo omeniti tudi stremljenja v Celju in Ptuj za ustanovitev stalnega gledališča, omeniti oder v Radovljici in pri Št. Jakobu v Ljubljani; uspehov Ljudskega odra v Mariboru tudi ni mogoče zanikati. Ljudski oder je bil usta-

novljen 17. decembra 1922 kot društvo za gojitev dramske umetnosti, pozneje leta 1924 je začel povdarjati katoliško smer, ki jo drži še danes in je postal nekaka osrednja zveza dramatičnih odsekov katoliških prosvetnih društev, včlanjenih pri Prosvetni zvezi v Mariboru. Člani društva so bili in so največ delavci in rokodelski pomočniki, v zadnjem času tudi nameščenci. Predstave Ljudskega odra so bile najprej v Narodnem domu, od 1923—1925 v prostorih društva katoliških pomočnikov v Lekarniški ulici, od leta 1925. ima društvo svoj oder v Zadržno-gospodarski banki, zadnja predstava pa se je vršila celo v gledališču. Ljudski oder je vprizoril že 73 iger. Posebno pažnjo je posvečal slovenskim delom. Vprizoril je Cankarjevi Pohujšanje in Hlapec Jernej, Finžgarjeve Veriga, Divji lovec, Naša kri, Meškovi Mati in Na smrt obsojeni, Jalenovi Dom, Srenja, Funtkovo Tekmo, nekaj hrvatskih in srbskih prevodov; pri igranjih tujih avtorjev je izbiral izrecno take s socialno vsebino.

V opombi k svoji razpravi *Razvoj šolske uprave* pravi pisatelj Narte Velikonja, da se šolskega vprašanja ni mogel lotiti s pedagoškega, kulturnega in narodno-političnega vidika, čeravno ima mnogo gradiva zbranega. Kakor smo pisatelju hvaležni, da je zbral vse gradivo, ki se tiče šolske uprave v teh desetih letih, tako težko pričakujemo zgoraj omenjenega nadaljevanja, kakor ga je za zbornik pričakoval tudi že urednik, ker je odmeril za šolstvo mesto pravilno v kulturnem delu, medtem ko bi šolska uprava spadala pač med upravno skupino. Sedaj nimamo o šolstvu za pravo nikakega poročila, kakor tudi ne o javnih knjižnicah, ki so nastale v tem desetletju in tako plodonosno delujejo.

Franjo Erjavec opisuje *Naše društveno življenje*. Vendar pa ne najdem med kulturnimi organizacijami mariborske Ljudske univerze, ki je bila ustanovljena 21. novembra 1921 in od takrat deluje z neverjetno energijo in uspehom, prireja predavanja in tečaje, vabi domače in tuje znanstvenike in umetnike. (Ker si je Ljudska univerza ustvarila precejšnji sloves tudi preko slovenskih mej, ni bilo prav, da je zbornik niti ne omenja.) Tudi med sportnimi organizacijami mariborskih klubov ni omenjenih, čeravno se merijo prav ostro z ljubljanskimi za prvenstvo. Omembe bi pa zaslužil vsaj Sportni klub Maribor, ki so mu bila pravila oblastveno potrjena že 24. VII. 1900, ustanovni zbor pa se je vršil dne 1. VIII. 1900. Ta sportni klub je vršil veliko nacionalno delo v tistih težkih časih, ko je bilo treba prikrivati pravi namen vseh naših združitvev. Res, da je ta klub med vojno prenehal in ga je bilo treba po vojni zopet oživiti, vendar bi ga knjiga, ki hoče biti točna, ne smela prezreti, (Prim. Prosvetni Glasnik 1928, str. 74.)

Ob zaključku knjige je objavila dr. Melita Pivec *Kronološki pregled glavnih dogodkov*, kar je prav priročno. Pod 15. februarjem 1919 čitamo, da se vršijo povsod po deželi protetni shodi za volilno pravico kmetskih žen pri občinskih volitvah, o čemer pa ne zasledimo v razpravah nikjer nikake omembe.

Iz vsega spoznamo in priznamo: V knjigi je sila mnogo gradiva, sila mnogo dela in truda in celo denarnih žrtev, knjigi pa manjka zaokroženosti in celotnosti, pred vsem pa objektivne toplote, da bi videl res ves slovenski narod v knjigi lastno sliko ravnokar minulih desetih let.

Dr. P. S t r m š e k.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. Letnik IX. 1.—4. zvezek, Ljubljana 1928. S pričujočo Valvasorjevo številko, ki jo je izdalo Muzejsko društvo ob odkritju Valvasorjeve spominske plošče na njegovi rojstni hiši v Ljubljani, so se naši znanstveniki vendar že enkrat oddolžili velikemu kronistu. Letos mine 240 let, odkar je izšlo njegovo znamenito delo, ki danes ni le enako važno kot je bilo nekdanj, temveč še pridobiva na pomenu, čim bolj ga spoznavamo. Da je temu tako, nam dokazujejo tehtne

Glasnikove razprave. Fr. Stele objavlja doslej neznano, za kritično presojo Valvasorjevega dela izredno važno gradivo iz Valvasorjeve knjižnice, ki se sedaj nahaja v Vseučiliški knjižnici v Zagrebu. Tu gre za zbirko, ki obsega v 17 foliozvezkih (18., oziroma v vrsti 4. zvezek se je izgubil neznano kam) krog 10.000 listov, ki jih je zbral Valvasor sam; dalje za dva zbornika črtežev k topografiji Koroške, ozir. Kranjske, za en zbornik poskusnih odtiskov plošč za »Ehre des Herzogtums Krain«, za osnutke novomeškega slikarja Kocha za Valvasorjevo 1682 izišlo delo »Theatrum mortis humanae« in še dva manj važna zbornika skic kostimov, vojnih trofej, cvetic i. t. d., oziroma grbov. Iz teh zbirk, zlasti iz imponujoče grafične zbirke pride avtor do zanimivih zaključkov glede Valvasorjevega razmerja do sodobne tuje in domače umetnosti in glede njegovega svetovnega nazora in kulturne usmerjenosti sploh. Kljub bližini Italije je stal Valvasor popolnoma pod severnimi, v umetniški miselnosti posebej pod nizozemskimi vplivi. Iz črtežnih zbornikov spoznamo Valvasorja kot risarja in grafika. Važno je tudi odkritje slikarja Jurija Bobiča (Wubitscha) iz Most pri Kamniku, ki je najbrž prodal Valvasorju velik del svoje zbirke grafik. — V drugem članku razpravlja isti avtor o Valvasorjevi Ljubljani, pri čemer ugotavlja važnost Valvasorjevega opisa slovenske prestolnice v besedi in sliki zlasti zato, »ker je Valvasor fiksiral njeno lice zadnji moment pred postankom baročne Ljubljane«. V izpopolnitev slike te srednjeveške Ljubljane pa priobčuje še gradivo iz zgoraj omenjene Valvasorjeve grafične zbirke, kjer se nahaja načrt neznanega risarja za velik bakrorez Ljubljane v štirih listih, ki je nastal med leti 1660. in 1670. ter nam pokaže mesto iz ptičje perspektive. Prvič je tu tudi obelodanjen mestni načrt Ljubljane iz l. 1657., dalje načrt in slika Ljubljane G. Pieronija iz sredine 17. stoletja in še več drugih slik mesta. Gradivo, o katerem je tu govor, je neprecenljivega pomena. — Posebno zajemljiva je razprava J. Rusa o Schoenlebnu in Valvasorju, ki nam razlaga delovanje obeh znamenitih mož, v katerih »vidimo prvo zbiranje sil in sredstev za kulturno povzdigo dežele in naroda«. Z ljubeznijo in z globokim poznanjem Valvasorja dokazuje, da je bil Valvasor od vsega začetka geografski deželopisec v najboljšem pomenu besede, ki te svoje lastnosti tudi v zgodovinskih delih svoje »Ehre« nikakor ni zatajil. Avtor ocenjuje njegovo delo vsestransko s te doslej še malo upoštevane strani ter nam pokaže tudi Valvasorja-kartografa, ki sicer ni mogel izvršiti vseh svojih načrtov, a nam vendar zapustil 17 manjših kartografskih del. — Pravní zgodovinar M. Dolenc si razlaga dejstvo, da je Valvasor v svoji »Ehre« popolnoma zamolčal existenco kvatrnih sodišč in vinogorskih zborov kot ljudskih sodišč, tako, da je Valvasor to storil zavestno, ker kot plemič ni hotel pred tujim svetom omeniti »sramote«, da se plemstvu na Kranjskem ni posrečilo »izviti kmečkemu ljudstvu iz rok izvrševanja pravosodja«. Sicer bi bil Valvasor ta ljudska sodišča gotovo omenil, celo ker je bil, kakor dokazuje avtor dokumentarično, sam vinogorski gospod in so tudi njegovi vinogradniki imeli lastne vinogorske zборе kot sodne zборе. — V izvlečku iz daljše razprave se bavi V. Burian s Schoenlebnovimi in Valvasorjevimi češkimi viri, I. Vrhovnik pa pripoveduje, kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb. — Bogat ilustrativen material nad 60 slik v besedilu in v prilogi podvzdigujejo vrednost te lepe publikacije.

V. Bohinec.

Narodne pravljice iz Prekmurja. II. zvezek. Priredila Kontler in Kompoljski. Ilustriral J. Vokač. V Mariboru 1928. Založil »Učiteljski dom« v Mariboru. M. 8°, 123 str.

Zbirka, katere I. zvezek je izšel že pred petimi leti, vsebuje 19 pravljič, oziroma legend in anekdot, ki jih je v Prekmurju nabralo učiteljstvo. Knjižica je namenjena mladini in je temu primerno tudi opremljena: dodane so ilustracije, narečje je nadomeščeno s knjižno slovenščino. Znanstvenih ambicij zbirka nima, vendar bo s svojim gradivom služila tudi narodopiscu, zato je škoda, da se ni posvetilo nekoliko pažnje

tudi tej strani izdaje. Vsaka taka zbirka bi prav lahko vršila obe nalogi, i leposlovno i znanstveno. V naših skromnih razmerah bi bilo to potrebno že iz ekonomskih razlogov; pa tudi kakovosti dela bi taka združitev le koristila.

V naslednjem glede izdaje par pripomb, oziroma želji!

V sedanji obliki knjižica žal ne daje zadostnega odgovora na vprašanje, ali je vse v njej priobčeno blago v resnici narodna last Prekmurja. Pod vsako pravljico je sicer pripisan zapisovalec, a ravno tako važen ali pa še važnejši bi bil podatek, kdo je pravljico pripovedoval, odkod je dotičnik, kje živi, oziroma je živel, koliko je star, ali je pismen ali nepismen. Če bi zapisovalec gledal na vse to, bi njegovo delo čisto avtomatično postalo mnogo bolj kritično, s tem vred pa tudi bolj uporabno za znanstvene svrhe. Kako potrebno bi to bilo, nam lepo kaže anekdota »Dobro je delil« (str. 34), ki ni nič drugega ko posnetek po L. N. Tolstem (»Kako je kmet gosi delil«), le da je ta posnetek slab in brez prvotne poante: pri Tolstem razdeli mužik pet gosi med šest članov rodbine tako, da dá eno gos gospodu in gospe, eno obema sinoma, eno obema hčerkama, dve pa pridrži zase, češ, tako jih je povsod po troje; v prekmurski varijanti mora kmet razdeliti šest kokotov, vsled tega je poanta izvirnika a priori nemogoča. Po kaki poti je zgodba prišla v Prekmurje, ne vem, skoraj gotovo pa se je zgodilo to šele prav v naših dneh, najbrž potom šole: nahaja se v Sketa-Westra »Slovenski čitanki za prvi razred srednjih šol«, str. 89 (oziroma v najnovejši izdaji str. 77). Brez dvoma je šola faktor, ki igra danes v bitju in žitju ljudstva važno vlogo, in sicer — kolikor zanima stvar narodopisca — v tem smislu, da mu jemlje krajevne posebnosti in značilnosti ter jih izenačuje.

Zanimivo je v knjigi mesto na str. 76, kjer čitamo: »Pa so jo (= ženo kralju) iskali na vse mogoče načine. Celo po šolah so izpraševali deco, če ve za žensko, ki še ni bila pred kraljem. Šolarji pa so čuli, da služi pri bogatem kmetu taka ženska, ki se še ni odzvala kraljevemu ukazu. Pa pošlje učitelj ribičeva otroka po tisto žensko.« Tukaj je šola postala naravnost sestavni del pravljice in prešla kot činitelj v njeno dogajanje. Jasno je, da je to prav mlada sestavina, takorekoč vrhnja plast, naplavina sodobnosti.

Glavni in resnično pomembni del zbirke seveda niso taki slučajno vrinjeni elementi, ampak stari pravljичni motivi, ki so zastopani v knjigi z zanimivimi inačicami. Motiv zdravilnega, oziroma pomlajevalnega leka, ki ga srečujemo v pravljici »Olje mladosti« (str. 3), poznajo vsi indoevropski narodi (prim. Anmerk(ungen) zu den K(inder-u.) H(aus)M(ärchen der Brüder Grimm) II, 394—401), nahaja pa se tudi že v 1. zvezku naše zbirke (»O začaranem vrtu«, Pravljice iz Prekmurja I, 61). »Kralj vseh vran in gavranov« (str. 24) se po motivu čudežnega možnarčka in bata krije z Grimmovo »Tischchen deck dich, Goldesel und Knüppel aus dem Sack«, oziroma z različnimi sorodnimi pravljicami (Anmerk. KHM I, 346—361). Tudi motiv hvaležnih živali, ki svojemu rešitelju pomagajo pri izvedbi raznih nalog, na katerem temelji pravljica »Račke, mravlje in čebelice« (str. 37), je splošno znan (Anmerk. KHM I, 134, II, 19—29); imamo ga tudi že v 1. zvezku Pravljic (»Slepi bratec«, str. 3). Prav tako je znan motiv »Vražjih plesalk« (str. 44; prim. Anmerk. KHM III, 78—83), »Trije jajčki« (str. 51), motivno ena najzanimivejših pravljic v zbirki, tvori lepo paralelo k furlanski »Princesi v pomaranči«, ki smo jo pred kratkim dobili v slovenskem prevodu. Zvijache »Zvitega Martina« (str. 89) so deloma (kako stisne vodo iz sira in vrže ptiča v zrak) iste, kakor se jih poslužuje Grimmov »Das tapfere Schneiderlein« (Anmerk. KHM I, 148—165). »Palček« (str. 98) ima bratca v »Des Schneiders Daumerling Wanderschaft«, le da je močno okrnjen (Anmerk. KHM I, 389—398). Razmišljenost deklet v pravljici »Bedakov je iskal« (str. 104) je ista, kakor v Grimmovi »Die kluge Else« (Anmerk. KHM I, 335).

»Vrag v župnikovi pšenici« (str. 116) spominja na basen »Od kokota«, priobčeno v 1. zvezku Pravljič (str. 120). Vse te paralele — in navesti bi se jih dalo še več — kažejo, kako je pravljlični svet v svojem bistvu občečloveški, podrobni študij takih paralel pa bi poleg sorodnosti brez dvoma odkril tudi zanimive razlike, ki izvirajo — vsaj deloma — iz posebnosti ljudi in pokrajine. Opozarjam n. pr. na zanimivost, da v prekmurski pravljici princesa ni skrita v p o m a r a n č i, kakor pri Furlanih, neposrednih sosedih zemlje, kjer »oranže žare«. V »Vražjih plesalkah« je dvanaest kraljičin, ki jih pozna nemška (Grimmova) varijanta, skupnelo v tri hčerke premožnega očeta, iz vojaka, ki jih ukroti, pa je nastal menih; vrsta srebrn — zlat — biseren je pomaknjena za eno stopnjo niže: bakren — srebrn — zlat.

Kar se tiče prireditve, v kateri izdajatelja pošiljata zbirko v svet, moram žal ponoviti očitke, ki sem jih navedel ob prvem zvezku (ČZN 1924, 122). Predvsem motijo nepotrebni vrinki in prazna mašila, ki na mnogih mestih razblinjajo slog ter mu jemljejo vonj in barvitost. Brez raznih »no«, »seveda«, »še«, »že« itd. bi marsikje misli bile plastičnejše, tok pripovedovanja bistrejši; prav to pa sta dve nujni lastnosti pravljličnega sloga. Ko bi se avtorja čuvala prazne gostobesednosti, bi samo po sebi bilo rzostalo tudi marsikatero prozaično, mrtvo mesto. Le en primer! »Prej ga moram preizkusiti, če je res vreden kruha, ali ne«, pravi grof. Tudi o četu se je videlo to prav pametno, ker je imel njegov najmlajši sin tako nena- vaden poklic. »Jutri rano bo oralo na njivi šest parov volov. Tiste vole mora ukrasti tvoj sin, če bi rad jedel grofovski kruh«, odloči grof. (Str. 109—110.) Izločite podčrtane besede, pa boste videli, koliko bolj strnjena in živa postane misel: kakor bi suho rogovilo odstranili iz zeleneče krone. Večkratje moti tudi besedni red, ker je napačen, vsled česar med stavki ni prave logične zveze.

Posebe bi omenil še obravnavo slučajev, kjer se v pravljicah podobne situacije večkrat (navadno po trikrat) ponavljajo. Možna sta tu v glavnem dva načina obravnave: ali dogodek ponavljam v celoti in ga vsakokrat pripovedujem podrobno, ali pa ga podrobno pripovedujem samo enkrat, drugod pa se omejim na kratek posnetek. Prireditelja naše zbirke se poslužujeta drugega načina, žal večinoma premalo spretno, da bi njuni posnetki harmonirali z ostalo, konkretno pripovedjo pravljice in ne učinkovali prozaično. Kakor se vidi iz knjige, sta pri tem s prav posebno skrbjo gledala na eno: da ničesar ne ponavljata, ampak, če le mogoče, izraze varirata. In baš ta skrb večinoma ni bila na mestu. Ne samo, da je ponavljanje naravnost značilnost narodne poezije — tudi kot izrazno sredstvo je ponavljanje lahko izredno učinkovito. Na str. 75 se pripoveduje, kako volijo kralja: krono mečejo v zrak, češ, na kogar bo padla, tisti naj bō kralj. In trikrat po vrsti pade na staro, votlo vrbo. V naši prireditvi »pade« vsakokrat drugače: prvič »se spusti«, drugič »prileti«, tretjič »se ustavi«. Koliko učinkovitejše bi bilo, če bi ponavljajočemu se dejstvu odgovarjale tudi ponavljajoče se besede! Kak povdarek bi to dalo pripovedi! In obenem bi bilo tudi enostavnejše. Isto velja o »drobljenju« orehov in kamenčkov na str. 68.

Vse te in podobne pomanjkljivosti se zdijo morda malenkostne, vendar dajejo knjigi značaj neizpoljenosti in razglašeniosti. Zato je škoda, da jih izdajatelja nista izločila, zlasti, ker bi bilo zahtevalo to le malo truda.

Janko Glaser.

Probszt Dr. Günther, Die geprägten Schaumünzen Innerösterreichs. XVI, 184 str. tekstā in 19 slik na tabelah. Wien, Amalthea-Verlag 1928. Karton, M 28.—. To je I. zv. zbirke »Corpus der österr. Schaumünzen«, ki ga je začel izdajati dr. Fritz Dvorschak. Ta publikacija je v zvezi kot dopolnilo »Corpus-a« nemških spominskih novcev in medalj iz 16. stol.

Ko se je renesansa bolj in bolj pečala s spomeniki klasične starine, se je začela posvečati večja pažnja tudi kovanim novcem, navidezno neznatnim spomenikom starine, ki se pa mnogokrat odlikujejo po izvrstni portretni umetnosti. Posledek teh stremeljenj so renesanške medalje ali spominski novci. Ti »spominčki« so se nagloma razširili tudi po bivših avstrijskih in nemških deželah ter so se v 16. stoletju močno razvili po medsebojnem plodonosnem vplivu kovanih novcev in medalj. Ti proizvodi so ohranili svoj pomen do današnjega dne, dasi ne v tisti meri kakor v 16. in 18. stoletju.

Prvi zvezek, ki ga je priredil dr. G. Probszt, obsega vse notranjeavstrijske medalje, torej na Koroškem, Kranjskem in Štajerskem, dokler niso zaniknile domače novčarnice v Celovcu, oziroma pri Sv. Vidu in v Gradcu. Najstarejše medalje, ki pridejo v poštev, so medalje Maksa I. iz l. 1518., najmlajše pa ptujske medalje, kovane v spomin objahovanja mestnega pomirja iz l. 1769. Opis obsega torej točno 250 let in šteje 233 števil. Pred popisom samim je pa kritičen pregled razvoja notranjavstrijske medalje z ekskurzi o raznih podvrstah obdelanih medalj. Za nas je med temi »ekskurziji« posebno zanimiv IV., ki nam podaja izvleček važne listine o objahovanju pomirja mesta Radgone 10. in 11. junija 1697. Na sličem način si moramo predstavljati objahovanje mestne meje v Ptuj in v Ljubljani. To mejno ogledovanje se je v 17. in 18. stol. opetovano vršilo na zelo slovesen način, ob udeležbi celokupnega meščanstva in sicer na konjih. Udeležencem, zlasti mladini so se delile posebne medalje, kot spomin na ogledovanje mestne meje.

233 št. za dobo 250 let je razmeroma malo za vse imenovane dežele. To je pripisovati neugodni geografski legi ter nesigurnemu zunanje- in notranje-političnemu položaju, zlasti turški nevarnosti. V teh okoliščinah se medaljska umetnost ni mogla tako velikopotezno razviti, kakor marsikje drugod. Vendar so tudi omenjene tri izdelovalnice v Celovcu, pri Sv. Vidu in v Gradcu ustvarile lepih umetniških predmetov ter so razpolagale s prav večimi grborezci. V dodatku je sumarično naštetih 120 medalj, ki so tuje provenience, pa se nanašajo na notranjeavstr. dežele ali Notranjeavstrijce. Znatno število v tem zvezku opisanih medalj se nanaša na Slovenijo, tako zlasti na Tomaža Hrena, pa na ljubljansko in ptujsko objahovanje mestne meje. Žal, da se pri sestavljanju tega zvezka ni moglo ozirati na zbirke ljubljanskega muzeja, ker so šele zadnji čas postale zopet pristopne. Sploh pa Kranjska ni imela svoje izdelovalnice, zato stoji v tem oziru bolj v ozadju.

Oprema knjige je izborna, v slikah so podane skoraj vse opisane medalje. Kdor se količkaj peča s kovanimi novci in medaljami v Sloveniji, bo našel v tej knjigi izvrsten pripomoček.

Dr. B. S a r i a.

Recherches à Salone. Tome I. Publié aux frais de la Fondation Rask-Oersted. Copenhague, I. H. Schultz 1928, str. 196 folio. C. 600 Din, za Jugoslavijo izjemna cena 500 Din, če se naroči preko drž. arheološkega muzeja v Splitu.

Pri Grkih je tradicionalno, da velikodušno prepuščajo arheološko izkopavanje in raziskovanje svoje zemlje inozemskim učenjakom ter zahtevajo za sebe le izkopane predmete. Italija ni bila v tem oziru nikdar tako liberalna; tam so se držali vedno bahate devize: »Italia farà da se« (Italija bo sama opravila). Pri nas do pred nekaj leti ni bilo prilike, zavzeti stališče napram temu vprašanju, a težki poveljni finančni položaj je popolnoma zaustavil raziskovanje na starinah tako bogatih tal stare Salone pri Splitu. Častitljivi arheološki Nestor don Fran Bu li ć se ni niti najmanj pomišljal, prepustiti raziskovanje Salone inozemcem, ko so se danski učenjaki ponudili, da nadaljujejo izkopavanja na svoje stroške, ker njim so bila na razpolago bogata sredstva iz »Rask-Oersted Fondet«. Sklenila se je pogodba, vsled katere so smeli Danci kopati na svoje stroške ob rimskem gledišču in ob cerkvi mučnikov, ki jo je v Kapljuču

odkril don Fr. Bulić že l. 1909. Za daljnje izkopavanje je bilo že l. 1913. v Kapljuču nakupljeno nekaj sveta, a je potem vojna preprečila vsako delo, po vojni je bilo zopet odkupljeno še več zemlje za 163.000 Din. To zemljišče je bilo prepuščeno v raziskavo Dancem, ki so po pogodbi dobili prvenstveno pravico, objaviti znanstvene rezultate, najdeni predmeti pa so se morali izročiti splitskemu arheološkemu muzeju.

Leta 1922. so se začela izkopavanja, ki so se potem nadaljevala v jeseni 1923 in 1924. Pri cerkvi mučenikov je vodil delo I. Broensted, pri gledišču in stavbah južno od gledišča pa Fr. Weilbach; kot arhitekt jima je bil pridružen Ejnara Dyggve.

SedANJI prvi del velike arheološke publikacije obsega važne in zanimive topografske raziskave o Saloni in točne črteže arhitekta Ejnara Dyggve o rimskem mestnem obzidju. Veliko večji del prvega zvezka pa podaje poročilo o izkopavanju cerkve peterih mučenikov, duhovnika Asterija in štirih vojakov, Antiochiana, Gaiana, Telia in Pauliniana. Prof. Broensted riše natančno stavbeni razvoj te cerkve in pokopališča krog nje, ki se je priključilo starejšemu paganskemu pokopališču in to se da zasledovati do 1. stoletja po Kr. Izborne risbe in načrti arhitekta E. Dyggve znatno olajšujejo razumevanje Broenstedovih izvajanj. V celotnem kompleksu cerkve in z njo združenih stavb je zasledil šest period, od teh sega prva še v prvo stoletje po Kr., namreč pagansko pokopališče, ki se je rabilo še v 4. stoletju. Napisov iz te dobe je malo. Za časa Dioklecijanovega preganjanja je l. 304. umrl mučeniške smrti Asterij in omenjeni štirje vojaki ter so bili vsi pokopani na pokopališču v Kapljuču. S tem se začena krščanska perioda. Asterij je bil pač pokopan v »exedri« kakega krščanskega sovernika, vojaki pa v bližini na prostem. Okoli 350. je bila potem pozidana imenovanim mučenikom bazilika s tremi ladijami, kakor Broensted domneva, najstarejša v Saloni. Veliko in razkošno pač ni bilo to svetišče, verska občina je očitno razpolagala s pičlimi sredstvi. Stranske ladije so bile ločene od glavne s štirioglatimi slopi, revna občina si ni mogla privoščiti finejših stebrov. Najlepši kras v tej cerkvi so bili mozaiki na tlaku. Z različnimi stavbenimi spremembami, ki so jih deloma povzročili barbarski navali, je ostala cerkev do sredine 6. stoletja. Težki položaj Salone in njene okolice je prisilil revno prebivalstvo v Kapljuču, da je opustilo cerkev. Sv. ostanke so prenesli v znamenito cerkev mučenikov v Manastirinah, ki jo je opisal dr. R. Egger v »Forschungen«, o čemer je poročal tudi »Časopis« v l. XXI. (1926), str. 140—142. Pa tudi tu niso kapljučki mučeniki našli trajnega miru; barbarski navali so zasegli tudi manastirinsko cerkev, ki je končno v zelo omejenem obsegu služila le še za silo kot cerkev. Ko je končno početkom 7. stoletja zadela Salono strašna katastrofa in so bile Manastirine do tal porušene, je kosti salonitanskih mučenikov odposlanec papeža Ivana IV., opat Martin odnesel v Rim in so jih shranili v Venancijevi kapeli pri lateranski baziliki. Znani stenski mozaik v tej kapeli spominja še danes na dalmatinske mučenike.

Revna kapljučka bazilika kaže poleg mozaikov s priprostimi pleteži in napisnimi polji le malo plastičnega ali kakega drugega okrasja. Tudi napisov se je našlo razmeroma malo, vse drugače kakor pri bogatejši manastirinski pokopališčni cerkvi, vendar nam podaja ta publikacija danskih učenjakov jasno sliko o starokrščanskem življenju v dalmatinski metropoli in prav po svoji opreki z manastirinsko baziliko je ta slika zanimiva in poučna.

Prvi zvezek »Recherches« je krasno opremljen z izbornimi slikami in risbami arhitekta Dyggve. Po formatu je danska publikacija enaka oni avstrijskega arheološkega instituta, »Forschungen in Salona«, od katere sta izšla doslej dva zvezka (gl. Časopis XXI, 140). Škoda, da danska publikacija ne nosi št. III. kot nadaljevanje salonitanskih študij. To je bilo prvotno nameravano, a vodstvo avstrijskega instituta tega ni dovolilo.

Znanost s hvaležnostjo sprejema krasno publikacijo danskih učenjakov.

D. R. B. S a r i a.

МЕМОАРИ СТЕФАНА СТЕВЧЕ МИХАИЛОВИЋА од 1813 до 1842 и од 1858 до 1867. Средно их Живан Живановић. Београд 1928. 8°. 347 стр.

Srbska kraljevska akademija je z izdanjem spominov Stevče Mihailovića (v Zborniku za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda I/18) naredila dostopno za širšo javnost zelo važno gradivo novejše srbske zgodovine. Razvidno bo to, če si predočimo v glavnih obrisih osebnost Stevče Mihailovića.

Rojen je v Jagodini 1806. leta, torej v viharni dobi prvega srbskega upora. Še kot deček je izkusil na sebi vso težino narodne katastrofe iz leta 1813., ko je moral z materjo zbežati pred turškim nasiljem na avstrijska tla.

Šele čez tri leta, ko so se razmere v Srbiji nekoliko uredile, se je vrnil in se lotil po neuspešnih poizkusih z rokodelstvom trgovanja z živino. Leta 1829. se poroči s sorodnico kneza Miloša Obrenovića in kmalu nato je sprejet v državno službo. Zaporedoma vodi sedaj carinske posle v Smederevu, Beogradu in Leskovcu in pokaže pri tem organizacijski dar, ki je bil potreben in redek v dobi, ko so se polagali prvi temelji državne uprave. Leta 1836. ga knez Miloš imenuje za starešino beličkega sreza v jagodinskem okrožju in s tem zagradi Stevčo vrtnec političnih bojov. V borbi med knezom in opozicijo z oligarskimi stremljenji, ki si je kmalu nato naredila blesteč plašč »ustavobraniteljev«, je odločno na strani kneza. Z boljo in gnevom v duši je priča Miloševemu padcu 1839. Za njegovega sina in naslednika Mihaila igra Stevča že vidno, čeprav brezuspešno vlogo v korist dinastije Obrenović. Ko začne T. Vučić Perišić, glava ustavobraniteljske stranke, profesionalni upornik in demagog, upor v Kragujevcu, liti Stevča Mihailović kot načelnik čačanskega okruga knezu z oboroženim narodom na pomoč, toda pride prepozno; Vučić je že gospodar položaja, Mihailo mora zbežati v Avstrijo. Za Stevčo se začne tragedija, skoro leto dni presedi vkovan v ječi. Izpuščen na svobodo se vnovič loti trgovanja z živino, pridno dopisuje Milošu in Mihailu, ima prste vmes pri vseh poizkusih upora v prid izgnanj dinastiji in vzdržuje ozke stike s porajajočo se opozicijo liberalcev. Položaj kneza Aleksandra Karadjordjevića je postal skrajno težak, ko se je tudi on sprl z oligarhijo, slonečo na sovetu, jasen dokaz, da krivda ni ležala toliko na osebah, kakor pa v takratnem političnem sistemu Srbije. Leta 1858. se je sestala znana sv. andrejevska skupščina, na kateri igra Stevča, izbran za podpredsednika skupščine, centralno ulogo. Odstavitev Aleksandra Karadjordjevića ni zadela na velike težkoče, toda za povratek Obrenovićev je bilo le malo izgleda. Temu je nasprotoval sovet in vlada, torej poleg drugih tudi dva tako popularna moža kakor Vučić in Garašanin.

S spretno roko je privedel Mihailović tumultuarno in neorientirano skupščino v zaželjeno smer, Miloš Obrenović je bil izklican za vladarja na nemalo zaprepaščenje vladajoče klike. S trdno roko je držal vajeti v rokah, dokler ni končno prispel Miloš. Ponudeno mesto notranjega ministra je odbil, sprejel pa je mesto predsednika sojeta. Ravno tu je z ozirom na prejšnje dogodke knez Miloš potreboval prav posebno zapupne osebe. Kakor nam nazerno prikazuje v svojih spominih, sodelovanje z nezaupnim knezom, zelo dostopnim za podtikanja in obrekovanja, ni bilo ravno lahko. Z nevoljo opazuje, kako pripadniki režima, ki je vladal pred l. 1858., pridobivajo na vplivu. In ko je po smrti starega kneza zavlada njegov sin Mihailo, se je situacija v tem pogledu še odločno poslabšala. Novi vladar, vzgojen na zapadu, se je skušal rešiti vezanosti s preteklostjo, okoli sebe je hotel zbrati ljudi, ki bi bili voljni in sposobni voditi politiko širokih koncepcij, v duhu nekega dosledno zamišljenega »prosvetljenega« absolutizma, brez ozira na njih prejšnjo politično orientacijo. Za Stevčo Mihailovića, ki je še vedno mislil, da je prva potreba poravnati stare račune, je moralo biti vse to nerazumljivo in zato je moral pasti. Decembra 1861 je bil umirovljen in kmalu je nastopil paradoksní pojav, da se je začelo preganjanje ravno tiste liberalne struje iz leta

1858., ki je pod vodstvom Stevče Mihailovića izvedla prevrat v prid dinastiji Obrenović. Doba relativnega političnega zatišja, ki je sedaj napočila za Stevčo, se je nekoliko prekinila za znane epizode bombardiranja Beograda po Turkih v juniju l. 1862., ko je bil z ozirom na veliko popularnost imenovan za poveljnika narodne vojske in v tem svojstvu rešil kritično situacijo v Beogradu. Po dolgi pavzi stopi zopet v ospredje v l. 1875., ko se je vsled hercegovskega upora bližala srbsko-turška vojna. Knez Milan je potreboval vlado, dovolj močno, da prevzame težko odgovornost nase. Po predhodnem sporazumu obeh liberalnih frakcij iz l. 1858. in 1868. se je sestavilo takozvano »aktivno« ministristvo pod predsedstvom Stevče Mihailovića. V tajnih skupščinskih sejah je to ministristvo izvedlo vse potrebne predhodne mere za vojno. Septembra istega leta je sicer padlo vsled nepreračunljive narave kneza Milana, toda že aprila l. 1876. se je povrnilo skoro v isti sestavi. Ravno obdobje, ki sledi po vojni napovedi 20. junija 1876, je prineslo končno Srbiji na berlinskem kongresu junija 1878 teritorialno razširjenje in neodvisnost. Ko se je berlinski ugovor predložil in osvojil v skupščini in ko so se razpisale nove volitve, je Stevča septembra 1878 podal ostavko. Njegovo ime je na ta način nerazdružljivo spojeno z velikimi zgodovinskimi dogodki in nacionalnimi pridobitvami te dobe. V miru in tišini je preživel nato večer svojega življenja v Beogradu, kjer je umrl 19. sept. 1888. Dasi po poklicu trgovec in političar, je vendar imel smisel tudi za znanost ter je svojo hišo v oporoki zapustil srbskemu narodnemu muzeju.

Memoari žal ne obsegajo vsega tu naznačenega dolgega in uspešnega življenja. Delimo jih lahko v dva neenaka dela. Prvi, daljši obsega obdobje od 1813 do 1842. Za politično zgodovino ta del ni tolike važnosti, četudi proti koncu že prevladuje politični moment. Dogodki so gledani zelo od zunaj, brez globlje vzročne zveze. Nепrecenljivega pomena pa so ti spomini za bodočega kulturnega historika Srbije. Ravno vsled pretežno osebne note memoarov je tu prav plastično predvedena patriarhalna Srbija s svojim bujnim turško-bizantinsko-cincarskim ozadjem. Ta prvi del memoarov prestane z opisom dogodkov v letu 1842., ko je bil Stevča Mihailović, kakor že omenjeno, preganjan in zaprt. Nadaljujejo se šele z opisom dogodkov v l. 1858., ko vstopi Mihailović v dobo visoke politične aktivnosti. Ta drugi del spominov, ki opisuje sv. andrejevsko skupščino in dobo, ki je neposredno sledila, je skoro izkjučno političnega značaja in predstavlja prvovrsten zgodovinski vir, poznan in upotrebljavan od vseh historikov, ki so se bavili s tem obdobjem srbske zgodovine. Spomini se zaključijo z umirovljenjem Stevče Mihailovića koncem l. 1861., a kakor vemo, s tem še ni bila zaključena njegova politična kariera.

Navzlic temu, da je Stevča Mihailović po izobrazbi samo nadarjen avtodidakt, je slog spominov poleg vse arhaičnosti jasen in plastičen. Njih ureditev po Živanu Živanoviću, piscu znane »Političke istorije Srbije u drugoj polovici 19. vijeka«, se lahko imenuje vzorna. Živan Živanović se ni zadovoljil samo s skrbno redakcijo teksta spominov, temveč je dodejal obširen, objasnjujoč uvod in v posameznih beležkah in v prilogah je nakopičil toliko dragocenega, samostojno obdelanega gradiva, da knjiga v tej obliki poda precej zaokroženo sliko politične zgodovine Srbije v obdobju od 1815 do 1862.

Spomini Stevče Mihailovića se morajo seveda kot zgodovinski vir upotrebljavati s previdnostjo. Dogodki so slikani močno subjektivno, kar je pri politiku, ki se nahaja sredi političnih borb, pač razumljivo. Vendar moramo priznati, da obdrži Stevča Mihailović izvestno kritiko tudi napram lastni okolici in da dejstev ne zavija in ne potvarja. Da moramo poslednje oceniti kot zaslugo, kaže že površen pogled na ogromno memoarsko literaturo, nastalo po svetovni vojni!

Bogomir S t u p a n.

Sakázov Ivan: *Bulgarische Wirtschaftsgeschichte*. Berlin 1929. Vel. 8°. 294 str.

Pajsije iz Samokova je začetnik nove bolgarske zgodovine, K. Jireček največji zgodovinar Srbov in Bolgarov. Pozitivni vplivi tega velikega mojstra jugoslovanske zgodovine se odražajo močno v Skázovovem delu, ki je izšlo kot 5. knjiga zbirke »Grundriß der slavischen Philologie und Kulturgeschichte«. Zaradi pomembnosti dela naj sledi nekoliko izčrpnjše poročilo o njegovi vsebini.

Stepi ob Donu in Volgi ter večni boji so stvorili Bolgara živinorejca, ki se je l. 679., da si zasigura mirno in sigurno življenje, naselil v mejah bizantinske države. Bolgarski kan se je pravno in formalno razvijal pod vplivi Bizanta; kot največji posestnik je odločilno vplival na razvoj gospodarstva in javne gradbenosti.

Oblast vladanja se je prenesla na boljare, to je na temelju svojega vojaškega položaja in privatnega premoženja že oddavna privilegirane rodbine, katerim se priključijo še potomci stranskih linij dinastije in staro slovansko plemstvo. V dobi pokristjanjenja so bili boljari glavni steber paganstva in so pod Simeonom, ki je paganstvo zrušil, izgubili mnogo na svojem socijalnem položaju, a so se politično vzdržali kot odločujoča legislativa. Vzoredno z razvojem v Bizantu se bolgarsko boljarstvo socijalno po Simeonu zopet ojači in razvije kot sklenjen stan, ki je vodil državo v separatizmu. Kakor gre razvoj boljarstva vzoredno z Bizantom, se razvija cerkev vzoredno z vzhodom in zapadom. Samostojna, vedno vzoredno s carjem nastopajoča cerkev dobi od države posestva in brezplačne delovne sile. Temu sledeča materijalizacija cerkve omogoči bogomilstvo, ki se z novimi socijalnimi in etičnimi elementi bori 300 let proti bizantinskemu vplivom in za večje socijalne pravice ljudstva.

Svobodniki so živeli v zadrugah in na osebnih posestvih na baštini. Javnopolitično udejstvovanje svobodnikov se kaže v vojni dolžnosti, ki svobodnike obenem z dajatvami oblastim gospodarsko ubije. Iz vojnih ujetnikov in kaznjencev se je rekrutiralo suženjstvo, ki je dobilo v dobi upropaščanja Bolgarske po nomadih i. t. d. nov dotok po prodaji otrok in vstopanju v sužnost z namenom, zasigurati si golo življenje. Ko pa je tako propadal svobodnik, je naraščala potreba po narodni produkciji, ki je poleg vpliva cerkve in sočasnega razvoja v Bizantu, kjer se uveljavlja izaurijski *ὄνμος γεοργικὸς*, povzročila konec suženjstva, iz katerega se razvije nov stan, to so bili takozvani otroci.

V državi imamo tri produktivne plasti prebivalstva: živinorejske Bolgare, poljedelske Slované in grecizirano trgovsko meščanstvo. Poljedelstvo so razvijala v prvi vrsti posvetna in cerkvena veleposestva, ki so imela na razpolago dovolj cenjenih delovnih sil podložnikov. V mestih so Bolgari videli samo trdnjave in nič več. Ekstenzivno poljedelstvo je produciralo rž, proso, krščanstvo dvigne produkcijo pšenice, poleg katere igra izredno vlogo vino, lan in konoplja. Nomadska živinoreja se je izpremenila v živinorejo na privatnih in soseskih tleh, ki že zgodaj izrablja planinske pašnike. Radi vojaških in transportnih ozirov so bili najvažnejši konji, katere je gojila zlasti aristokracija. Govedo je bilo doma na kmetskih posestvih in v mestih ter je predstavljalo temelj narodnega premoženja. Izredno važno vlogo je igralo čebelarstvo, medtem ko lov narodno-gospodarsko ni prihajal do veljave.

Z obrtjo so se pečali tujci. Domača obrt je predelavala za obleko kože, lan in volno. Primitivna fortifikacijska dela so bila izvršena pod vplivom bizantinske *καστροποιίας* kot tlaka. Stavbe so bile lesene; posledica tega je bil razvoj mizarstva in značilne bolgarske narodne umetnosti izrezovanja lesa, ki se je razvilo zlasti na bolgarskih dvorih in v samostanih, medtem ko se je na carskem dvoru razvilo pod bizantinskimi vplivi miniaturno slikarstvo. Keramična obrt je cvetela v okolici stare

Preslave. Vsi obrtniki pa so delali le po naročilu in kot taki samo obdelovali od naročnika prinešeni material.

Trgovina je bila v popolni odvisnosti od Bizanta, ki je na osnovi geografske lege v središču poti, ki vežejo gospodarska središča Prednje Azije, postal komisijonar in posredovalec vsega blaga, ki ga je srednjeveška Evropa rabila. Z davki in darili je pridobil Bizant Bolgarsko, skozi katero so šle glavne suhozemske trgovske poti v Evropo, za nevtralitetno politiko, ki je trajala do Kruma. Bizantinske dajatve so obogatile dvor in boljare, kar je povzročilo prvo večje povpraševanje in trgovsko pogodbo med Bolgarsko in Bizantom l. 716. Radi mnogih monopolov je stavil Bizant vso zunanjo trgovino pod državno kontrolo, zraven pa si zasigural Bolgarsko kot trg za sirovine. Požvljenje bolgarske narodne zavesti povzroči spore med Bolgari in Slovani in l. 761. odhod 208.000 Slovanov v Malo Azijo. Z izgubo tolikih najproduktivnejših sil, obenem pa z ofenzivno politiko proti Bizantu, katero začne Krum, da vojaškim potom izsili iz Bizanta novce za državne potrebe, nastane zastoj v produkciji in trgovini. Politično se je država razširila, njene zveze postale vsestranske, in da postane Bolgarija mednarodno ravnopravna, da trajno uredi pravne razmere s sosedi ter da razvije gospodarsko sposobnost Bolgarov, je postalo pokristjanjenje zgodovinska nujnost. Pokristjanjenje se je izvedlo pod bizantinskimi vplivi in Bizant je postal največji dobavitelj cerkvenih orodij, posod, mašnih oblek, obenem pa si je skušal z bolgarskimi sirovinami zasigurati življenje industrijskega in trgovskega Carigrada, kjer dobi Bolgarska za Borisa lastni trg. Sem so Bolgari dovažali lan, med in sužnje. Za Simeona je pokristjanjena Bolgarska dosegla Črno, Marmarsko in Egejsko morje, a vozlov trgovine, Soluna in Carigrada ni mogla zavzeti, ker ji je manjkala diplomatska premoč in nadvlada na morju. Trgovske vezi med Bolgari in Bizantom je v tem času vzdrževala Mesembrija. Z utrditvijo bizantinskih zaveznikov proti Bolgarom, Rusov ob Črnem morju, začno ti konkurirati z Bolgari in v vedno večji meri zalagati Bizant z usnjem, voskom, zlasti pa s sužnji. Na donavskem ustju se kot središče ruske trgovine razvije Preslava. V nadaljnjem razvoju napravijo Macedonci konec bolgarski samostojnosti in s tem tudi konec samostojni bolgarski trgovini.

V primorskih delih balkanskega polotoka so se vedno obdržali ostanki kapitalističnega rimskega gospodarstva. Naturalno-gospodarsko orijentirani Bolgari v notranjosti polotoka so dvignili produkcijo in delo šele, ko so prešli k izrazitemu poljedelstvu in ko so agrarna veleposestva s svojimi preostatki ustvarila ponudbo ter s tem oživila izmenjavo produktov in gospodarsko nivelizacijo med dopolnjujočimi se živinorejskimi Bolgari in poljedelskimi Slovani ter trgovskimi primorskimi Bizantinci. Neglede na vojaško pojmovanje mesta je to polagoma kot središče uprave in sedež garnizij začelo igrati vlogo trgovskega posredovalca med konzumentom in proucentom. Propad družinskih in zadružnih avtarkij je marsikje povzročil specializiranje, tako da se cele vasi posvetijo izključno čebelarstvu, kovaštvu, lončarstvu, zidarstvu, rudarstvu i. dr., kar je imelo za posledico razvoj trgovine. Kakor je bilo vse gospodarstvo v dobi prvega carstva (679—1018) ekstenzivno, tako je tudi trgovina rahla in še izmenjevalna. Potrebe po lastnih novcih še ni in tudi tujim trgovcem, katere upoštevajo Bolgari po političnem odnošaju zemelj, od koder so, do Bolgarije in njenih sovražnikov, zadoščajo bizantinski novci. Državi se davki še v XI. stoletju plačujejo v žitu in vinu.

Ako so se v dosedaj opisani dobi prvega bolgarskega carstva Bolgari prilagodili v novi domovini bizantinskemu kulturnemu krogu, se gospodarsko v dobi drugega carstva (1186—1398) razvijajo kot sestavni del v okviru vzhodne kulture.

V dobi drugega carstva se je položaj cerkve in boljarov socialno izboljšal na račun izgnanega bizantinskega veleposestnika. Poleg tega se je veleposestniška zemlja

večala s krčenjem gozdov in na račun sosečke skupnosti, kjer je veleposestnik s svojim pravnim položajem, ki je združeval vojaška in upravna dostojanstva, prevladoval. Kakor v ostali Evropi se je tudi v Bolgariji privatni fevdalni položaj združeval z javno-pravnim upravnim, vsled česar je veleposestvom bilo možno uporabljati globe, uradna posestva i. t. d. v osebno korist. Mnogo je k temu pripomogla pronija, poleg tega večja sposobnost preboleti gospodarske udarce, kakor je to slučaj pri kmetu, ter večja intenzivnost v akumulaciji kapitala. Prosti kmet je v tej dobi propadel vsled vojn, opustošenj, tributov, rekrutacij, rekvizicij, epidemij, suš in na pomanjkanju delovnih sil. Razvoj, ki vodi do propada kmeta in prevlade veleposestva, se začne že koncem prvega in se zaključi koncem drugega carstva.

Srednjeveško gospodarstvo ni trpelo — kakor danes — na pomanjkanju zemlje, ampak na pomanjkanju delovnih sil. Država je zato prisilila številne sužnje in kmeta k delu na veleposestniški zemlji. Preostatek produkcije je čuval veleposestnika pred katastrofo v težkih časih; takrat je tudi kmetu edino veleposestnik mógel pomagati, vsled česar je odvisnost kmeta od veleposestnika postajala še večja. Na drugi strani pa je nadprodukcija postala temelj za trg, odkoder je dotekal veleposestvu denar. Obenem s tem je rasel politični vpliv agrarnega kapitala. Nekdaj samostojnega kmeta, ki je bil steber prvega carstva, so ubile dvije vojne med Bizantom, Bolgari, Rusi, Pečenegi, Kumani, Križarji in Tatari. Za meščanstvo so bile te vojne katastrofalne, ker so Bolgari, n. pr. Kalojan, razganjali mesta, da odzamejo Bizantu vojaška oporišča. V teh razmerah je imela zemlja za kmeta vedno manj veljave, vsled česar jo je tudi manj vneto branil. Izginila je razlika med svobodnimi in odvisnimi, ker je nad eksistenco gospodarsko slabega zavladala država z interesi veleposestva.

Iz svobodnih in odvisnih kmetov nastanejo pareki, kmeti, privezani na grudo, ki je svobodna last edino še carja, boljarov in cerkve. S priklenitvijo na grudo je država preprečila odtok prebivalstva in zasigurala veleposestvu delovne sile. Iz sužnjeve nastanejo otroci, to so prvotno delavci na veleposestvih, ki se ob razpadu drugega bolgarskega carstva strnejo s pareki v eden stan.

Ker je v bolgarski zemljiški knjigi radi nizkega stanja administracije vladala anarhija in pa ker je bil davčni sistem imunitetne cerkve, zlasti še samostanov najbolj prikrojen položaju kmetov, je bil položaj samostanskih podložnikov najboljši. Samostanski davčni sistem je temeljil na osebnih dolžnostih podložnikov, ki je bil prost carskih in državnih dajatev. Samostanski podložnik je zoral površino od 0.5—1.28 ha, drugeje zopet v dobi oranja vršil tlako dveh dni v tednu. Za žetev, spravljanje sena, mlačvo žita, pletev je podložnik moral toliko dni tlačaniti, da je bilo dotično delo opravljeno po vseh podložnikih. Najtežja je bila tlaka v vinogradih, ki so morali biti okopani do Velike noči. Drugi, ki niso bili vezani na poljedelsko tlako, so vršili živinorejsko; vrejevali so samostanske pristave in vršili delo pri pripravljanju mlečnih izdelkov. Pašo živine, n. pr. kobil so oskrbovali Vlahi, ki so tudi prevažali potrebščine in pridelke iz daljnih krajev in bolj oddaljenih posestev. Obrtniki, takozvani tehničari, so kot krojači skrbeli za obleko in posteljnino menihov, kovači za poljedelsko in živinorejsko železnino, n. pr. za podkve, tesarji in zidarji za restavrancijo pogorelih poslopij, drugi zopet so pripravljali slad in pivo itd. Splošna državna in težka tlaka je bila gradnja utrd (= gradozidanje); samo meščani pa so morali postaviti posadko v utrdi (= gradoobljudenie).

Od XII. stoletja dalje je temelj bolgarskega gospodarstva poljedelstvo, kateremu pa je gnojenje še neznano. Mesto nekdanjega parkratnega sejanja žita in temu sledeče večletne praxe, se razvije trojno poljedelstvo. Poleg produkcije iz dobe prvega carstva se razvije pod vplivom krščanskih postov vrtnarstvo z zelenjavo, med katero

prevladuje česen in luk. Vedno važnejša postaja konoplja. V živinoreji postaja vsled številnih vojn število konj vedno manjše. Razvoj pastirskega žitja povzroči pravno ureditev premikanja pastirskega življa pozimi z balkanskih planin v vižino, poleti iz nižin v planine.

Konsumptivne potrebe plemstva in cerkve se izražajo v zunanjem sijaju: luksuzna obleka, stanovanje, način življenja. To je dalo mnogo dela tehničarjem iz tujine.

Pojem srednjeveškega mesta krijejo Bolgari s pojmom utrdbe, sicer se mesto loči od vasi le v tem, da se v njem čete oborožijo in formirajo. Kot varni kraji so postala mesta torišča duhovščine in boljarov, kar je razvilo trgovino in obrt. Kljub temu pa je bilo kmetijstvo temelj mestni produkciji. Bolgar v mestu je kmet, trgovec in obrtnik je Grk, Dubrovničan ali Italijan. Na cerkvenem trgu so se vršili semiji, vsako mesto je imelo še specialna tržišča, Sofija n. pr. za baker, vsaka narodnost svoj mestni del. Narodnostno in socialno pestro meščanstvo je produciralo volno, razvilo trgovino s sirovinami, ustvarilo na Donavi ribarstvo, v Trnovem pa svilarstvo. Obrtnik je bil dninar tistega, ki ga je najel in je osebno garantiral za kvaliteto izgotovljene robe. Poleg uprave, cerkve, vojaštva so prišli kot važen trgovski činitelj v poštev tuji kupci, ki so vodili karavansko trgovino, katero so pospeševala padališta na glavnih cestah. Do IX. stol. je vodilo trgovino krošnjarstvo, nato pa sejmarstvo, katerega so dvigali večdnevni velesejmi. Bolgarske karavane so posečale flandrijske velesejme. Sejme in velesejme so vodili mestni kefalije. Trgovina v Bolgariji ni bila kot drugod v Evropi pravno osigurana; osiguravalo jo je samo religiozno razpoloženje ob velikih cerkvenih praznikih, ob katerih so se vršili semiji. Položaj tujih trgovcev so uravnavale trgovske pogodbe, po katerih so imeli tujci v mestih kot Silistra, Mesembrija, Plovdiv, Varna, Sofija skladno pravico. Genovežani so si pridobili celo pravo eksteritorialnosti in odpravo solidarnege jamstva.

Organizatorji križarskih vojn Benetke, Genova, Pisa, Normani so z ustanovitvijo križarske politične moči v Siriji prevzemali v lastne roke posredovanje med Azijo in Evropo in tudi Bizantom. Da odbijejo Komneni Normane z Balkana, so se zvezali z italjskimi mesti, da pa odbijejo nevarnost trgovske izolacije Bizanta po italjski buržoaziji in njenem kapitalu v Siriji, so skušali Komneni napeljati s privilegiji trgovstvo italjskih mest v Bizant. Privilegiji Komnenov Italijanom so segali teritorialno na sever do Balkana. Bolgarska trgovina te dobe je bila na zahodu usmerjena na Solun, iz ozemlja Marice pa je trgovina z žitom cvetela v Rodostu. Najvažnejše bolgarsko tržišče pa je bil Carigrad, posebno, ko je bil del ceste Beograd—Carigrad v bolgarskih rokah. Na tej cesti je Plovdiv trgoval direktno s Srednjo Evropo in zamenjaval kože in živino za carigrajske in italjske manufakture. Sofija je postala trgovsko središče šele, ko so zahodno bolgarsko trgovino v XIV. stoletju pritegnili Dubrovničani na sebe po cesti Küstendil—Novo brdo—Brskovo. Važni pa so postali Dubrovničani v bolgarski trgovini, ko so v borbah Kalojana bili prekinjeni stiki s Carigradom in Solunom in ko je madžarska ekspanzija na Balkanu onemogočala trgovske zveze s Srednjo Evropo. Dubrovniška trgovina je dobila od Ivana Asena II. neomejene privilegije, ker domače trgovine še ni bilo. Dubrovničani so bili za Bolgarijo glavni dobavitelji soli in orožja ter uvozniki italijanskega sukna. Po pogodbi Mihaela Asena z Dubrovnikom l. 1253. lahko Bolgari carine prosto trgujejo v Dubrovniku in obratno, dokaz za nastajanje bolgarskega trgovskega stanu.

Latinsko cesarstvo in njegov padec sta poostrila konkurenco med Benetkami in Genovo v Črnem morju. Bolgari so stali na strani Benetk proti zaveznikom paleološkega Bizanta, Genovežanom; tako so na bolgarskih obalah prevladali Benečani, ki so z izvažanjem žita ustvarili temelj pristanišču v Varni. Bolgarsko-beneška trgovska po-

godba l. 1352. očitno kaže, da je Bolgarska izšla iz dobe trgovskih privilegijev k čuvanju interesov države in državne blagajne. »Guerra di Chioggia« je izrinila Benečane iz pontskega vodovja. Genovsko-bolgarska trgovska pogodba iz l. 1387. zagotavlja Genovežanom eksteritorialnost, ugotovi osebno odgovornost dolžnika in prizna izjavo prič kot sredstvo za ugotovitev materialne resnice. Denarno gospodarstvo je v trgovini že močno razvito; med Genovežani in Bolgari velja mednarodni kurz denarja v Perli. V obtočku prevladuje vedno bizantinski in laški denar nad srebrnim in bakrenim bolgarskim, katerega je začel kovati Kalojan.

Središča obdonavske trgovine so bila na vzhodu Silistra, na zahodu pa Vidin, kjer so imeli glavno besedo Dubrovničani.

Politično in socialno razdrobljena po veleposestnikih, gospodarsko prepuščena na zahodu Dubrovniku, na vzhodu Genovi in na jugu Grkom je Bolgarska bila nesposobna za odpor proti Turkom, ki so 1389 postali definitivno gospodarji vse Bolgarije. Obratno kot v Bosni in Hercegovini so Turki razgnali veleposestnike, ki so predstavljali bolgarsko politično moč. Lastnina zemlje se je organizirala v spahiluku. Krščansko prebivalstvo pa so znali Turki razdvojiti v privilegirano in nepriviligirano.

Predstavitelji privilegirane raje so bili raznovrstni. Vojnigani so morali služiti v vojski in kositi sultanove travnike okoli Odrina in Carigrada. Dervendži so skrbeli za varnost in mir na cestah in prehodih. Policijsko oblast so predstavljali martoloci. Dogandži so skrbeli za udomačenje poštnih sokolov in so spremljali turške dostojanstvenike na lovu. Čaltakči so bili obdelovalci sultanovih rižnih polj v Plovdivski kotlini. Madendži so bili rudarji, Kümürdži pa drvarji, ki so skrbeli za oglje in les za državna poslopja. Bili so osebno in tudi cerkveno prosti, oproščeni tlake in večjih davkov. Iz njihovih vrst so izšli borci za bolgarsko osvobodjenje.

Za nepriviligirano rajo so značilni: kesimdzije, ki so živeli na dednih posestvih in obdelovali spahijsko zemljo proti dohodkom, katere je svobodno odmerjal aga, beg ali spahija; socialno najnižji so bili rataj-momci, ki so imeli stan na gospodovem posestvu in dobivali za obdelovanje zemlje plačo in natura; kot najemniki so tipični ispodžji, ki so delili dohodke zemlje z ago na polovico. Splošno pa je mir XV. stoletja in zlom veleposestev izboljšal agrarno-pravni položaj ljudstva.

V XVI. stoletju je z intenzivnejšo turško kolonizacijo prišlo do veljave kulturno nižje nomadsko gospodarstvo. V krizi, ki je nastala radi nadvlade gospodarsko nižjih Turkov nad Bolgari, je Turek prepustil obdelovanje zemlje Bolgaru ter se zadovoljil z upravo države, veselim življenjem in religioznim mysticismom. Vsled nizke kulture in pomanjkanja regeneracije je nastopilo propadanje fevdalnega spahiluka. Kakor v dobi drugega carstva je zrasla sedaj mesto moči veleposestnikov moč spahijev in prvotna administrativna odvisnost se je izpremenila v socialno podložništvo kmeta do spahije. V XVIII. stoletju so se definitivno razvili čiflikči, timari in zijamati so postali dedna lastnina, delovne sile na njih pa podložniki; položaj je sličen onemu ob prihodu Turkov.

Vojni duh in parazitsko življenje je gospodarsko Turke uspaval. Poljedelstvo je v primeri z zahodno Evropo počasi napredovalo. Njegov razmah so zlasti ovirale rekvizicije, proti katerim se je ljudstvo borilo s pasivno rezistenco, da je produciralo samo za lastno potrebo. Uvaja se gnojenje, za oranje pa se rabi lesen plug, s katerim lahko kmet orje 3—4 dni. Mlačvo so opravili konji ali dikanija. Kot novi kulture se razvijeta riž in tobak. Visoko se dvigne vrtnarstvo, ki je bilo združeno organizirano v tajjih, okoli Trevne, Leskovca in Dupnice ter blizu garnizij Šumen, Varna, Ruščuk, Vidin, Silistra. Pod vplivom Turkov je postala osrednja panoga gospodarstva živinoreja, katero so pospeševale stepi severne Bolgarije, balkanski gozdovi in travnate po-

ljane med Balkanom in Egejskim morjem. Kakor vrtnarstvo je tudi pašništvo in mlekarstvo prevzelo združne oblike organizacije. Svinjereja pod vplivom Turkov nazaduje, močno pa se dvigne ribarstvo na Donavi. Pod turškimi vplivi se razvija v mestih obrt, na deželi pa prekajevanje in konzerviranje mesa, žganjarstvo in produkcija rožnega olja, ki se sicer v Bolgariji omenja že v VII. stoletju. Poleg svilarstva se razvije krznarstvo in v krajih Čiprovec, Samokov in Zlatica rudarstvo.

Vpadi Turkov so v XIV. stoletju dezorganizirali gospodarstvo in promet na Balkanskem polotoku in strli s tem nasprotnikove moči. Po nadvladi Balkana so se Turki naselili predvsem v mestih. Italški trgovci so bili izgnani in kot trgovci so poleg Grkov in Židov igrali izredno vlogo največji diplomati slovanskega juga Dubrovničani. Kot nomadi, ki niso poznali smotrene produkcije, so ostali Turki dolgo brez trgovskih stikov s sosedi. Religija in pravo, uprava in finance so bile urejene z vidikov parazitstva in izrabljanja Bolgara. Kot vojaška država pa je videla Turčija povsod samo nasprotnike, kar je značilno za vsako principijelno borbo kultur, vsled česar ni v takih slučajih mesta za diplomatsko in gospodarsko sodelovanje. Odkritje poti v Indijo in Ameriko je napravilo iz Črnega mrtvo morje ter je po križarskih vojnah že itak zmanjšani mednarodni gospodarski vpliv Carigrada zopet znižalo. Vse to je povzročilo, da so bili Turki mesto zveze začetkom novega veka 200 let gospodarska ograja v stikih med Evropo in Azijo.

V tej dobi je postala Bolgarska središče turške države in to ostala do 1878. Bolgarska je bila baza za oborožitev, aprovizacijo in transport turške vojne sile, bolgarska mesta pa oporišča turškega režima. To daje Bolgariji specijelen, od Srbije in Grčije popolnoma različen položaj. Mesta Trnovo, Anchialos, Mesembrija, ki so imela radi svoje geopolitične lege v drugem carstvu izreden položaj, propadejo; pravtako propadejo prejšnja vojaško najvažnejša bolgarska mesta na bizantinski fronti, na mesto njih pa se razvijejo nova na Donavi, kot Vidin, Nikopol in Varna. Na geografski in gospodarski osi Balkana se kot novi sedeži uprave dvignejo Plovdiv in Sofija. Na tej cesti so nasledniki mansionov in padališč skrbeli za karavane; iz teh karavanskih postaj so se na sejmarstvu razvile palanke: Caribrod, Harmanli, Tatar-Pazandžik, druge zopet na Donavi na cesti iz Sofije v Macedonijo. Tretji tip mest pa je nastal v pred Turki varnih gorskih zavetiščih, kot Gabrovo, Trevna, Trojan, Koprivštica, Panagjurište.

Produktivno so se Turki udeleževali samo v onih panogah, ki so bile kakor strojarstvo ali kovaštvo v zvezi z nomadskim življenjem. Hišnega in kulturnega življenja sploh pa niso znali prilagoditi evropskim kulturam, vsled česar so propadali. Pomanjkljiva rodbinska higijena je omogočila epidemijam decimiranje turškega mestnega prebivalstva, na mesto katerega se priseljuje v mesto podeželski Bolgar, ki koncem XVIII. stoletja že v mestih prevladuje. Da so se pa Bolgari gospodarsko vzdržali, zlasti še v dobi kirdžalij (1792—1804), so morali kot prehranjujoči element izrabiti vse svoje gospodarske sposobnosti in vzdrževati stike z glavnim konzumentom, s Turki.

Obrtni razvoj je bil utemeljen v potrebah razvijajoče se državne uprave in turške stalne vojske. Kot producent ni imel Bolgar nobenega konkurenta v Turčiji, radi slabih cest tudi ne izven nje. Tkalstvo in izdelovanje volnenega blaga se je razvijalo po predelovanju delodajalčevega blaga po delavcu, dokler se l. 1875. z ustanovitvijo tovarne v Slivnu s produkcijo 200.000 m volnenega blaga ne začne kapitalistični industrijski obrat. Važno izdelovanje preprog in izrazita bolgarska obrt vrvičarstvo je našlo odjemalce na velikih sejmih v Uzundžovem in v Eski Džumaji, dokler ni po osvobojenju evropska industrija vrvičarstva ubila. Strojarstvo in usnjarstvo je bilo doma v Ka-

zanliku, Stari Zagori, Tatar-Pazadžiku, Gabrovem, Etropolah, Karlovem, Haskovu, Čirpanu, Samokovu in Šumnu, rudarstvo pa okoli Samokova.

Bolgarski obrtniki so bili organizirani v cehih, ki so po Sulejmanu I. kontrolirali produkte in cene. Cehi so bili juridične osebe z lastnim sodstvom in banke, ki so finansirale podjetja članov z obrestmi po 10—50%. Po narodnosti so bili cehi mešani, turški in bolgarski; zadnji so skrbeli za bolgarske cerkve, šole in narodne svečanosti. Člani cehov so bili mojstri. Delovni čas za pomočnike in učence je trajal po leti od zore do mraka = 8 ur, pozimi pa so delali 2—3 ure pred in po solnčnem zahodu. Odpočili so si pomočniki in učenci v številnih praznikih.

Turki, ki niso bili nikoli pomorci, so razvili trgovino samo na suhem. Najvažnejša balkanska cesta Beograd—Carigrad je s poselitvijo Turkov in z ujedinjenjem pod eno politično oblastjo močno oživela. Visoko so se povzpela kot središča Pomaričja Odrin in Plovdiv, kot sedež beglerbegluka pa Sofija; njeno trgovino so imeli v rokah Dubrovničani in Židje. Trgovina med Vlaško in Bolgarijo je bila radi obojestranske iste produkcije le rahla. Donava je v začetku turške vlade služila le vojnim transportom; oživela je donavska trgovina s poživljenjem črnomske trgovine, ko je Rusija l. 1783. izsilila otvoritev Bospora in Dardanel. Notranja bolgarska trgovina izmenjuje blago med mestom in vasjo. Mestni trg-čaršija je zadovoljeval potrebe meščanov. Večja mesta so imela pokrite prodajalne — bezistene in stavbe za prenočitev potnikov in živine — kuršumli-hane. Največji promet pa so razvijali velesejmi, ki so trajali ves teden. Pod varstvom vojaštva, ki je čuvalo tudi prevoz, se je vršil v severni Bolgariji velesejem v Eski-Džumaji, v južni pa še večji (50.—60.000 ljudi) v Uzundžovcem. Z železnici sta oba velesejma prestala. V daljni trgovini so bili mlečni izdelki in riž monopolizirani za Carigrad, v prosti trgovini pa je Bolgarija zalagala Carigrad z žitom, medom, voskom in svilo. Tobak je šel na Krim, volna v Srednjo Evropo in Italijo, kože v Marseille, safijan, les, oglje, preproge in volneni izdelki v črnomske zemlje, vrvce pa v Bosno in Malo Azijo. Iz Francije in Velike Britanije je uvažala Bolgarija po morju kolonialno blago, iz podonavskih in sudetskih zemelj pa industrijalije.

Nastoj narodne, demokratske in gospodarsko svobodne Bolgarske (1878) je omogočil delavnemu, varčnemu in podjetnemu Bolgaru gospodarski procvit na kapitalistični podlagi. Agrarna reforma je odpravila stanovske in posestne neenakosti ter ustvarila posestva, kjer je pripadlo l. 1912. (kakor se sploh vsi nadaljnji podatki nanašajo na l. 1912.) na eno osebo 0,92 ha, na družino pa 5,4 ha zemlje. Poljedelstvo izrablja 4.087.269 ha, kar znaša 42,3% državne površine in 51,1% vse produktivne zemlje. Površina obdelane zemlje narašča hitreje kot prebivalstvo. Od obdelane zemlje je 87% njiv, 10% travnikov, 1,3% vinogradov in 0,6% vrtov. Polovica njiv je posejana s pšenico. Produktivnost zemlje se je od razdobja 1905—1909, ko je znašala 9,2 q na ha, dvignila l. 1912. na 10,4 q na 1 ha. Najdobičkanosnejša bolgarska kultura je tobak. Produkcija sladkorne pese je omogočila bolgarski sladkorni industriji osamosvojitve od tujine. Industrijalizacija poljedelstva napreduje počasi, tako da je pred balkanskimi vojnami obdelovalo šele 20% kmetov svoja polja z modernimi plugi. Produkcija živinske krme je še ekstenzivna in živinoreja pomožna panoga poljedelstva. 8752 izključno živinorejskim posestvom stoji nasproti 494.951 poljedelskih posestev. Po številu prednjačijo radi mleka, volne in kože cenjene ovce. Kot delovna sila so važni voli, od katerih ima vsako posestvo povprečno dva, svinj pa samo eno. Lepi konji se gojijo okoli Šumna.

Sredi XIX. stoletja je začela bolgarska domača obrt trpeti pod konkurenco evropske industrije. V svobodni državi so visoke državne potrebe vse podražile, vsled česar je postalo nujno intenziviranje obratovanja in zmanjšanje produkcijskih stroškov.

Potrebe armade in uprave so ustvarile narodno industrijo, splošne gospodarske potrebe pa železnice in ceste. V zvezi s tem pa je domača obrt propadala in nova narodna industrija je morala zaposliti brezposelne kvalificirane delovne sile propadle domače obrti; današnja bolgarska industrijska središča so ob enem mesta nekdanje domače obrti. Pred balkanskimi vojnami pa je bilo ekstenzivno kmetijstvo glavni oddajalec delovnih sil industriji. L. 1910. je bilo 52.2% delavcev doma s kmetov in 38.7% se jih je bavilo pred prihodom v industrijo s poljedelstvom. Protekcijonistična industrijska politika (oprostitev pridobnine, obrtnega in hišnega davka, carine prost uvoz strojev in sirovin, 35% popust po železnicah, prednost pri državnih dobavah tudi pri 15% višji ceni, pravica koncesij) je dvignila najvišje tekstilno, lesno in metalno industrijo ter industrijo živil; mliinska, sladkorna, spirituozna in keramična industrija krijejo popolnoma potrebe domačega trga. Središča industrij so Sofija, Ruščuk, Varna, Plovdiv, Gabrovo, Sliven in Šumen.

L. 1864. je z otvoritvijo proge Varna—Ruščuk stekla prva bolgarska železnica, ki je preko Bukarešte zvezala Bolgarijo s Srednjo Evropo. Na berlinskem kongresu zaukazana linija Caribrod—Sofija—Plovdiv—Odrin je bila otvorjena l. 1880. Ko so l. 1910. po dokončani transbalkanski železnici dokončali progo Sofija—Varna, je bilo postavljeno ogrodje bolgarskih železnic. Pomorski promet, zlasti izvoz žita, je razvil Varno in začetkom XIX. stoletja na zeleni trati nastali Burgas; pomanjkanje obdnavske železnice oživlja promet na Donavi, ki se koncentrirra v Ruščuku. —

Dostojnejše ko s Sakâzovovim delom Bolgari niso mogli proslaviti Simeona in osvobojenja pred nemškimi svetom. Na veliki vrednosti knjige, ki nudi ogromen material in mnogo novih gospodarsko-zgodovinskih misli, ne izpremeni mnogo dejstvo, da ta material ni povsod metodično in razvojno urejen. Težko je izogniti se ponavljanju pri opisovanju produkcije in trgovine, ali pa trgovine poleg prometa. Pomanjkanje metodične urejenosti materiala nam pa kaže na nov problem v podrobnih gospodarsko-zgodovinskih razpravah, katerega dosedanje splošne gospodarske zgodovine še niso občutile. Želimo samo, da bi avtor, ki je, ko je bila knjiga dotiskana, našel v italijanskih in dubrovniških arhivih novo gradivo za bolgarsko gospodarsko zgodovino XV.—XVII. stoletja, v skorajšnji drugi izdaji z izrabo novega materiala rešil tudi metodično vprašanje ureditve gradiva!

Frano Baš.

Društveni glasnik.

Muzejsko društvo v Ptuj.

(Poročilo o društvenem delu od občnega zbora, dne 28. marca 1928 do 25. aprila 1929.)

Minulo društveno leto se je izpolnila že davna želja našega društva, namreč da čobi za svoje zbirke, ki so tekom let zelo narastle, nove prostore, kajti prejšnji v drž. real. gimnaziji so postali pretesni. Mestna občina, na čelu g. župan Mihael Brenčič in magistratni ravnatelj dr. Zavadlal, je z nakupom nekdanjega dominikanskega samostana rešila to veliko vprašanje s tem, da je določila muzeju nove prostore. Z veliko požrtvovalnostjo, ne strašeč se ogromnih stroškov, je občinski svet adaptiral vse prostore za novi muzej, dal na razpolago vsa sredstva, da so se mogle očuvati freske in deloma že očistiti prekrasne štukature. Tako se je za vselej ohranila zgodovinsko znamenita zgradba gotovega propada, ki so jo hoteli prejšnji lastniki prezidati v

tovarno. Na tem mestu še enkrat najpristrčnejša zahvala vrlim mestnim očetom in vsem, ki so pomagali uresničiti želje ljubiteljev zgodovinskih znamenitosti našega mesteca.

Adapcijska dela in arheološka raziskovanja. Pri prezidavi in očiščenju novih muzejskih prostorov so se odkrili nepričakovano bogati in krasni zakladi iz srednjega in začetka novega veka, kakor: romansko in gotško okno z vitkima stebroma, med njima zazidana goska vrata na zunanjem zidu prvotne cerkve iz prve polovice XIII. stol. Dognal se je tudi gotški obok, ki je vodil v apsidu. Predrla so se tudi lepa zazidana gotška vrata ob gotskem križnem hodniku, ki vodijo na notranje samostansko dvorišče, kjer se je odkril na zidu rimski kamen z ornamentom. G. univ. prof. dr. B. Saria in g. konzerv. V. Skrabar sta napravila poskusna prekopavanja na imenovanem dvorišču, v prvotni cerkvi in pred samostanom, pri čemer se je dosegla velikost in lega nekdanjega samostana s cerkvijo. Pri tem sta tudi zadela na ostanke rimskih zidov, opek, kosti, iz prvotne kripote, črepinj, svetilčic, rim. denarjev, na dvorišču pa sta odkrila z opeko tlakovana rim. tla. O stavbinskih znamenitostih so se napravile fotografije, natančni načrti in skice. Znamenite so pred vsem odkrite freske iz XIII. stol. in poznejše dobe, napisi, slikarije in prekrasna štukatura v refektoriju. Štukature je že skoraj očistil z veščo roko strokovnjak iz Splita, ki mu je pomagal tukajšnji zidarski mojster Horvat. Freske in slike v refektoriju in ob križnem hodniku je deloma restavriral in očistil g. Adolf Gailhofer jun. z Dunaja. Skozi kripto poznejše cerkve se je napravil vhod in stopnišče v lapidarij, ki je nameščen v pritličju srednjega dela poznejše cerkve.

Druga odkritja: V jeseni prejšnjega leta so delavci v oblastni sadjarski drevesnici na vznožju Panorame (Felberšak) odkrili ostanke ogromnega rimskega poslopja. Našli so med ruševinami lep rim. vodnjak, čigar zgornji del je en sam ogromen kamen z okroglo odprtino. Vodnjak se nahaja sedaj na dvorišču grada Gornji Ptuj.

Preselitev muzeja se je vršila od 12. julija 1928 do 19. julija 1928 pod vodstvom in po načrtih not. nam. konzervatorja Viktorja Skrabarja iz Ptuja. Sodelovali so pri urejevanju in čiščenju zbirk g. prof. R. Bratanič iz Niša, šol. uprav. U. Reček iz Ptuja, ga. učiteljica Mervič, gdč. cand. phil. Emilija Smolčić, gdč. Bratković, muz. ravn. gosp. dr. Mihovil Abramič iz Splita, mešč. šol. učit. g. Adolf Gailhofer z Dunaja, mešč. šol. učitelj g. Rudolf Gailhofer iz Ptuja ter dežel. konzervator dr. Francè Stelè iz Ljubljane.

Lapidarij se je prenesel v dnevih od 4. do 26. septembra 1928 pod vodstvom g. konzervatorja Vik. Skrabarja ter tajnika g. Antona Smodiča jun.

Nato se je napravil na muzej napis »Mestni Ferkov muzej«.

Otvoritev: V dnevih 3., 4. in 5. novembra se je vršila slovesna otvoritev novega muzeja, združena s 35letnico obstoja Muzejskega društva v Ptuj, po sledečem sporedu: Dne 3. nov. je bil zvečer sprejem gostov. Dne 4. nov. dopoldne otvoritev novega Mestnega Ferkovega muzeja, popoldne ogled grada s svojimi umetninami ter predavanja arheologov, zvečer orgeljsko predvajanje v minoritskem samostanu. Prihodnji dan pa je bil ogled mesta in popoldne izlet v Haloze in poset grada Borl.

Odzvali se niso otvoritvi v ogromnem številu samo meščani in domačini bližnje okolice, ampak častno so bili zastopani gostje vseh krajev naše domovine, a s posebnim veseljem moramo zabeležiti častni odziv historikov in arheologov iz inozemstva. Došlo je nadalje veliko število čestitk iz vseh krajev naše države in inozemstva.

Dne 4. nov. 1928 se je na slovesen način otvoril v prisotnosti cerkv. in oblastn. dostojanstvenikov, arheologov, zgodovinarjev in meščanstva novi »Mestni Ferkov muzej«. Vsi udeleženci tu- in inozemstva so poslali Nj. Vel. kralju Aleksandra I. kot vrhovnemu zaščitniku umetnosti in znanosti udanostno brzojavko, za kar se je Nj. Ve-

ličanstvo najprisrčneje zahvalilo. Slavnosti so se zaključile prihodnji dan z auto-izletom gostov tujcev v naše zelene in vinorodne Haloze.

Z novo otvorjenim muzejem in dosedanjim mnogoštevilnim posetom se je jasno dokazalo, da naš lokalni muzej ni samo v čast našemu mestu in ožji domovini, ampak tudi znan inozemstvu.

O b i s k i: Poleg mnogoštevilnih posetnikov, raznih šol in drugih omenim najodličnejše: Patrijarh srbski Dimitrije 11. VII. 1928. Arheol. in historič. seminar iz Ljubljane 16. VI. 1928. Češkoslovaški bogoslovci iz Olomuca 1. VIII. 1928. Mariborsko Zgodovinsko in Muzejsko društvo 1. IX. 1928. Prof. dr. E. Krüger, muzejski ravnatelj iz Trier-ja 23. IX. 1928. Prof. dr. Goebler, muzejski ravnatelj iz Stuttgarta. Prostor ne dopušča naštevati mnogoštevilnih znanstvenikov in posetnikov, ki so obiskali novo tvorjeni muzej.

P o m n o ž i t e v z b i r k: 1. Mestni mejnik (Burgfried) iz l. 1689., najden v Dražencih pri Ptuju. Daroval g. konz. V. Skrabar. 2. Sedeč Kristusov kipec iz žgane gline, najden na Ravni gori (Hrvatska). 3. Lesen Marijin kipec z Mestnega vrha. 4. Čepica črnogorske narodne noše. 5. Bakrorez Marije Device s Ptujске gore iz l. 1660. s pridržkom lastninske pravice. 6. Bakrena spominska kolajna 400-letnice odkritja Amerike. 7. Zbirka novejšega bakrenega in zasilnega denarja. 8. Zbirka papirnatega ruskega in zasilnega denarja. Vse te predmete je daroval društvu tajnik g. A. Smodič. 9. Blagajniška knjiga ptujске cehovske bolnice. Daroval g. univerz. prof. B. Saria. 10. Tehtnica z uteži iz prve polovice 17. stol. Darovala gdč. Ema Kraeber. 11. Zbirka papirnatega denarja. 12. Mramornata spominska plošča iz nove mestne hiše. 13. Oglasna lesena deska za veselice iz začetka prejšnjega stoletja, najdena na podstrešju starega strelišča. Slednje tri predmete darovala mestna občina. 14. 7 rim. bakrenih novcev. Daroval šol. uprav. Uroš Peček. 15. Odlitek žiga ptujskega gospoda Hartnida ptujskega iz l. 1243. Daroval g. Mravljak iz Vuzenice. 16. Star vojaški samokres je daroval gosp. major Ferenšak.

Knjig in časopisov je bilo nakupljenih ali darovanih: Iveković: Monumentalno delo »Dalmacija«. Poklonil društvu g. minister dr. A. Korosec. Zgodovina lavant. škofije. Poklonil g. prof. dr. Fr. Kovačič. Časopis za Z. N. Vuzenica. Narodna Enciklopedija. Jahreshefte des österr. archeol. Institutes. Bonner Jahrbücher. Numismatische Zeitschrift. Blätter für Heimatkunde. Zbornik za umetn. zgodovino. Slov. biografski leksikon. Römisch-german. Kommission, 12 letnikov. Germania-Romana, 4 letnike. Hrvatska prosvjeta (Knin). Glasnik etnograf. muzeja v Beogradu (cir.), 3 letnike. Jüdisches Archiv. Mitteilungen über die steir. Volksgenealogie. Vjesnik arheološkog društva.

O b j a v e: 1. V Časopisu za Z. N. XXIII. let. 5. snop. (1928) »Najdbe v bivšem dominikanskem samostanu v Ptuju«. Konz. Fr. Stelè.

2. »Svijet« 1928. »Otvorenje gradskoga muzeja v Ptuju.« — Hoffiller.
3. »Ilustrirani Slovenec« (štev. 42, IV. letn. z dne 14. X. 1928). »K otvoritvi novega muzeja v Ptuju.« — Dr. A. Remec.
4. »Tagespost«, 28. VIII. 1928. »Verborgene Schätze eines alten Klosters.«
5. »Mariborer Zeitung«, 31. VIII. 1928. »Eine Sehenswürdigkeit der Stadt Ptuj.«
6. »Mariborer Zeitung«, 5. IX. 1928. »Historikerbesuch in Ptuj.«
7. »Jutro«, 5. IX. 1928. »Iz zgodovine CMD v Ptuju.« — Dr. T. Gosak.
8. »Mariborer Zeitung«, 1. XI. 1928. »Eröffnung des neuen städtischen Ferk-Museums.«
9. »Tagespost«, 3. XI. 1928. »Poetovio.« Zur Eröffnung der neuen Museumsräume. — Von Prof. Dr. Walter Schmid.
9. »Mariborer Zeitung«, 5. XI. 1929. »Eröffnung des neuen Ferk-Museums in Ptuj.«

10. »Tagespost«, 1. IX. 1928. »Die Eisenbahnkatastrophe bei Pettau. Ein Gedenktag aus der Zeit des Zusammenbruches.« — Fr. Rauch.
11. »Riječ«, 9. XI. 1928. »Poetovio.« »Jedna rijetka kulturna proslava.« — Dr. Mirko Kus - Nikolaiev.
12. »Tagespost«, 11. XI. 1928. »Herbstliche Museumsfahrt in die Südsteiermark.« — Prof. Walter Schmid.
13. »Mariborer Zeitung«, 15. XI. 1928. »Rückblick auf die Eröffnung des neuen Ferk-Museums.«
14. »Slovenec«, 6. IX. 1928. »Slovesna otvoritev Ferkovega muzeja pri Ptuju.«
15. »Cillier Zeitung«, 4. XI. 1928. »Zur Eröffnung des neuen Pettauers Museums.« Von Univ. Prof. Dr. Baldwin Saria.
16. »Življenje in Svet.« Štev. 22. II. let. 30. IX. 1928. »Ptujski muzej in muzejsko društvo.« — Dr. Jos. Komljanec.
17. »Življenje in svet«, II. let. štev. 21. »Rimske starine v Ptuju«. — Anton Sovrè.
18. »Slavnostno vabilo« k otvoritvi Mestnega Ferkovega muzeja v Ptuju v slovenskem in nemškem jeziku.
19. Slavnostni znak, moder karton z natisnjeno sliko cesarja Trajana.

Predavanja: 1. Ob otvoritvi novega muzeja je predaval v refektoriju novega muzeja g. dež. konzervator Fr. Stelè o zgodovini in zgodovinskih znamenitostih dominikanskega samostana v Ptuju.

2. Na gradu Gornji Ptuj je govoril g. univ. prof. dr. Vl. Petković o izkopavanjih v Stobi-ju (Makedoniji) ter pokazal zelo lepe fotografične posnetke najdb.

3. Prof. Rudolf Egger je predaval o hagiografskih stikih med Gornjo Italijo in Panonijo.

V prošlem društvenem letu je bilo 15 odborovih in ena slavnostna seja. Društvo je odposlalo 54 dopisov, ne všteti vabil za otvoritev muzeja in 35-letnice Muz. društva.

Blagajnikovo poročilo: Blagajnik g. prof. Fr. Alič poroča, da ima društvo 182 rednih in 11 častnih članov.

Celokupni dohodki so znašali letos	14.873.74 Din
Celokupni izdatki so znašali letos	14.531.70 Din

Gotovina: 242.04 Din

Za revizorja sta bila izvoljena g. banč. ravn. A. Matevžič in g. dr. A. Remec, ki sta račune pregledala in našla vse v najboljšem redu ter predlagala, da se da blagajniku in odboru absolutorij, kar se je soglasno sprejelo.

Poročilo o prodaji vodnika »Poetovio«. G. banč. ravn. A. Matevžič poroča, da znaša dolg za vodnika pri Ljubljanski kreditni banki še 13.306.55 Din, nešteti brezobrestnih posojil pri ptujskih denarnih zavodih.

Volitve novega odbora. Po pravilih Muz. društva so bili za dobo treh let izvoljeni: za predsednika g. dr. Jos. Komljanec, za podpredsn. not. nam. g. V. Skrabar, za tajnika g. učit. Anton Smodič, za blagajnika g. prof. Fr. Alič. Odborniki so še g. banč. ravn. A. Matevžič, g. šolski uprav. Uroš Peček, g. dr. A. Remec. Njihovi namestniki: g. prof. R. Kanduč, g. prof. Stiplovšek, g. dr. Fr. Šalamun. Mestno občino zastopajo g. dr. Iv. Fermevc, tovarnar P. Pirich in g. F. Fras.

V zadnjem poslovnem letu beleži društvo težko izgubo g. šol. uprav. H. Wolfa, ki je prvi uredil in pomagal ustanoviti naš muzej. Preminula je ga. veleposestnica M. Leskoschegg na Bregu, ki je bila daleko znana kot prijazna gostiteljica vseh tu- in inozemskih znanstvenikov, ki so obiskali naš muzej. Dalje je še preminul g. sres. šum. ref. Barlé. Slava tem odličnim članom!

A. S m o d i č — tajnik.

Imenik članov „Zgodovinskega društva“.

I. Častni člani:

- Bulić dr. Fran, ravnatelj v p. drž. arheološkega muzeja v Splitu;
 † Kos dr. Fran, profesor v p. v Ljubljani;
 Kovačić dr. Fran, profesor bogoslovja v Mariboru;
 Murko dr. Matija, vseučiliški profesor v Pragi;
 † Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

II. Redni člani:

Adrijanci v Prekmurju:

Drž. osnovna šola.

Bedekovčina:

Noršič Vekoslav, župnik.

Beograd:

Pirkmajer dr. Otmar, načelnik ministrstva za notranje zadeve;
 Repič Franjo, ravnatelj drž. želez. šole;
 Tašner Josip, inspektor ministrstva za agrarno reformo.

Bogojina:

Krajevni šolski odbor.

Braslovče:

Drž. osnovna šola;
 Medved Martin, dekan.

Brezno:

Zapečnik Ivan, postajni načelnik.

Brežice:

Drž. deška meščanska šola;
 Jurhar Martin, župnik;
 Lipej Franc, trgovec.

Buče:

Kos Makso, šolski upravitelj.

Celje:

Božič dr. Anton, odvetnik;
 Celjska posojilnica;
 Cestnik Anton, profesor v p.;
 Diehl Robert, tovarnar;
 Dolničar dr. Josip, sodnik;
 Družba sv. Mohorja;
 Drž. okoliška deška osnovna šola;
 Drž. realna gimnazija;
 Geričan dr. Alojz, odvetnik;
 Hranilnica mestne občine;
 Hrašovec dr. Juro, odvetnik;
 Jaušovec Fr., strokovni učitelj;
 Javna mestna knjižnica;
 Kalan dr. Ernest, odvetnik;
 Kardinar Jožef, profesor v p.;
 Kožuh Josip, profesor v p.;
 Laznik dr. Karol, odvetnik;
 Lilek Emil, vladni svetnik;
 Ljubša Matija, kazniški kurat v p.;
 Ljudska posojilnica;
 Ljudsko vseučilišče;
 Muzejsko društvo;
 Novačan dr. Anton, odvetnik;
 Orožen Janko, profesor;

Orožen dr. Milan, odvetnik;

Perc Martin;

Savnik dr. Roman, profesor;

Vrečko dr. Josip, odvetnik.

Cirkovce pri Ptuiju:

Drž. osnovna šola;
 Gril Adolf, kaplan;
 Ravšl Anton, župnik.

Cven pri Lutomeru:

Krajevni šolski odbor.

Črensovci:

Klekl Jožef, župnik v p.;
 R. k. osnovna šola.

Črešnjevce pri Slov. Bistrici:

Drž. osnovna šola.

Dob pri Domžalah:

Markič Josip, župni upravitelj v p.;
 Smolik Rupert, učitelj.

Dobrovnik v Prekmurju:

Slanič Pavle, orožnik.

Dokležovje:

Osnovna šola.

Dolnja Lendava:

Drž. meščanska šola.

Dornava:

Drž. osnovna šola.

Dravograd:

Kolenc Pavle, živinozdravnik.

Fram:

Posojilnica.

Gomilica v Prekmurju:

Krajevni šolski odbor.

Gomilsko:

Krajevni šolski odbor.

Gornja Ponikva pri Žalcu:

Gorišek Janez, župnik.

Gornja Radgona:

Boezio dr. Lenart, odvetnik;
 Drž. osnovna šola;
 Mavrič Karol, šolski upravitelj;
 Posojilnica;
 Požun Hinko, notar.

Gornji Grad:

Šlander Maks, župnik.

Gotovlje pri Žalcu:

Drž. osnovna šola.

Gradec:

Klasinec dr. Ivan, odvetnik;
Seminar für slaw. Philologie (Univer-
za).

Guštanj:

Močnik Peter, šolski nadzornik.

Hotiza pri Dolnji Lendavi:

Zadavec Matija, ekspozit.

Ivanci pri Bogojini:

Schneider Franja, učiteljica.

Jarenina:

Čizek Josip, dekan.

Jesenice:

Gospodarič Cilka, mešč. učiteljica.

Kamnica pri Mariboru:

Božiček Fran, župnik;

Čater Anton, kaplan.

Kamnik:

Mlakar o. Bernardin, frančiškan.

Kandija pri Novem mestu:

Berlec Fran, orož. stražmojster v p.

Kapela pri Radencih:

Krajevni šolski odbor;

Meško Martin, častni kanonik.

Kapla (Weizelsdorf):

Singer Štefan, župnik.

Kočevje:

Drž. realna gimnazija.

Konjice:

Jurko Rado, šolski nadzornik v p.;

Mastnak August, sodni uradnik;

Prus dr. Anton, odvetnik;

Rudolf dr. Ivan, odvetnik;

Rudolf dr. Ivo, zdravnik;

Tovornik Franc, arhidijakon;

Trstenjak Dragotin, sreski poglavar.

Koprivnica:

Adamič Karlo, drž. učitelj glasbe.

Koroška Bela:

Drž. osnovna šola.

Kranj:

Dolar dr. Simon, profesor;

Učiteljska knjižnica kranjskega šolske-
ga okraja.

Krčevina pri Mariboru:

Drž. osnovna šola.

Križevci pri Ljutomeru:

Ašič Maks, kaplan;

Lebar dr. Feliks, zdravnik;

Weixl Josip, dekan.

Laporje:

Ozimič Jože, župnik.

Laško:

Drnevček dr. Dominik, odvetnik;

Pernat dr. Arnold, starejšina okrajnega
sodišča.

Limbuš:

Rozbaud Bruno, šolski upravitelj.

Lipovci:

Gumilar Franjo, šolski upravitelj.

Ljubljana:

Andrejka dr. Rudolf, vladni svetnik;

Benkovič dr. Ivo, odvetnik;

Cirilsko društvo ljubljanskih bogoslov-
cev;

Debevec dr. Jožef, profesor v p.;

Dolenc dr. Metod, vseuč. profesor;

Dostal Josip, ravnatelj škof. pisarne;

Drž. I. deklška meščanska šola;

Drž. VI. deška osnovna šola;

Drž. moško učiteljske;

Drž. žensko učiteljske;

Frančiškanska knjižnica;

Goršič dr. France, načelnik ministrstva
za notranje zadeve;

Grafenauer dr. Ivan, profesor;

Gruden Mirko, bančni uradnik;

Historični seminar;

Hribar Ivan, pokrajinski namestnik v p.;

Jeglič dr. Anton Bonaventura, škof;

Juridična biblioteka;

Kelemina dr. Jakob, vseuč. profesor;

Kidrič dr. France, vseuč. profesor;

Kos dr. Milko, vseuč. profesor;

Kranjec Silvo, profesor;

Lukman dr. Franc, vseuč. profesor;

Mole dr. Rudolf, profesor;

Peternel Ciril, profesor;

Pivec dr. Melita, uradnica Lic. knjiž-
nice;

Povalej dr. Josip, finančni direktor;

Rupel Mirko, profesor;

Saria dr. Balduin, vseuč. profesor;

Seminar za slovansko filologijo;

Slavič dr. Matija, vseuč. profesor;

Stelé dr. Franc, konservator;

Steska Viktor, referent za verstvo v p.;

Stroj Alojzij, kanonik;

Šanda dr. Dragan, profesor;

Šentjakska knjižnica;

Šerko dr. Alfred, vseuč. profesor;

Šlebinger dr. Janko, ravnatelj licejske
knjižnice;

Tuma dr. Henrik, odvetnik;

Turk dr. Josip, univ. docent;

Vrhovnik Ivan, župnik v p.;

Ženska realna gimnazija.

Ljutomer:

Čitalnica;

Drž. meščanska šola;

Krajevni šolski odbor;

Lovrenc Andrej, župnik;

Stajnko dr. Marko, odvetnik;

Stojan dr. Ivan, notar;

Trinkaš Ivan, starejšina okrajnega
sodišča;

Trstenjak dr. Alojz, sreski poglavar;

Zacherl Fran, učitelj v p.

Loka pri Zidanem mostu:

Potrč Slavko, kaplan;

Šket Mihael, župnik.

Majšperg:

Zajc Janez, kaplan.

Makole:

Šegula Franc, župnik.

Mala Nedelja:

Krajevni šolski odbor.

Maribor:

Ašič Ivan, notar;
 Barle Jože, magistratni svetnik;
 Baš Franjo, profesor;
 Berdajs Vilko, veletržec;
 Bezljaj Franjo, mestni gradb. asistent;
 Bogovič Ivan, profesor;
 Boštjančič dr. Leopold, odvetnik;
 Bračič Herma, mešč. učiteljica;
 Brolih Luka, profesor;
 Bureš Franjo, urar;
 Cafuta Anton, kaplan;
 Cijan Josip, revident drž. železnice;
 Cizelj Miško, naduč. moške kaznilnice;
 Coffau Emil, skladiščnik;
 Cukala dr. Fran, kanonik;
 Černe Albin, inž., mestni gradb. nadv.;
 Černič dr. Mirko, primarij;
 Dernovšek dr. Janko, primarij;
 Devetak Viktor, revident drž. železnice;
 Dijaški dom;
 Dolar dr. Anton, profesor;
 Drž. I. dekliška meščanska šola;
 Drž. II. dekliška meščanska šola;
 Drž. I. dekliška osnovna šola;
 Drž. II. dekliška osnovna šola;
 Drž. deška meščanska šola;
 Drž. I. deška osnovna šola;
 Drž. III. deška osnovna šola;
 Drž. gimnazija;
 Drž. moško učiteljske;
 Drž. žensko učiteljske;
 Drž. realka;
 Faninger dr. Rihard, odvetnik;
 Frančiškanski samostan;
 Gasparin Filip, profesor;
 Glaser Janko, knjižničar;
 Golubović Vekoslav, zasebni uradnik;
 Grčar Milica, mešč. učiteljica;
 Grčko Anton, carinski uradnik;
 Gruntar Viktor, profesor;
 Gselman Josip, oskrbnik;
 Heric dr. Matija, profesor;
 Holmjec dr. Jože, profesor bogoslovja;
 Hojnik dr. Fran, odvetnik;
 Ipavič dr. Benjamin, zdravnik;
 Ipavič dr. Marko, sreski poglavar;
 Jakac Andrej, učitelj moške kaznilnice;
 Jančič dr. Ivan, starešina državnega
 tožilstva;
 Janežič Rudolf, kanonik;
 Jankovič dr. Fran, zdravnik moške ka-
 znilnice;
 Jehart dr. Anton, profesor bogoslovja;
 Jelenc inž. Jože, arhitekt;
 Jeraj dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Jerebič Fran, bančni ravnatelj;
 Juhart Franjo, sodnik;
 Juvan dr. Alojzij, odvetnik;

Kac dr. Viktor, zdravnik;
 Karlin dr. Andrej, škof;
 Kartin dr. Franc, zobozdravnik;
 Kenda Robert, profesor;
 Keršovan Vekoslav, polic. nadsvetnik;
 Kimovec dr. Ivan, odvetnik;
 Klavžar Zora, ravnateljica mešč. šole;
 Klemenčič Anton, upravitelj pošte;
 Kn. šk. dijaško semenišče;
 Kociper dr. Janez, profesor;
 Köchler Alojz, magistratni ravnatelj;
 Kolar Božidar, magistratni uradnik;
 Koprivc Aleksander, učitelj;
 Korošec Anton, vladni svetnik;
 Kosi Drago, železniški uradnik;
 Kotnik dr. Fran, prosvetni inspektor;
 Kotnik dr. Janko, profesor;
 Kovačec dr. Janko, ravnatelj Oblastne
 hranilnice;
 Kovačič Anton, profesor;
 Kovačič dr. Makso, profesor;
 Kranjc Janko, poštni uradnik;
 Kranjc Marko;
 Kravos Ivan, sedlar;
 Krepek Anton, drž. uslužbenec;
 Kronvogel dr. Josip, dvorni svetn. v p.;
 Kukovec dr. Vekoslav, odvetnik;
 Lašič dr. Ferdo, odvetnik;
 Lavrenčič Anton, prokurist Ljublj. kre-
 ditne banke;
 Leben inž. Ivan, nač. progovne sekcije;
 Leskovar dr. Josip, odvetnik;
 Lipold Ivanka, odvetnikova soproga;
 Ljudska knjižnica;
 Luxa Anton, spediter;
 Lužer Franjo, tržni nadzornik;
 Maister Rudolf, general v p.;
 Malgaj Ivo, viš. revident v p.;
 Marin dr. Vilko, zdravnik;
 Matek dr. Martin, stolni prošt;
 Meško Ivan, kaznilniški paznik;
 Minařik Franc, lekarnar;
 Mirt dr. Jože, ravn. dešk. semenišča;
 Močnik Anton, pristav moške kazniln.;
 Močnik dr. Vinko, profesor bogoslovja;
 Mohorko Jože, postajni načelnik;
 Mravljak Ivan, profesor;
 Mulej dr. Anton, odvetnik;
 Müller dr. Ferdo, odvetnik;
 Munda Vinko, stolni vikar;
 Oset Miloš, veletrgovec;
 Ostanek Franc, bančni uradnik;
 Pačon Franjo, načelnik materijalnega
 skladišča;
 Pestevšek Karol, policijski svetnik;
 Pipuš Hedviga;
 Pirnat Franjo, drž. veterinar;
 Pivec Rupert, pom. gen. komisar v p.;
 Pivko dr. Ljudevit, profesor;
 Ploj dr. Miroslav, veliki župan v p.;
 Ploj Oton, notar v p.;
 Poljanec Ljudmila, mešč. učiteljica;
 Posojilnica v Narodnem domu;

- Potočnik dr. Matko, ravnatelj moškega učiteljskega učiteljskega;
- Prijatelj Ivan, profesor;
- Prijatelj Karol, profesor;
- Ravter Mirko, vadniški učitelj;
- Reisman Albin, spediter;
- Rezman Alojzij, profesor;
- Rodé Viktor, strokovni učitelj;
- Rodošek Franjo, magistratni svetnik;
- Rojko dr. Maks, ravn. mestne klavnice;
- Rovšek Maks, trgovec;
- Rožman Fran, transportni kontrolor;
- Rožman o. Viljem, benediktinec;
- Saršon Rudolf, profesor;
- Skušek Oskar, industrijalec;
- »Slomšek«, literarno društvo bogoslovcev;
- Sojč Ivan, kipar;
- Somrek dr. Josip, profesor bogoslovja;
- Spodnještajerska ljudska posojilnica;
- Stabej Josip, tajnik okr. zastopa;
- Stamol dr. Fran, zobozdravnik;
- Stergar Anton, dekan;
- Strmšek dr. Pavel, profesor;
- Stupan Bogomir, profesor;
- Šepec Marko, trgovec;
- Serec Josip, kavarna »Jadran«;
- Šilih Gustav, profesor;
- Škapin dr. Karol, odvetnik;
- Škofič Virgil, železničar;
- Štor Franjo, mag. računski svetnik;
- Šnuderl dr. Makso, odvetnik;
- Štupca Marija, profesorica v p.;
- Tomazič dr. Ivan, pomožni škof;
- Tominšek dr. Helena, profesorica;
- Tominšek dr. Josip, gimn. ravnatelj;
- Tomšič inž. Dušan, ravn. mestne plinarne;
- Tomšič dr. Fran, odvetnik;
- Toplak dr. Fran, zdravnik;
- Toplak dr. Jakob, dvorni svetnik v p.;
- Trafenik Josip, posojilnični tajnik;
- Travner dr. Vladimir, sodnik okrožnega sodišča;
- Udruženje učiteljskih moškega učiteljskega;
- Umek Mihael, škof. tajnik;
- Vales Alojz, kaznilniški višji paznik;
- Veble dr. Andrej, odvetnik;
- Veble dr. Franjo, drž. veterinar;
- Vidic inž. Ignac, načelnik kurilnice;
- Vinarska in sadjarska šola;
- Vodenik Jernej, zvaničnik drž. žel.;
- Vončina Anton, mestni geometer;
- Vraber dr. Maks, kanonik;
- Vrabl Niko, višji ravn. moške kaznilnice;
- Zasebno žensko učiteljske šol. sester;
- Zavadlal Pavel, kurat moške kaznilnice;
- Zavodnik Albert, preglednik moške kaznilnice;
- Zidanšek Josip, profesor bogoslovja;
- Zidanšek inž. Josip, referent za kmetijstvo;
- Zupančič Jakob, real. ravnatelj;
- Žebot Franjo, zastopnik zavarovalnice;
- Živortnik Pavel, profesor;
- Žmavc dr. Jakob, profesor v p.;
- Žunkovič Davorin, ravnatelj Študijske knjižnice.
- Murska Sobota:**
- Brumen Ludovik, trgovec;
- Drž. realna gimnazija;
- Martinišče, r. k. dijaški zavod;
- Milač Simon, profesor;
- Mlinar Ivan, profesor;
- Pavlič Lojze, profesor;
- Sokolsko društvo;
- Šumenjak dr. Slavko, starešina okr. sodišča.
- Muta:**
- Perko Anton, podravnatelj železarne.
- Novo mesto:**
- Drž. realna gimnazija;
- Furlan o. Alfonz, frančiškan;
- Krajšek Anton, okrajni glavar.
- Ormož:**
- Okrajna posojilnica.
- Paris:**
- Ecole des Langues Orientales.
- Pekre:**
- Pajtler Josip, učitelj.
- Pobrežje pri Mariboru:**
- Drž. osnovna šola.
- Polensak:**
- Poplatnik Josip, župnik.
- Poljane nad Škofjo Loko:**
- Batič Janez.
- Polzela:**
- Červinka dr. V., zdravnik;
- Krajcni šolski odbor.
- Ponikva:**
- Krevh Matko, kaplan.
- Praga:**
- Heric dr. Fran, nadbibliotekar vseučiliščne knjižnice.
- Prevalje:**
- Doberšek Karol, šolski upravitelj.
- Prihova pri Konjicah:**
- Kumer Karol, župnik.
- Ptuj:**
- Belšak Štefan, župni upravitelj v p.;
- Drž. deška osnovna šola;
- Drž. realna gimnazija;
- Gorup Josip, sreski šolski nadzornik;
- Kolarič Anton, profesor;
- Komljanec dr. Josip, gimn. ravnatelj;
- Matevžič Anton, bančni ravnatelj;
- Minoritski samostan;
- Muzejsko društvo;
- Posojilnica;
- Skrabar Viktor, notarski namestnik;
- Smodič Anton, učitelj;
- Šalamun dr. Franje, odvetnik;
- Turk Alojzij, profesor;

- Vošnjak Ivan, tovarnar;
Žagar dr. Ivan, prošt
- Rečica v Savinjski dolini:**
Drž. osnovna šola.
- Remšnik:**
Pavlič Vid, župnik.
- Ribnica na Pohorju:**
Drž. osnovna šola;
Hauptman U., šolski upravitelj.
- Rogaška Slatina:**
Citalnica;
Zdravilišče.
- Rogoznica pri Ptuj:**
Kramberger Franc, posestnik.
- Ruše:**
Drž. osnovna šola;
Glaser Viktor, lesotržec;
Podravska podružnica SPD;
Pšunder Ferdinand, župnik;
Skaza dr. Bogomir, zdravnik.
- Sevnica ob Savi:**
Kuk Jožef, kaplan.
- Slivnica pri Celju:**
Setine Franc, šol. upravitelj v p.;
- Slivnica pri Mariboru:**
Čiček Franjo, učitelj.
- Slov. Bistrica:**
Drž. meščanska šola.
- Slovenjgradec:**
Čížek Alojzij, mestni župnik;
Grmovšek Miloš, šolski nadzornik;
Okr. učiteljska knjižnica.
- Solčava:**
Smid Miloš, župnik.
- Spodnja Sv. Kungota:**
Kraner Vinko, župnik.
- Središče ob Dravi:**
Cajncar Jakob, župnik;
Krajevni šolski odbor.
- Stari trg pri Slovenjgradcu:**
Jurko Ivan, župnik.
- Stična:**
Knjižnica cister. opatije.
- Stoperce:**
Pichler Alojz, župnik.
- Strassbourg:**
Tesière Lucien, vseuč. profesor.
- Studenci pri Mariboru:**
Hren Anton, šolski upravitelj;
Jaklič Josip, carinski posrednik.
- Studenice pri Poljčanah:**
Čede Jožef, župnik.
- Sv. Andraž v Halozah:**
Škamlec Oroslav, župnik.
- Sv. Barbara v Halozah:**
Vogrín Janez, župnik.
- Sv. Barbara v Slov. goricah:**
Potočnik Jožef, župnik.
- Sv. Benedikt v Slov. goricah:**
Brvar Ignacij, kaplan;
Gomilšek Franc, župnik.
- Sv. Duh na Stari gori:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Ema:**
Plepelec Josip, župnik.
- Sv. Florijan pri Rogatcu:**
Stefanciosa Andrej, učitelj.
- Sv. Jedert:**
Lončarič Josip, župnik.
- Sv. Jurij na Ščavnici:**
Bralno društvo;
Jurinec Matija, posestnik paromlina;
Satler Franc, kaplan.
- Sv. Jurij ob južni železnici:**
Kmetijska šola;
Marzidovšek Jakob, vojni kurat v p.;
- Slov. kat. prosvetno društvo;**
Svetina dr. Fran, zdravnik.
- Sv. Jurij ob Pesnici:**
Trstenjak Ernest, župnik.
- Sv. Jurij ob Taboru:**
Zdolšek Franc, župnik.
- Sv. Lenart v Slov. goricah:**
Drž. deška meščanska šola;
Gorišek dr. Milan, odvetnik;
Ilaunig dr. Ožbald, starejšina okrajnega sodišča;
Janžekovič Jožef, dekan;
Kramberger dr. Ludovik, zdravnik;
Velnar Jože, šolski upravitelj.
- Sv. Lovrenc na Dravskem polju:**
Spindler Franc, župnik.
- Sv. Marijeta ob Pesnici:**
Frangelj Jernej, župnik.
- Sv. Marijeta pri Moškanjcih:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Marijeta na Dravskem polju:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Marijeta pri Rimskih toplicah:**
Bohak Jakob, župnik.
- Sv. Marko pri Ptuj:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Martin pri Slovenjgradcu:**
Lenart Janez, nadžupnik.
- Sv. Martin pri Vurbergu:**
Lajnšič Anton, župnik;
Robnik Katarina, učiteljica.
- Sv. Miklavž pri Ormožu:**
Vargazon dr. Matija, posestnik.
- Sv. Rupert nad Laškim:**
Jager Avguštin, župnik.
- Sv. Tomaž pri Veliki Nedelji:**
Zemljič Matija, župnik.
- Sv. Trojica nad Domžalami:**
Markič Josip, župni upravitelj v p.;
- Škofja vas pri Celju:**
Kafel Anton.
- Šmarje pri Jelšah:**
Hranilnica in posojilnica;
Kartin Herbert, sreski poglavar;
Rupnik dr. Srečko, odvetnik;
Šašel dr. Josip, starejšina okrajnega sodišča.
- Šmartno na Paki:**
Presker Karol, župnik.

Šmartno ob Dreti:

Drž. osnovna šola.

Šmartno pri Velenju:

Guzej Jurij, kaplan.

Šoštanj:

Drž. meščanska šola;

Drž. osnovna šola;

Kraigher Anton, notar;

Mayer dr. Frau, odvetnik.

Št. Ili pri Velenju:

Schreiner Franc, župnik.

Št. Ili v Slov. goricah:

Vračko Evald, župnik.

Št. Jernej na Dolenjskem:

Schoepl dr. Anton, odvetnik.

Št. Pavel pri Preboldu:

Končan Fortunat, župnik;

Krajevni šolski odbor.

Št. Vid nad Ljubljano:

Breznik dr. Anton, profesor;

Jeršič dr. Fran, profesor;

Lešnik Franjo, podpreglednik fin. kontrole;

Ravnateljstvo škojijske gimnazije;

Solar Jakob, profesor.

Teharje pri Celju:

Drž. osnovna šola;

Majdič Josip, graščak.

Trbovlje:

Rataj Miroslav, katehet;

Žmave Jože, katehet.

Turnišče:

Osnovna šola;

Župnijska knjižnica.

Velenje:

Krajevni šolski odbor;

Mlinšek Franjo, učitelj.

Velika Nedelja:

Drž. osnovna šola;

Horvat Friderik, dekan.

Velika Poljana:

R. k. osnovna šola.

Verzej:

Bralno društvo;

Marijanišče, salezijanski zavod.

Vič pri Ljubljani:

Drž. osnovna šola.

Vransko:

Zdolšek Josip, starejšina okraj. sodišča.

Vrhnika:

Drž. osnovna šola.

Vuhred:

Minažik Pavel, trgovec;

Pahernik inž. Franjo, velepos.

Vurberg pri Ptuj:

Drž. osnovna šola;

Kokelj Alojzij, župnik.

Vuzenica:

Drž. osnovna šola;

Hranilnica in posojilnica;

Mravljak Josip, župan;

Vollmaier Karol, šol. upravitelj.

Zagreb:

Barle Janko, kanonik;

Ilešič dr. Fran, vseučiliški profesor;

Jelenič dr. Julijan, vseuč. profesor;

Klemenc Josip, asistent nar. muzeja;

Matković Martin, profesor;

Rajh Mirko, načelnik glav. materijalne skladišča;

Slav. seminar vseučilišča;

Zavrnik dr. Fran, vseuč. profesor.

Zgor. Senarska:

Bela Jože.

Zibika:

Jelšnik Ivan, župnik.

Zreče pri Konicah:

Karba Matija, župnik.

Žalec:

Krajevni šolski odbor;

Savinjska posojilnica;

Vrečer Rajko, šolski upravitelj.

Žižki pri Črenšovcih:

Osnovna šola.

Skupno število rednih članov: 502.

Zamena publikacij.

Zgodovinsko društvo zamenjuje svoje publikacije s sledečimi korporacijami ozir. uredništvu:

Arheološki Vjesnik, Zagreb.

B'lgarskata Akademija na naukitě, Sofija.

Jugoslavenska Akademija, Zagreb.

Kr. Srpska Akademija, Beograd.

Bogoslovni vestnik, Ljubljana.

Carinthia, Celovec.

Čas, Ljubljana.

Český časopis historický, Praha.

Dom in svet, Ljubljana.

Etnolog, Ljubljana.

Geografski vestnik, Ljubljana.

Glasnik Geografskog društva, Beograd.

Glasnik Etnografskog muzeja, Beograd.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana.

Glasnik Skopskog naučnog društva, Skoplje.

Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo.

Hrvatski geografski glasnik, Zagreb.

Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Breslau.

Ljubljanski Zvon, Ljubljana.

Lud, Lvov.

- Mentor, Ljubljana.
Narodopisný Věstník českoslov., Praga.
Nova Revija, Makarska.
Popotnik, Ljubljana.
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd.
Ruch Słowianski, Lwów.
Slovenski Pravník, Ljubljana.
Starinar, Beograd.
Starohrvatska Prosvjeta, Knin—Zagreb.
Strani pregled, Beograd.
- Vasvármegye és Szombathely város Kultúregycsülete, Sombotelj.
Zeitschrift für Volkskunde, Dunaj.
Vjesnik kr. drž. arkiva u Zagrebu, Zagreb.
Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split.
Zbornik za umetnostno zgodovino, Ljubljana.
Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark, Gradec.
-

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

(Od 26. januarja do 30. junija 1929.)

- Bolgarska Akademija znanosti v Sofiji: Naselenieto na Turcija i B'lgarija prez XVIII. i XIX. v. Dr. Nikola V. Mihov'. Tom' III. Sofija 1929.
- Kr. Srpska Akademija: Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. I. odel. knj. XVIII. Memoari Stefana Stevče-Mihailovića. Beograd 1928.
- Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. N. F. B. V., H. 1. Breslau 1929.
- Mravljak Josip, Vuzenica. II. Daljši okoliš v srednjem veku. Trg in grad 1457—1663. Maribor 1929.
- Stelè dr. Fran, Umetnostni spomeniki Slovenije. I. Politični okraj Kamnik. Založilo in izdalo Umetnostno-Zgodovinsko društvo v Ljubljani.
- Stelè France, Celjski strop, umetnostno zgodovinska studija o stropu v »Stari profiji«. Celje 1929.
- Humek Drago: 1919—1929. Deset let drž. slovenske osnovne šole v Mariboru. 1929. Založil »Učiteljski dom« v Mariboru.
- Poročilo o desetletni upravni dobi 1. januarja 1919—31. decembra 1928 okrajnega zastopa v Mariboru z uvodno zgodovinsko črtico. Izdal in založil okrajni zastop v Mariboru. 1929.
- Izvestje 51. državne realne gimnazije v Ptujju, k nje šestdesetletnici. V Ptujju 1929.
- Karaman Ljubo, O Grguru Ninskemu i Meštrovičevu spomeniku u Splitu. Split 1929.
- Strmšek dr. Pavel, Zur älteren Geschichte der westlichen Südslawen. Maribor 1929.
- Čas, XXIII. 4—8. Ljubljana 1928/29.
- Český Časopis Historický. R. XXXV, seš. 1. 1929.
- Dom in Svet, XLII, 1—6. Ljubljana 1929.
- Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu. Ured. Dr. Borivoje M. Drob-njaković. Knj. 3.
- Hrvatski Geografski Glasnik. Br. 1. Zagreb 1929.
- Ljubljanski Zvon, XLX, 2—5. Ljubljana 1929.
- Lud 1928, 1—4. Lwów.
- Mentor XVI, 6—10. Ljubljana 1928/9.
- Popotnik, L, 6—10. Ljubljana 1928/9.
- Ruch Słowianski, II., 3—5. Lwów 1929.
- Slavia VII., seš. 3. Praha 1929.
- Slovenski Pravniki XLIII. 1. Ljubljana 1929.
- Wiener Zeitschrift für Volkskunde 1929, 1—3.

Publikacije Zgodovinskega društva.

Z zvezdico zaznamovane postavke so razpečane.

»Časopis za zgodovino in narodopisje«. I.—XXIV. (1904—1929). Vsak letnik po Din 40, v inozemstvo Din 50, v knjigotrštvu Din 60. *I., zv. 1.; VIII.; XI.; XII. zv. 1.; XIII.

Kazalo za letn. I.—XX. Časopisa Din 30, v inozemstvo Din 40, v knjigotrštvu Din 50.

Zgodovinska knjižnica I. oddelek, 1. zv.: Krajevne kronike. Din 3.

Zgodovinska knjižnica II. oddelek, 1. zv.: Prazgodovinske izkopine. Din 3.

* **Vrstovšek dr. K.**: Celjski grofje in njih ozemlje.

Vrstovšek dr. K.: Dr. Matija Prelog. Din 3.

Kragelj Jos.: Tolminski opravilnik. Din 3.

* **Kovačič Fr.**: Trg Središče.

Kovačič Fr.: Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini. Din 25.

Kovačič Fr.: Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Din 50, po pošti Din 53.

Košir P. — Möderndorfer V.: Ljudska medicina. Din 10.

Dolenc dr. Metod: Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev. Din 10.

Strmšek dr. Pavel: Dramatično društvo v Mariboru. Din 10.